



Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sosyoloji Anabilim Dalı

**GECEKONDU KADINININ YOKSULLUĞU:
ANKARA-ALTINDAĞ ÖRNEĞİ**

Sevgi ÇOBAN

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2007

GECEKONDU KADINININ YOKSULLUĞU:
ANKARA-ALTINDAĞ ÖRNEĞİ

Sevgi ÇOBAN

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sosyoloji Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2007

KABUL VE ONAY

[Öğrencinin Adı Soyadı] tarafından hazırlanan “[Tezin/Raporun Adı]” başlıklı bu çalışma, [Savunma Sınavı Tarihi] tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından [Tezin/Raporun Türü] olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Cihat ÖZÖNDER (Başkan)

Prof. Dr. Nevin GÜNGÖR ERGAN (Danışman)

Doç Dr. Aylin GÖRGÜN BARAN

Doç Dr. Nefise BULGU

Doç. Dr. Esra BURCU

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

Prof. Dr. İrfan Çakın
Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kağıt ve elektronik kopyalarının Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim/Raporum sadece Hacettepe Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin/Raporumun yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

10/01/2007

Sevgi ÇOBAN

TEŐEKKÜR

Bu tezin tüm aŐamalarında yaptığı katkılardan dolayı başta hocam Prof. Dr. Nevin GÜNGÖR ERGAN olmak üzere önerileri ile tezimin gelişmesini sağlayan Doç Dr. Esra BURCU ve çalıŐmamda emeği geçen bütün hocalarıma; ayrıca çalışmam boyunca desteğini esirgemeyen aileme teşekkürlerimi sunarım.

ÖZET

ÇOBAN, Sevgi. *Gecekondu Kadınının Yoksulluğu: Ankara-Altındağ Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007.

Yoksulluk 21. yüzyılda çözümlenmeyi bekleyen en önemli sosyal sorunlardan biri olarak durmaktadır. Günümüzde dünya üzerindeki sayısız insan kendisinin ya da ailesinin karnını doyuracak günlük geliri kazanamamakta; barınma, sağlık ve eğitim konusundaki temel yaşam standartlarına ulaşamamaktadır. Bu standartlara ulaşamayan nüfusun büyük bir bölümünün ise kadınlardan oluştuğu görülmektedir.

Bu çalışma nitel yöntemle, gözlem ve görüşme teknikleri kullanılarak yapılmış nitel bir araştırmadır. Saha çalışmasında Ankara'nın yoğun gecekondulaşma görülen Altındağ İlçesi'nin Gökçenefe Mahallesi'nde, gecekonduya yaşayan 20 kadın ile yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. Görüşmelerde kadınların yaşamlarının Bourdieu'nün sosyolojisindeki ekonomik, sosyal, kültürel ve simgesel sermaye kavramlarına karşılık gelen yönleri açıklığa kavuşturulmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın sonuçları, kadın yoksulluğunun gelir/tüketim merkezli yoksulluk yaklaşımlarının açığa çıkaramayacağı mekanizmalar tarafından ortaya çıkarıldığını göstermektedir. Kadınların eğitim, çalışma, evlilik gibi konulardaki deneyimlerini biçimlendiren toplumsal cinsiyet normları kadının kendini geliştirmesini sınırlamakta, ekonomik özgürlüğünü kazanmasını önlemektedir. Bunlara kadının genelde aile içinde karar alma süreçlerine yetersiz katılımı; özelde ise ailenin sahip olduğu kaynakların kullanımına ilişkin yetersiz katılımı ya da katılımsızlığı eklendiğinde kadın yoksulluğu kendisini devam ettiren bir sürecin aşılamayan döngüsü haline gelmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yoksulluk, Kadın Yoksulluğu, Yoksulluğun Kadınlaşması, Kentsel Yoksulluk, Yoksulluk Yaklaşımları, Gecekondu, Gecekondulaşma, Sermaye, Habitus

ABSTRACT

ÇOBAN, Sevgi. *Poverty of Women from Squatter Settlements: A Sample from Ankara-Altındağ*, Master's Thesis, Ankara, 2007.

Poverty is one of the most crucial social problems of the 21. century still waiting for a solution. Currently innumerable amount of people are deprived of enough income to provide a living for themselves and their families or in another words simply cannot reach the basic necessities of living such as shelter, access to health services and education. Majority of the poor population is also represented by women.

This study has been designed to be based on a field work where qualitative research techniques as observation and interview are employed. Thus, with 20 women from the squatter settlements in Gökçenefe Neighbourhood in Altındağ District, Ankara, semi-structured interviews have been held. During the interviews it has been intended to reveal the women's experiences in poverty processes through the conceptual tools offered by the framework of Bourdieu like economic, cultural, social and symbolic capital.

The findings of the research have showed that female poverty was arising by the mechanisms which income/consumption focused poverty accounts of traditional approaches may fail to pinpoint. It has been confirmed that societal gender norms which mold the experiences of women within the realms of education, paid work and marriage, were restrictive over their improving themselves and mostly keeping them from attaining their economic independence. When added that women had limited or none participation in the decision making processes within the family in general and in particular during the decision making processes concerned with the use of the resources that may be mobilized, it became clear that female poverty was a self-sustaining process producing a vicious circle most of the times.

Keywords: Poverty, Female Poverty, Feminization Of Poverty, Urban Poverty, Poverty Approachs, Squatter, Enlargement Of Squatter Settlements, Capital, Habitus.

İÇİNDEKİLER

| | |
|---|-----|
| ÖZET..... | i |
| ABSTRACT..... | ii |
| İÇİNDEKİLER..... | iii |
| KISALTMALAR..... | iv |
| GİRİŞ..... | 1 |
| I. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE METODOLOJİSİ..... | 7 |
| 1.1. Araştırmanın Konusu..... | 7 |
| 1.2. Araştırmanın Amacı..... | 9 |
| 1.3. Araştırmanın Önemi..... | 9 |
| 1.4. Araştırmanın Metodu..... | 13 |
| 1.5. Araştırmanın Soru Cümleleri..... | 14 |
| 1.6. Dünyada ve Türkiye’de Kadın Yoksulluğu..... | 15 |
| 1.6.1. Birleşmiş Milletler..... | 16 |
| 1.6.2. Cinsiyet ve Yapısal Uyum Programları..... | 16 |
| 1.6.3. Yoksulluğun Kadınlaşması Yaklaşımı..... | 16 |
| 1.6.4. Kadınların “Güçlenmesi” Yaklaşımı..... | 17 |
| 1.6.5. Kadın Yoksulluğu Çalışmalarında Geçerli Olan Yaklaşımlar... 18 | |
| II. KAVRAMSAL ÇERÇEVE..... | 23 |
| 2.1. Kırdan Kente Göç..... | 23 |
| 2.2. Kentleşme..... | 25 |
| 2.3. Gecekondulaşma..... | 27 |
| 2.4. Kentlileşme..... | 30 |
| III. KURAMSAL ÇERÇEVE..... | 34 |
| 3.1. Yoksulluk Konusundaki Teoriler..... | 34 |
| 3.2. Kentsel Yoksulluk..... | 41 |
| 3.3. Yoksulluk ve Birey..... | 46 |
| 3.4. Bourdieu Sosyolojisi: Sermaye ve Habitus Kavramları..... | 49 |
| 3.5. Yoksulluğun Kadınlaşması Yaklaşımı..... | 54 |
| IV. SAHA ÇALIŞMASI VE ARAŞTIRMANIN BULGULARI..... | 57 |
| 4.1. Saha Çalışması..... | 57 |

| | |
|---|----|
| 4.1.1. Araştırma Sahasının Seçimi..... | 57 |
| 4.1.2. Altındağ Toplum Merkezi ve Gökçenefe Mahallesi..... | 58 |
| 4.1.3. Görüşmeler Sırasında Yaşananlar ve Karşılaşılan Güçlükler..... | 59 |
| 4.2. Araştırmanın Bulguları | 60 |
| 4.2.1. Ekonomik Sermayeye İlişkin Bulgular..... | 60 |
| 4.2.2. Kültürel Sermaye İlişkin Bulgular..... | 63 |
| 4.2.3. Sosyal Sermaye İlişkin Bulgular..... | 67 |
| 4.2.4. Simgesel Sermaye İlişkin Bulgular..... | 70 |
| 4.3. Bulguların Değerlendirilmesi..... | 73 |
| SONUÇ VE ÖNERİLER..... | 75 |
| KAYNAKÇA..... | 80 |
| EK 1: GÖRÜŞME FORMU..... | 92 |

KISALTMALAR

| | |
|-------------|--|
| KSGM..... | Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü |
| SHÇEK..... | Sosyal Hizmetler Ve Çocuk Esirgeme Kurumu |
| TÜİK..... | Türkiye İstatistik Kurumu |
| UNESCO..... | United Nations Educational, Scientific And Cultural Organization |

GİRİŞ

Yoksulluk 21. yüzyılın en önemli sorunlarından biridir. 2005 yılı itibarıyla dünya üzerinde 1 milyardan fazla insan günlük 1 dolardan daha az kazanmaktadır (UNIFEM, The Progress of the World's Women, 2005: 15); diğer bir deyişle kendilerini ya da ailelerini besleyebilecek gelire sahip değildir.

Yoksulluk Türkiye için de önemli bir sorundur. 2004 yılında Türkiye'de fertlerin yaklaşık % 1.29'u, yani 909 bin kişi sadece gıda harcamalarını içeren açlık sınırının; % 25.6'sı, yani 17 991 bin kişi ise gıda ve gıda dışı harcamaları içeren yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. Kişi başı günlük harcaması satın alma gücü paritesine göre 1 Doların altında kalarak yaşamlarını sürdürenlerin oranı %0.02, yani yaklaşık 11 bin kişi olarak hesaplanmıştır (TÜİK, 2004 Yılı Yoksulluk Çalışması).

Yoksulluk oranları konusunda 2002 ile 2004 yılları arasında önemli bir değişimin olmadığı görülmektedir. TÜİK tarafından 2005 yılında yapılan yaşam memnuniyeti araştırmasının sonuçlarına göre nüfusun yüzde %30,7'si hane gelirinin hane ihtiyaçlarını karşılama durumunu zor, % 25,5'i çok zor bulmaktadır (TÜİK, 2005 Yılı Yaşam Memnuniyeti Araştırması). Yine bu araştırmanın verileri mutluluk düzeyinin kazanılan gelir ile doğru orantılı olduğunu ortaya koymaktadır.

Türkiye'de yoksulluk açısından önemli olan bir başka sorun ise gelir dağılımıdır. % 20'lik dilimlere göre 7 kat olan en zengin ve en yoksul arasındaki gelir farkı % 10'luk dilimlere göre 13.7 kata, % 5'lik dilimlere göre ise 24 kata çıkmaktadır. En zengin % 5'lik kesim Türkiye'nin toplam hane halkı gelirinin %20,92'sini alırken, en yoksul % 5'lik kesim % 0,85 düzeyinde kalmaktadır (TÜİK, 2004 Yılı Yoksulluk Araştırması). Bu istatistikler Türkiye'de yoksulluğun önemli bir sosyal problem olduğunu ortaya koymaktadır.

Yoksulluk konusundaki güncel sorunlardan biri de kentsel kadın yoksulluğudur. Dünya Bankası verilerine göre 1 Milyarı aşan dünya yoksullarının % 70'ten fazlasının kadın olduğu tahmin

edilmektedir([http://wbln0018.worldbank.org/eurvp/web.nsf/Pages/Paper+by+Johnsson-Latham/\\$File/LATHAM.PDF](http://wbln0018.worldbank.org/eurvp/web.nsf/Pages/Paper+by+Johnsson-Latham/$File/LATHAM.PDF)). Rakamların ötesinde kadınların yerleşik cinsiyet kalıpları ve güç ilişkileri dolayısıyla yoksulluktan çok daha farklı şekillerde etkilendiklerine dikkat çekilmektedir. Bunun nedenleri şöyle açıklanmaktadır ([http://wbln0018.worldbank.org/eurvp/web.nsf/Pages/Paper+by+Johnsson-Latham/\\$ile/LATHAM.PDF](http://wbln0018.worldbank.org/eurvp/web.nsf/Pages/Paper+by+Johnsson-Latham/$ile/LATHAM.PDF)):

- Kadınlar ve erkekler arasındaki eşitsizlikler yapısal bir temele bağlıdır ve toprak, sermaye, gelir gibi kaynaklara ulaşmadaki eşitsizliklere dayanmaktadır.
- Cinsiyet ayrılıkları ve üstünlük, aşağılık imajları tüm aşamalardaki; aile içindeki, yerel otoriteler, yasalar, bankalar gibi kurumlardaki eşitsiz güç yapılarında yeniden üretilme eğilimindedir.
- Birçok kadının, erkekler tarafından tüm aşamalarda, cemaat temelindeki örgütlenmelerde bile karar alımından dışlandığına değinilmektedir.

Yapılan istatistikler bu saptamaların Türkiye'ye de bazı noktalarda uyduğunu göstermektedir. Bu durum kadının yoksullukla baş etme gücünün de bir göstergesidir.

İlköğretimdeki cinsiyet oranı belirli bir öğretim yılında ilkokulda kız çocuklar için yaklaşık okullaşma oranının, aynı öğretim yılındaki, ilkokuldaki erkek çocuklar için yaklaşık okullaşma oranına olan görece büyüklüğünü göstermektedir. 2000 yılından ileriye doğru ilköğrenimdeki cinsiyet farkının kapanmaya başladığı görülmektedir. Bu durum ortaöğrenimde de söz konusudur. 15-24 yaş grubunda okur-yazarlık oranları 15-24 yaş grubundaki kadınların okuryazarlık oranının, aynı yaş grubundaki erkeklerin okuryazarlık oranına bölünmesidir. Burada önemli bir fark göze çarpmamaktadır. Ancak TBMM'de bulunan kadın milletvekili sayısının toplam milletvekili sayısına oranı, hane halkı reisinin kadın olduğu hane halklarının, toplam hane halkları içindeki oranı ve tarım dışındaki, sanayi ve hizmet sektörlerinde ücret karşılığı çalışanlar arasında kadınların oranı açısından kadınların oldukça dezavantajlı durumda buldukları görülmektedir. Bu üç başlıkta beş yılda önemli bir değişiklik de olmamıştır.

Türkiye’de kadın ilk ve orta öğrenim açısından görece iyi bir konumdadır. Ancak 2004 yılı okur-yazarlık yüzdeleri erkek için % 95,3 iken kadın için % 79,6’dır¹. Ayrıca, hane reisliğindeki cinsiyete bağlı eşitsizlik, yukarıda kadın yoksulluğunun açıklaması olarak sunulan kadının karar alma süreçlerinden dışlanması maddesini akla getirmektedir. Ancak bu rakamlar kadın yoksulluğu konusunda yalnızca ufak bir ipucu vermektedir. Kadın yoksulluğu literatüründe kadınların daha yoksul olmakla kalmadıkları, yoksulluktan daha farklı etkilendikleri vurgulanmaktadır. Buradan hareketle bu çalışmada yoksulluk, kent yoksulluğu, kadın yoksulluğu konusundaki kuramsal temelin incelenmesinin ardından kadın yoksulluğu sorununun araştırılmasına yer verilmiştir. Gündümlü örnekleme tekniği ile Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Genel Müdürlüğü’ne bağlı Altındağ toplum merkezindeki hizmetlerden yararlanan kadınlar bu araştırmanın örneklemini oluşturmuştur. Görüşülen kadınlar daha sonra kartopu tekniğine uygun olarak benzer durumdaki tanıdıklarının araştırmaya dahil olmasını sağlamışlardır. Bu teknikler aracılığıyla 20 kadın ile yarı yapılandırılmış görüşme yapılmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgular Bourdieu’nün ekonomik, kültürel, sosyal ve simgesel sermaye ve habitus kuramı ile kadın yoksulluğu yaklaşımının oluşturduğu kuramsal çerçeve temelinde değerlendirilmiştir.

Bourdieu sosyolojisi yoksulluğun kültürel ve gündelik bağlamda ele alınabilmesi için önemli bir kaynaktır. Bourdieu tarafından geliştirilen sermaye türleri ve habitus kavramı yoksulluğun çok boyutlu bir resmini sunmayı sağlamaktadır. Günümüzde Marksist bir yaklaşımın açıklamada yetersiz kalacağı sınıfsal konumların bulunduğunu savunan Bourdieu’ye göre bu konumlar arasındaki farklılaşma ekonomik, kültürel, sosyal ve simgesel sermayelerin eşitsiz dağılımından kaynaklanmaktadır. Bireyin sahip olduğu her tür birikimin sınıflanmasına dayalı bu sermaye türleri sınıfsal konumların oluşmasında belirleyici olmaktadır. Bu sermaye türlerinin farklı birikimleri “belli bir zaman ve mekana ait sosyal koşulların kafamıza yerleştirdiği kazanılmış niteliklerin, algı, takdir ve eylem şemalarının bütünü” (Ansart 1990: 42’den Ünal 2004: 118) şeklinde tanımlanan *habitus*’ların da farklılaşmasında etkili olur. Habitus kavramı Bourdieu’ye sosyal yapılar ile sosyal eylem arasında bağ kurma imkanını veren bir kavramdır. Habitus bireyin sosyal seyrinin ve konumunun ürünüdür. Dolayısıyla sosyal aidiyet

¹ Nüfus, Toplumsal Cinsiyet ve Kalkınma, TÜİK, 2002-2006

kazanımlarını yapılandırır ve sınıf habitusu üretir (Ünal 2004: 120). “Sınıf habitusu”, sınıf kimliğinin ve bunun getirdiği şartların şekillenmemiş biçimi, yaşama tarzının üretici ve ayırt edici esasıdır. Sınıf habitusu, giyim kuşam ve beslenme gibi temel ihtiyaçların giderilmesinde bile kendisini göstermektedir (Bourdieu 1979: 112’den Ünal 2004: 148). Bu araştırmanın hareket noktaları yoksulluğun içinde söz konusu sermaye türlerindeki eksikliklerin bulunduğu, özellikle gecekonduda yaşayan kadının yoksulluğunun habitus olarak nitelenebilecek kültürel ve gündelik kodlamalardan dolayı derinleştiğidir.

Yoksulluk tanımları 1970’lerden bu yana giderek genişlemiş ve insan yaşamının sosyal ve kültürel yönlerini de kapsamaya başlamıştır. Bu genişleme beraberinde toplumun farklı kesimlerinin yoksulluklarının incelenmesi eğilimlerini getirmiştir. Türkiye’de yapılmış olan güncel yoksulluk çalışmalarında sosyal politika (Bkz. Buğra 2006), küreselleşme (Bkz. Şenses 2006), sosyal tabakalaşma (Bkz. Ünal 2004), sosyal dışlanma ve dipsınıf (Bkz. Erdem 2004), kent yoksulluğu (Bkz. Işık ve Pınarcıoğlu 2003) ve kadın yoksulluğu (Türkyılmaz 2004) noktalarının ağırlıklı olduğu görülmektedir. Kent yoksulluğu, kadın yoksulluğu, etnik grupların yoksullukları üzerine yapılan çalışmalar bu eğilimleri yansıtmaktadır.

Kadın yoksulluğu konusunda yapılan çalışmalarda kadının yoksulluğunun yanı sıra bir risk olarak yoksulluğu açıklamak üzere yeterlilik, yapabilirlik ve incinebilirlik gibi kavramlar kullanılmaktadır. Tüm bu kavramlar ile incelenmekte olan bireylerin yoksullukla başa çıkmak için yararlanabilecekleri her tür güce ne ölçüde sahip olduklarının belirlenmesine çalışılmaktadır. Yoksulluk yetersiz gelir, yetersiz beslenme ve maddi imkansızlıkların yanı sıra sosyal destek derecesi, karar alma süreçlerine katılım, bilgiye ulaşabilirlik gibi imkanlardan da mahrum olma ile ortaya koyulmaktadır. Yoksulluk sorununa ilişkin yaşamın tüm yönlerini dikkate alan yeni yaklaşımların geliştirilmiş olması kadın yoksulluğu açısından önem taşımaktadır. Toplumsal cinsiyetin yoksulluk açısından önemli bir değişken olduğu çeşitli araştırmalar ile ortaya çıkmıştır. Dünya yoksullarının %60-70’inin kadın olduğu bilgisi ise bunu desteklemektedir. Kadınların toplumsal cinsiyete ilişkin normlar, değer yargıları ve eşitsizlikler nedeniyle yoksulluktan daha çok ve derinden etkilendikleri savunulmaktadır.

Türkiye’de kadının yoksulluğu alanında yapılan çalışmalar “Gündelikçi Kadınlar: Cömert ‘Abla’ların Sadık ‘Hanımları” (Kalaycıoğlu ve Rittersberger-Tılıç 2000) “Para ile Akraba: Kentsel Türkiye’de Kadın Emeği” (White, 1999), “Başkalarının Kiri: Kapıcılar, Gündelikçiler ve Kadınlık Halleri” gibi gecekondu kadınlarının enformel çalışma pratiklerini ve “Nöbetleşe Yoksulluk” (Işık ve Pınarcıoğlu 2003) gibi kadınların birincil rolü üstlendiği yoksullar arası enformel üretim ağları ve “Kentsel Yoksulluk ve Geçinme Stratejileri” (Ersoy ve Şengül 2002) gibi dayanışma ilişkileri üzerinde duran çalışmalar ve kentsel yoksulluk konusunda kadınların konumlarını ayrıca inceleyen kentsel yoksulluk çalışmalarıdır. Bu çalışmada ise gecekondu kadınının yoksulluğu nasıl yaşadığı; onun yaşam tarzının, alışkanlıklarının, değerlerinin ve tercihlerinin yoksullukla baş etmesine ne yönde bir etkide bulunduğu ve yoksulluğun sürekli hale gelmesinde bu yaşam tarzlarının, alışkanlıkların, değerlerin ve tercihlerin ne şekilde ne yönde rol oynadıkları araştırılmaktadır. Bu şekilde kadın yoksulluğu konusu tek başına merkeze alınarak kapsamlı olarak araştırılmaktadır.

Bunun yanı sıra gecekondu bölgelerinde yaşayan kent yoksulları içerisinde cinsiyet temelinde sosyolojik bir bakış açısının geliştirilmesi yoksulluk sorununun farklı boyutlarının aydınlanması açısından önemlidir. Bu çalışmada ise kent yoksulluğu ve kadın yoksulluğu gecekondu ailesinin bir üyesi olarak kadın özelinde incelenmiştir. Bu seçim doğrultusunda Bourdieu’nün sosyolojisinden yararlanılarak kadın yoksulluğunun kalıplaşmış davranış ve düşünce tarzlarına, alışkanlıklara nasıl bağlandığı üzerinde durulmuştur.

Çalışmanın sonuçları kadınların kendi aileleri içinde yoksulluğu farklı şekilde yaşadıklarını göstermiştir. Kadınların yoksulluğu yalnız maddi sıkıntılar değil; kendilerini maddi bağımsızlıklarını kazanacak şekilde geliştirememeye, bunun da ötesinde kendilerini bağımsız yaşayacak şekilde yetiştirme konusunda söz hakkına sahip olmamaktır. Toplumsal cinsiyet ile bire bir bağlantılı olan ve kendisini aile içindeki rollerin ve sorumlulukların dağılımında, eğitim ve çalışma konusunda tercihte bulunma anlarında gösteren bu durumun kadınların aleyhine kendisini yeniden üreten bir sürecin parçası olduğu görülmüştür.

Birinci bölümde çalışmanın konusu ve metodolojisi anlatılmıştır. İkinci bölümde kırdan kente göç, kentleşme, kentlileşme ve gecekondu olgularının açıklandığı kavramsal çerçeve bulunmaktadır. Üçüncü bölüm kuramsal çerçevedir. Burada, yoksulluk konusundaki genel teoriler, sosyolojik teoriler ile kent yoksulluğu teorileri sıralanmış, bunun yanı sıra kadın yoksulluğu konusundaki yaklaşımlar ve Bourdiu'nün sosyolojik görüşlerine yer verilmiştir. Dördüncü bölümde araştırma süreci ve görüşmeler ile elde edilen ve soru cümleleri ile kuramsal çerçeve temelinde düzenlenmiş olan bulgular değerlendirilmiştir. Son bölümde araştırma bir bütün olarak değerlendirilmiş ve sorunun çözümüne yönelik öneriler sunulmuştur.

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE METODOLOJİSİ

1.1. ARAŞTIRMANIN KONUSU

Yoksulluk, bir sosyal problem olarak çok eski tarihlere dayanmaktadır; buna karşın sosyal bilimlerin ilgi alanına girmesi, yeni sayılabilir. Konunun sosyolojinin çalışma alanına girişi ise çok daha yeni bir gelişmedir:

“1972 yılında yoksulluk konusundaki *Penguin* kitaplarının editörlerinden biri, yoksulluk sosyolojisinin var olmadığını; çünkü olguyla ilgili çok az teorik ya da kavramsal analiz bulunduğunu fark etti: ‘Özel gruplardaki kolektif hareketin ekonomik yönünü açıklayan bir yoksulluk ve sosyal dışlanma teorisinin olmamasının ötesinde yoksulluk ve dışlanmayla ilgili zaten hiçbir teori bulunmamaktadır’ (Islam 2005: 1).

Yoksulluk alanındaki güncel çalışmalara bakıldığında yine de kavramın giderek genişleyerek ekonomik bir sorun olmanın ötesine geçtiği ve psikolojik, sosyolojik ve kültürel yönleriyle ele alındığı görülmektedir. Bu eğilim özellikle kent yoksulluğu araştırmalarında görülmektedir.

Kent yoksulluğu, yoksulluk çalışmaları içerisinde son 25 yıllık ekonomik değişimler sonucunda güncellik kazanan bir alandır. 1980’lerde refah devleti uygulamalarının dünya çapında terk edilmesiyle birlikte kentlerde, “ABD’de ‘sınıfaltı’, Fransa’da ‘dışlananlar’, Latin Amerika’da da ‘marjinaler’” adı verilen yoksul kitleler ortaya çıkmıştır (Güvenç 2002: 91). Yaşam koşulları ve gelir dağılımı arasındaki farkın giderek büyümesiyle “küresel kentlerin etrafında, hatta tam ortalarında ‘üçüncü dünyalar kurulmuştur. Post-fordist üretim biçimi, bölünmüş kentler ve yeni kentli yoksulluk, kentsel mekanlardaki bu ‘üçüncü dünyaları’ tanımlamaktadır” (Ersoy ve Şengül 2002: 59). Yeni kentsel yoksulluğun görünen yüzü kaygı vericidir:

“Dilenciliğin ve evsizliğin yaygınlaşması, özellikle dezavantajlı gruplar arasında yaygınlaşmış olan yüksek işsizlik oranları ve düşük ücretli, güvencesiz istihdam, çocukların giderek daha sık dahil olduğu, sokak çeteleri tarafından işlenen suçların ve şiddetin artması; kentlerde dolaşan terk edilmiş, zihinsel özürlü insan sayısının

artması, köhne evlerin bulunduğu geniş alanlar gibi olgular yeni kentsel yoksulluğa işaret etmektedir” (Ersoy ve Şengül 2004: 22).

Bu görüntü Türkiye’deki durumla birçok yönden benzerliğe sahiptir. 1950’lerden itibaren tarım sektörünün gerilemesi ve buna bağlı olarak kırsal kesimden kentlere doğru yaşanan hızlı ve plansız göç, yaşanan ekonomik kriz, işsizlik oranının 2005 yılı itibariyle % 11,5 gibi yüksek bir oranda olması², gelir dağılımındaki eşitsizliklerin 2004 yılı itibarıyla nüfusun en zengin %5’lik kısmı ile en yoksul %5’lik kısmı arasındaki farkın 25 kata çıkması³ ile giderek büyümesi gibi çeşitli nedenlerle büyük kentler yeni birtakım sorunlarla yüz yüze gelmektedir. Büyük kentlerde artan kapkaççılık, tinerci çocuklar gibi çeşitli sorunların diğer tarafında eski kentli nüfusun yaşamak için kent merkezinin uzağında, yüksek güvenli ve dışa karşı mümkün olduğunca kapalı alanları seçmeleri durmaktadır.

Gecekonducuların kentsel olanaklardan yararlanmalarını sağlayacak kültürel ve maddi donanımına sahip olmamaları ve diğer yandan büyük sitelerin oluşumuyla eski kentlilerin kentin diğer bölgelerinden soyutlanarak dışa kapalı bir yaşam tarzını benimsemeye başlamaları gecekonducuların kentsel alanda kendi varlıklarını duyuramama, “kaybolma”, kendi içlerinde hemşerilik ya da bölge dayanışmasıyla örgütlenmiş kapalı topluluklar haline gelme gibi yollara yönelmeleri sorunu kalıcılaştırmaktadır. Sorunun bir diğer yüzü ayrıştırmakta olan kent kültürleridir: Büyük kentlerde yaşayan farklı sosyo-ekonomik tabakalardan insanların kaynaşarak homojen bir kent kültürünü paylaşması mümkün olmamakta, farklı kesimlerden bireylerin, ailelerin ve toplulukların; dolayısıyla da alt kültürlerin kent ortamında farklı evrenler oluşturmaları söz konusu olmaktadır.

Kent yoksulluğu içerisinde ele alınabilecek sorunlardan biri de gecekondu kadınıdır. Altındağ’da yapılan pilot araştırmanın sonuçlarına göre gecekondu kadınlar çalışmamakta, gazete ya da dergi okumamakta ve ortaöğrenimlerini tamamladıktan sonra eğitim hayatlarını bırakmaktadırlar. Tüm bunların sonucunda yoksul kadınlar dış çevreden büyük ölçüde soyutlanmaktadırlar.

² DİE, Hanehalkı İşgücü Anketi, 2005

³ DİE, Gelir Dağılımı Araştırması, 2004

Gecekondu kadınların hayatı ev içinde geçmektedir. Toplumsal cinsiyet rolleri, evi kadının hayatında merkez mekan haline getirirken kadının yarattığı emeği ve ürünleri görünmez kılmaktadır.

Gecekondularda Ailelerarası Geleneksel Dayanışmanın Çağdaş Organizasyonlara Dönüşümü adlı çalışmada erkek rolüne ilişkin beklentiler arasında ailenin geçimini sağlama ilk sıradayken, kadın rolüne ilişkin en önemli beklenti ev işleri yapmaktır (Acar 1993: 317-318).

Bu araştırmanın genel sorunsalı, kent yoksulluğunun kadınları nasıl etkilediğidir. Aile içinde, eğitim konusunda, meslek hayatında, kendi yakın çevresi içerisinde kadının erkekten farklı roller üstlenmesi, geleneksel ya da normatif olarak farklı konumlarda bulunması, onun kent yoksulluğu karşısında dayanıklılığını ne yönde etkilemektedir sorusu konunun merkezini oluşturmaktadır.

1.2. ARAŞTIRMANIN AMACI

Araştırmanın temel amacı kadın yoksulluğu konusunda ortaya konulmuş olan yoksulluğun kadınlaşması tezi çerçevesinde kentin yoksul mahallelerinde yaşayan kadınların karşı karşıya olduğu sorunların, yoksulluk sorunuyla karşı karşıya olan sosyal aktörlerin bakış açısı ile ele alınmasıdır. Diğer bir deyişle yoksul kadınların kendi durumlarını ifade ederken vurguladıkları gereksinim, eksiklik, norm ve davranış kalıplarının yoksulluğun kadınlaşması yaklaşımı ile hangi noktalarda örtüştüğünün ve hangi noktalarda ondan ayrıldığına değeriendirilmesidir. Bu doğrultuda araştırmanın amacı kadının yoksulluk sorunu karşısında dezavantajlı olup olmadığının incelenmesi, bu dezavantajların neler olabileceği, Türkiye örneğinde ve kentsel alanda yoksulluğun kadınlaşması yaklaşımının nasıl açıklanabileceği sorularına yanıt aramaktır.

1.3. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Türkiye kentlerinde yaşanan yoksulluk sorununun önemini anlamada Türkiye'nin ekonomik göstergeleri fikir vermektedir. 1997, 2000 ve 2001 yılları itibariyle Türkiye

ekonomisi incelendiğinde; 1997'den 2000 yılında bir iyileşmenin olduğu ve aynı yıl oluşan kriz yüzünden 2001 yılında genel makroekonomik rakamların tekrar kötüleşmeye başladığı gözlenmektedir. Ulusal gelir 1997 yılında 198,6 milyar dolar iken 2000 yılında 201,2 milyara yükselmiş; ancak 2001 yılında 168,3 milyar dolara gerilemiştir (Şengül ve Ersoy 2004: 27). 2006 yılında 2 milyon 436 bin kişinin işsiz olması⁴ sorunun önemli göstergelerinden biridir. Yüksek işsizlik oranından en çok etkilenen kesim kadınlar olmaktadır. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü ve Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü'nün saptamalarına göre, kadınların işgücüne katılım oranı 1990'da % 34.1 civarındayken, 2003'te % 26.9'a, 2004'te % 25.4'e düşmüştür.⁵ 2004 yılında erkeklerin % 71.9'u işgücüne katılırken bu oranın kadınlarda yalnız % 25.4 olması kadınların çalışma yaşamındaki dezavantajlı konumunu gözler önüne sermektedir. Her yıl çalışan kadın sayısı düşerken, çalışmayan kadınların sayısı daha da artmaktadır. Bu durum gecekondulu kadınların ekonomik bağımsızlıklarını kazanamamaları ve düşük bir refah düzeyinde kalmaları sorununu gündeme getirmektedir.

Yoksul kadınlar konusunda Türkiye'de yapılan araştırmalarda gecekondulu kadın önemli bir yere sahiptir. Kentli gecekondulu kadınlar farklı sorunlar üzerine odaklanan pek çok araştırmaya konu olmuştur. Gecekondulu kadın üzerine yapılan araştırmaların kadının emeği, iş piyasasındaki durumu ve geçinme stratejilerindeki rolüne odaklandığı görülmektedir. Doğrudan gecekondulu kadınının yoksulluğu üzerine kitaplaştırılmış güncel çalışmanın bulunmaması, bu alandaki çalışmaların genellikle makale ve sempozyum bildirilerinden oluşması (Bkz. Dedeoğlu 2003; Erman 2002; Hattatoğlu 2001; Hattatoğlu 2003; Duyan 2003; Yiğitbaş 2005) bu alanda literatürde önemli bir boşluk olduğunu göstermektedir.

Sibel Kalaycıoğlu ve Helga Rittersberger-Tılıç tarafından gündelikçi kadınlar ve onların çalışma ve yaşam koşulları ile ilgili yapılan araştırma bunlardan biridir. "Cömert Ablaların Sadık Hanımları: Gündelikçi Kadınlar" başlıklı bu araştırmada evlere temizlikçi olarak giden "kırdan kente göç etmiş, eğitimi düşük ve mesleki becerileri

⁴ TÜİK, 2006 İşsizlik verileri

⁵ 25 Ocak 2006 Çarşamba tarihli Radikal Gazetesi, Sayfa 13

sınırlı” (Kalaycıoğlu ve Tılıç 2000: 154) olarak nitelenen 151 kadın ile yapılan görüşmelere yer verilerek kır kökenli kadınların gündelikçi olarak hizmet sektörüne girmeleri, mesleklerine bakış açıları, “ablaları” ile olan ilişkileri, kendileri ve gelecekleri hakkındaki düşünceleri ve ailelerinin kendilerinin çalışmasına nasıl tepki verdikleri anlatılmaktadır. Araştırma, kadının sahip oldukları becerilerin ev işleri ve temizlik konularında yoğunlaşmasının ve ataerkil cinsiyet normlarının kadının hizmet sektöründeki düşük statülü işlerde çalışmasında etkili olmasının gündelikçiliği ideal meslek haline getirdiğini göstermektedir. Çalışma aile içinde sözünün daha çok dinlenmesi gibi olumlu sonuçlara sahip olmakla beraber kadının ev içindeki işlerini azaltmamaktadır. Dikkat çekilen bir başka nokta gündelikçiliğin orta-üst ve üst sınıf kadınların ekonomik yaşamdaki konumlarını erkeğin konumuna eşitlemek için bir olanak sunmasıdır. “Ev işini para karşılığı başka kadınlara yaptırmak seçeneği sayesinde, kentteki orta-üst ve üst sınıf kadınlar, daha üst gelirli ve statülü işlere harcayacakları zamanı arttırıyor, sosyal etkinliklere de daha fazla katılabiliyorlar” (Kalaycıoğlu ve Tılıç 2000: 154). Bu seçeneği sunmakta olan gündelikçi kadınların ise durumlarını düzeltebilmek için buna benzer seçenekleri bulunmamaktadır.

Gecekondulu kadın ve onun emeğine odaklanan araştırmalardan biri “Para ile Akriba: Kentsel Türkiye’de Kadın Emeği” adını taşımaktadır (White 1999). Ümraniye ve çevresinde akrabalık bağları ile bağlı kadınların kadınların parça başı işleri ve atölye çalışmaları incelenerek gecekondu kadının vasıfsız emeğinin cinsiyete dayalı güç ilişkileri üzerinden üretim sürecine nasıl eklendiği incelenmektedir. Kadınların el becerisine dayalı çalışmaları, akrabalık değerleri ve toplumsal cinsiyet normları üzerinden kurulan üretim ilişkileri ayrıntılı olarak incelenerek toplumsal cinsiyet normlarının kadınların emeği üzerinde denetim kurmak için etkili bir araca dönüştüğü görülmektedir. Kadının emeği, bu açıdan, toplumsal cinsiyet normları ile denetlenebilen bir emek türüdür:

“Evlenmeyle birlikte kızın işgücü, kocasının ailesine aktarılır, evlilik anlaşmaları müzakere edilirken kızın beceri ve çalışkanlığı üzerinde durulur. Evlilik kadının emek yükünün kimlere karşı olacağının yeniden müzakere edilmesini de içerir” (White 1999. 28-29).

“Kadının aile içindeki ve yakın çevresindeki statüsünü üretim ilişkileri üzerinden inceleyen bu araştırma kadının gelir yaratabilecek tüm kaynaklarının, becerilerinin, zamanının, iş ilişkilerinin ataerkil sosyal ilişkiler üzerinden belirlendiğini ortaya koymaktadır” (Ersoy ve Şengül 2000: 131).

Kadın yoksulluğunun kadının sosyal statüsü ile ilgili sorunlar ile bir arada ortaya çıktığına işaret edilmektedir. Ataerkil toplum yapısının izlerini kadının eğitimi ve çalışma yaşamına katılımı gibi konularda görülebilmektedir. “Hızlı toplumsal dönüşüm süreci içinde kadınlar kendileri için toplumda bir statü istemeye özendirilmemektedirler (Özbay 1995: 158).

Kadının eğitim ve çalışma olanaklarından daha fazla yararlanması amaçlanırken, çocuk bakım imkanlarının artırılması gereğinden bahsedilmektedir. Ancak, çocuk bakımı kadının ve çocuğun, dolayısıyla ailenin korunması çerçevesinde ele alınmakta, çalışma hayatının kapsamında kadının istihdamının artırılmasında önemli bir engel olduğu vurgulanmamaktadır.

Türkiye’de kadın ve aile politikalarına bakıldığında ise kadınların statülerinin ilerlemesi ailenin toplumsal statüsünün artması ile ilişkilendirilmektedir (Ersoy ve Şengül 2000: 131). Ersoy ve Şengül tarafından yapılan Kentsel Yoksulluk ve Geçinme Stratejileri araştırmasında Türk ailesinin geçinme stratejilerinde kadının merkezi bir role sahip olduğuna dikkat çekilmektedir.

“Toplumsal ilişki ağlarının kurulması ve geliştirilmesi dünyanın birçok yerinde yoksullar arasında önemli bir geçinme stratejisi olarak görünmektedir... Bu örüntüler, acil durumlarda bir güvence, yaşamın sürdürülmesi için vazgeçilmez bir kaynak olarak görülmelidir. Bu ilişki ağlarını kurma ve sürdürme rolü aslen kadınların uğraştığı bir alandır. Bu ilişki ağlarında, maddi manevi birçok mübadeleler ve yardımlar elde edilir; ancak kuşkusuz bunlar içinde en önemlisi ‘enformasyon’dur. Bu enformasyon iş bulma, ev bulma, uygun bir eş bulma gibi türlü konuları kapsayabilir” (Ersoy ve Şengül 2000: 131).

Türkiye’deki yoksulluk çalışmaları kadının aile içerisinde düşük bir statüye sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bunun sonucu olarak kadınlara yapılan yatırım düşüktür;

kız çocukların ileri düzeyde eğitim görmesi, mesleki beceriler kazanması ihmal edilmektedir. Diğer taraftan gecekondulu ailesinde ve yoksul ailede kadının merkezi bir rolü ve sorumlulukları bulunmaktadır. Ev işlerini yapmak, çocuk bakımı, sosyal çevre ile ilişki kurulması ve bu ilişkilerin canlı tutulması, bu çevre içinde dayanışma ağlarının kurulması ve işletilmesi kadına düşen görevlerdir.

Bu araştırmada ise gecekondulu kadının yaşamını Bourdieu sosyolojisinde ekonomik, kültürel, sosyal, simgesel olarak dört grupta toplanan çok yönlü bir bakış açısıyla yorumlamak ve bu yorum ışığında yoksulluğun yaşamlarını nasıl etkilediğinin, neden yoksul olduklarının ve yoksulluğun kadınlar için süreklilik gösterdiğini çözümlenmek amaçlanmıştır. Bu soruya verilecek yanıtlar yoksulluk sorununu aşmak ve kadının yoksulluk ile sosyal ve kültürel mücadele araçlarını geliştirmek için ipuçları sunacağı gibi kadının yaşam şartlarından yola çıkılarak gecekondulu ailelerinin bir bütün olarak kentli yaşam tarzını benimsemeleri, kentle bütünleşmeleri gibi sorunlar açısından yoksulluğun nasıl bir engel oluşturduğunun görülebilmesine de yardımcı olacaktır. Bu açıdan gecekondulu kadının yoksulluğunun incelenmesi, önemli bir başlangıç noktası olacaktır.

1.4. ARAŞTIRMANIN METODU

Araştırmada nitel yöntem izlenmiştir. Altındağ'da Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu'na bağlı Toplum Merkezi'nden gerekli izinler alınarak araştırma çeşitli hizmetlerden yararlanmak amacıyla buraya gelen kadınlar üzerinde yapılmıştır. Buraya gelen kadınlar ile toplum merkezindeki boş bir odada ve daha sonra bu kadınların araştırmacıyı kendi tanıdıklarına yönlendirmeleri sonucu görüşülen kadınların evlerinde toplam 20 kadın örnekleme yer almıştır. Veri toplama tekniği olarak yarı yapılandırılmış görüşme seçilmiştir. Ortalama 30 dakika süren görüşmeler ile elde edilen veriler Bourdieu'nün geliştirdiği ve araştırmanın kuramsal çerçevesini oluşturan sermaye türleri açısından yorumlayıcı bir bakış açısı ile değerlendirilmiştir.

1.5. ARAŞTIRMANIN SORU CÜMLELERİ

1. Kadınların ekonomik sermayeleri ne kadardır?

Kadınlar ekonomik olarak yoksullukla baş etmelerini sağlayacak ekonomik değer taşıyan kaynaklara ne ölçüde sahiptirler?

Aile içinde bu kaynakların sahipliği ve tasarrufu açısından kadınlar erkeklere göre dezavantajlı mıdır?

Aileye gelir getiren kaynakların sahipliği ve kullanımı konusundaki eşitsizlikler toplumsal cinsiyete bağlı değerlerle ilişkili midir?

2. Kadınların kültürel sermayeleri ne kadardır?

Kadınların eğitim düzeyleri nedir?

Kadınlar çalışmakta mıdır?

Kadınların mesleki eğitim ve donanım düzeyleri nedir?

Eğitim ve mesleki donanım konusunda kadınlar erkeklere göre dezavantajlı mıdır?

Bu dezavantajlar yerel, geleneksel, kültürel farklılıklara dayanmakta mıdır?

3. Kadınların sosyal sermayeleri ne kadardır?

Kadınların sosyal çevreleri kimlerden oluşmaktadır?

Kadınlar sosyal çevreleriyle ne ölçüde etkileşim kurmaktadır?

Bu etkileşimlerin kadın açısından getiri ve götürüleri nelerdir?

4. Kadınların simgesel sermayeleri ne kadardır?

Kadınlar aileleri içinde ve sosyal çevrelerinde ne ölçüde ciddiye alınmakta ve otorite sağlamaktadırlar?

Kadınların kendi çevrelerindeki ve genel olarak toplum içindeki statüleri nasıldır?

Kadınlar buldukları bu konumda hayatlarından memnun mudurlar?

1.6. DÜNYADA VE TÜRKİYE’DE KADIN YOKSULLUĞU

Yoksulluğun, 1920’li yılların sonunda patlak veren Büyük Dünya Bunalımı ile birlikte dünya ölçeğinde önemli bir sorun olmanın yanı sıra önemli bir araştırma konusu haline geldiği görülmektedir.

1980’li yıllardan itibaren yoksulluk olgusunun ele alınmasında yeni kavram ve değişkenlerin etkili olmaya başladığı görülmektedir. Sosyal dışlanma (social exclusion), yetkililik (entitlement), yaralanma olasılığı (*incinebilirlik*) (vulnerability) gibi tanımlarla yoksulluğun niceliksel olarak araştırılmasının ötesine geçilmiş, “yoksulluk riskini nelerin arttırdığı veya neden insanların yoksulluktan kurtulamadıklarını çözümlene ve anlama” konusuna odaklanılmıştır (Şengül ve Ersoy 2004: 7).

1980’lerdeki bir diğer gelişme refah devletinin ve kamu refahı düşüncesinin çöküşüdür. “Onurlu ve nezih bir yaşamın devletin tüm üyelerine, onların müşterek servete olan katkılarına *bakılmaksızın*, her zaman ‘bir hak olarak’ sağlanması” olarak ifade edilen kamu refahı düşüncesi topluma vatandaşlık kavramı çerçevesinde kolektif bir refah sunmuştur. Refah devleti “onurlu bir yaşam hakkını, ekonomik performanstan daha ziyade, bir siyasal yurttaşlık meselesi haline” getirmiştir (Bauman 1999: 68).

Yoksulluk kavramına güncel yaklaşımların tüketim odaklı, tekçi ilk yaklaşımlardan oldukça farklı boyutlar taşıdığı ve daha karmaşık olduğu görülmektedir.

Yoksulluk çalışmalarında cinsiyet boyutunun göz önünde bulundurulması 1970’lere rastlamaktadır. Bu tarihten itibaren cinsiyet bilinçliliği taşıyan yoksulluk çalışmaları ve bu çalışmaların getirdiği farklı bakış açıları Birleşmiş Milletler tarafından öncülük edilen çalışmalardan kadının yetkilendirilmesi yaklaşımına kadar gelmiştir.

1.6.1. Birleşmiş Milletler

Kadın yoksulluğu konusundaki temeller Birleşmiş Milletler Onyılı olarak anılan 1975-1985 arasındaki süre içerisinde atılmıştır. Bu zaman diliminde yapılan araştırmaların odağında ekonomik gelişme ve bunun karşısındaki kadının maddi durumu ve üretici rolleri bulunmaktadır. Kadının daha az gelir kazanması, okur-yazarlıktaki, eğitimdeki eşitsizlikler, işgücü piyasasındaki ayrımcılık, ücretsiz ev işlerinin cinsiyetler arasındaki eşitsiz bölüşümü ve bu işi yapan kadına verilen sosyal ve ekonomik değer düşüklüğü gibi cinsiyetler arasındaki eşitsizlikleri büyüten süreçler olarak sıralanabilecek, kadın yoksulluğu ile doğrudan ilgili konuların aydınlatılmasında BM tarafından yapılan araştırmaların önemli bir payı vardır (Chant 2003: 3).

1.6.2. Cinsiyet ve Yapısal Uyum Programları

Yoksulluk konusunda yapılan ikinci dalga cinsiyet çalışmaları 1980'lerde yükselişe geçmiştir. Yapılan araştırmalar dünyanın farklı yerlerinde uygulanan yapısal uyum programlarının, borçlanmadan doğan krizlerin ve neoliberal uygulamaların getirdiği yükün kadın ve erkek tarafından farklı şekilde göğüslediğini göstermiştir (Bkz. Chant 2003; Tura 2007). Bunun nedeni Tura'ya göre bu uyum programları doğrultusunda alınan önlemlerin kadınların ödenmeyen emeğini hesaba katmamasıdır (Tura 2007: 87). Kamu sağlığı hizmetlerinin sınırlanması, iskan ve gerekli tesislere yapılan yatırımların azalması, temel gıda maddelerinin pahalılaşması gibi değişimler kadının yükünü arttırmaktadır. Evin toplam gelirinin azalması, evle ilgili yeni düzenlemeler yapılmasını gerektirmekte, bu da kadının evde ve yakın çevresinde daha ağır üretici roller üstlenmesine neden olmaktadır. Diğer taraftan erkeğin ev geçindirmeye yönelik katkılarının çeşitlendiğine ve yoğunlaştığına ilişkin çok az bulgu vardır (Chant 2003: 5).

1.6.3. Yoksulluğun Kadınlaşması Yaklaşımı

Kuramsal çerçevede ayrıntılı olarak anlatılan bu yaklaşım, kadın yoksulluğu tezine göre kadının yoksulluğu ve yaralanabilirliğine ilişkin daha geniş kapsamlı ve çok boyutlu bir açıklama getirmektedir. Kadının yoksul olması, gelirinin olmaması ya da düşük gelir

kazanmasının ötesinde; aile içinde, işgücü piyasasında ve sosyo-kültürel yapıda kendisine biçilen rollerden kaynaklanmaktadır. Ailede çocuklara, eşlerine bakmak ve ev işleri gibi işlerle yükümlü olması; meslek hayatında çocuk bakıcılığı, sekreterlik, hemşirelik gibi belirli kategoriler dışına çıkma şanslarının daha az olması ve ayrımcılık taşıyan normlar ve kültürel değerler gibi birçok boyut kadının yoksullaşmasında rol oynamaktadır.

1.6.4. Kadınların ‘Güçlenmesi’ Yaklaşımı

Kadınların güçlenmesi (women’s empowerment) yaklaşımı 1990’ların başından beri kadın ve kalkınma literatüründe yaygın olarak kullanılmaktadır (Chant 2003: 7). Kadının güçlenmesi için geçerli görülen stratejilerden biri onun kaynaklara ulaşabilirliğini artırarak karar alma kapasitesini yükseltmektir.

Bu yaklaşımın yoksulluğun ele alınması açısından taşıdığı farklılıklar şöyle sıralanabilir (Chant 2003: 7):

- Güçlenme nihai bir durumdan çok bir süreçtir
- Güçlenme dışarıdan ‘verilemez’, ‘içten’ gelmesi/kazanılması gerekir
- Güçlendirme farklı boyutlara sahiptir ve farklı ölçeklerde (bireysel, bireyler arasında, anonim, yerel ve küresel ölçeklerde) işlemektedir
- Güçlenmenin ölçülmesi farklı kültürel bağlamlara duyarlı araçlar gerektirmektedir.

Buradan hareketle yoksulluk, bir süreç olarak kabul edilmektedir; dolayısıyla yalnız bir gelir, istihdam ya da ücret sorununa indirgenmemelidir. Bunlar kişinin yoksulluğu yenme yeteneğinin yalnızca göstergeleri olarak görülmelidir.

1.6.5. Kadın Yoksulluğu Çalışmalarında Geçerli Olan Yaklaşımlar

Toplumsal cinsiyet düzleminde yapılan yoksulluk çalışmalarında yoksulluğun bir durum olmaktan çok bir süreç olarak kabul edildiği kavramlar vurgulanmaktadır. Bunlar varlıklar (assets), sermaye (insan sermayesi ve sosyal sermaye) ve geçim yolları (livelihoods) olarak sıralanabilir.

Varlıklar, kişinin sahip olduğu ekonomik, fiziksel kaynakları ve bunların yanı sıra doğal kaynaklar, sahip olunan birikim, çalışma gücü gibi fiziksel olmayan donanımları da kapsamaktadır. Diğer bir deyişle varlıklar “insan sermayesini” (eğitim, beceriler...) ve “sosyal sermayeyi” (akrabalık ve arkadaşlık bağları, cemaat örgütlerinden gördüğü destek...) kapsamaktadır (Chant 2003: 8).

Yetkilendirme, yeterlilik ve incinebilirlik kavramları yoksulluğun bir süreç ya da bir risk olarak değerlendirilmesinde çoğu zaman varlıklar ile birlikte göz önünde bulundurulmaktadır. Bu şekilde, kişilerin yoksulluğa düşme riskleri, yoksulluktan kaçmak ya da onunla baş etmek için sahip oldukları kişisel ve maddi donanımlar ve sahip oldukları sosyal, ekonomik, politik güçler gibi etkenlerin dahil olduğu çok boyutlu bir yoksulluk kavramına ve yoksulluğun daha ayrıntılı bir görünümüne ulaşabilmektedir. Bu kavramsallaştırma yoksulluk karşısında cinsiyetler arasındaki farklılıklar hakkında da daha fazla bilgiye ulaşmayı mümkün kılmaktadır.

Varlıklar yaklaşımı Carol Rakodi tarafından sermaye olarak adlandırılan yaklaşımla birleştirilerek yoksulluğa, özel olarak kadın yoksulluğuna daha bütüncül bir bakış açısı getirilmiştir (Chant 2003: 8). Sermaye varlıkları olarak adlandırılan bu bakış açısı, insan sermayesi, sosyal sermaye, doğal sermaye, fiziksel sermaye ve finansal sermaye olarak sıralanan çeşitli sermaye türlerinin geliştirilmesi, biriktirilmesi, birbirinin yerine kullanılması ve gelir ya da çıkar üretmek üzere kullanılmasına dayanmaktadır.

Geçinme yolları (livelihoods) yaklaşımı ise kişinin yoksullukla baş etme gücünü oluşturan tüm sermaye türlerini ve varlıklarını kapsayan bir yaklaşımdır. Geçinme yollarını oluşturan beş sermaye türü üzerinde durulmaktadır.

Finansal sermaye; nakit ya da birikmiş para, banka faizi, mücevher gibi nakde çevrilebilir nesnelere ve düzenli geliri ifade etmektedir. İnsan sermayesi, eğitim, bilgi, yetenekler, mesleki beceriler ve sağlık gibi yoksullukla baş etmede kullanılabilecek kişisel özelliklerdir. *Doğal sermaye*, yoksullukla başa çıkmada kullanılabilecek doğal kaynakları ve deprem, erozyon gibi olumsuz etkilere sahip doğal risklerin kişinin geçinme yolları oluşturmadaki etkilerini ifade etmektedir. *Fiziksel sermaye*, kişinin fiziksel çevresini ve temel üretim maddelerini ifade etmektedir. Başlıca fiziksel sermayeler; uygun maliyetli nakliyat, güvenli barınak, yeterli ve sağlıklı suyun sağlanması, temiz ve uygun maliyetli enerji, bilgiye erişim (iletişim) olarak sıralanmaktadır (<http://www.aplivelihoods.org/APRLPlivelihoodapproach.html>). *Sosyal sermaye* ise kişinin kurduğu birincil ve ikincil ilişkileri, bu ilişkilerin oluşturduğu ağları ve bu ağların kişiye sağladığı yararları ya da çıkarları temsil etmektedir.

Tüm sermayeler, kişinin durumunu iyileştirmede, yoksulluktan kurtulmada/kaçmada, geçimini sağlamada başvurduğu yollardır. Bu yollar birbirleriyle bağlantılı olarak bulunmakta ve kullanılmaktadır, dahası birindeki zayıflık bir diğer yolla telafi edilmektedir. Bu şekilde beş sermaye türü bir bütün olarak kişinin ‘varlıklarını’ oluşturmaktadır. Geçinme yolları ise bu sermayelerden ve varlıklardan oluşan bütündür; ‘geçinme yolları’nın kadın yoksulluğunda hakim konumda olan bütün bu kavramları özetlediği ve topladığı söylenebilir.

Sermaye, varlıklar ve geçinme yolları gibi çeşitli biçimlere bürünen bu çizgi, yoksulluğun cinsiyet boyutuna klasik yaklaşımlardan daha duyarlı bir bakış sunmaktadır. Kadının yoksulluk karşısında “kaynaklara ve gelire ulaşmada, aile içindeki, kurumlar, yerel otoriteler karşısındaki ikincil konumu, kurduğu sosyal bağların sosyal sermaye açısından erkeğe göre daha zayıf olması, karar alma süreçlerinden uzaklığı, erkeğin aksine gelirinin büyük bölümünü çocuklarına harcaması” gibi birçok bakımdan erkeklere göre dezavantajlı bir konumda bulunması, bu yaklaşımın, aileyi temel birim olarak alarak cinsiyet boyutunu göz ardı eden ve gelir/tüketim odaklı yoksulluk yaklaşımlarına göre daha geçerli olduğunu göstermektedir (Department for Global Development, World Bank, Johnsson-Latham 2002: 3-4).

Türkiye’de ise kadın yoksulluğunun gündeme gelmesinde gecekondulaşma ve kent yoksulluğu çalışmalarının önemli bir etkisi bulunmaktadır.

Gecekondular üzerine ilk çalışmalardan biri İbrahim Yasa tarafından yapılmıştır. Üniversitede okurken içerinden birinde kiracı olarak oturduğu Hukuk ve Siyasal Bilgiler Fakülteleri arasındaki 158 gecekondulu üzerine olan bu çalışmada gecekondular sefalet bölgeleri olarak ele alınmaktadır (Erman 2004: 4):

“Dünyanın birçok yerinde, özellikle sanayileşmiş ya da bu süreç içindeki memleketlerde, çeşitli adlarla adlandırılan birtakım sefalet yuvalarının ve bunlardan meydana gelen semtlerin olduğunu ve sürekli olarak da doğmakta bulunduğunu, kasaba ve şehirlerin eteklerinde, eski konutların arasında ve yanlarında yer aldıklarını görmekteyiz. Bu barınakların tipik görünüşü şehir konutları çevrelerinde topluca ve adeta üst üste kümelenmiş olmasıdır. (...) Türkiye’de bunlara, yaygın bir halk deyimiyle ‘gecekondulu’ denilmektedir” (Yasa 1966: 33).

Gecekonduların hızla artması ve bazı büyük kentlerde yaygınlaşmaya başlaması İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra gündeme gelmiştir.(Sevgi 1988: 90) Bu tarihten itibaren kentlere göçün hızlanması ile birlikte çarpık kentleşme giderek artan bir sorun haline gelmiş ve gecekondulu bölgeleri önemli araştırma alanları haline gelmiştir. “Kentsel nüfuz içinde gecekondularda yaşayan vatandaşların oranına bakıldığında, 1955 yılında bu oranın % 4.7, 1990’da ise %33.9 olduğu görülmektedir” (Gökçe 1996: 92).

Türkiye’de gecekondulu olgusuyla ilgili kurguların zaman içerisinde şu şekilde biçimlendiği görülmektedir:

“1950’li ve 60’lı yıllarda ‘Köylü Gecekondulu’, 1970’li yıllarda ‘Sömürülen/Dezavantajlı Gecekondulu’ ve 1980’li ve 90’lı yıllarda genelde ‘Çoğul Olarak Gecekondulu’ ve özelde ‘Haksız Kazanç Sahibi Gecekondulu’ya karşı ‘Kent Yoksulu Gecekondulu’ ve 1990 sonlarından bugüne ‘Sakıncalı Gecekondulu Olarak Varoşlu’ya karşı ‘Özne Olarak Gecekondulu.’” (Erman 2004: 1)

Türkiye’de kent yoksulluğu ile ilgili çalışmalar 1990’larda yaygınlaşmıştır, ancak; sorunun ortaya çıkışını hazırlayan unsurlar daha eskidir. Küreselleşme/dışa açılma eğilimlerinin ve sosyal devletin gerileyişinin 1980’lere rastladığı görülmektedir.

Gecekondu ailelerinin kent yoksulları olarak görülüp araştırılması ancak 1990’larda mümkün olmuştur. 1990’lardan sonra yapılan yoksulluk çalışmaları ise kentleşme-gecekondulaşma-kentlileşme ekseninden tamamen farklı bir yol çizmiştir. İkinci dönem olarak nitelenen bu aşamada “kentsel yoksulluk yazınındaki temel vurgunun ‘bütünleşme’ sorunu yaşayan ‘marjinal kesim’den, kent yoksulları arasındaki ilişki ağlarına yönelmesi makro düzeydeki toplumsal ve ekonomik değişimlerle yakından ilgilidir.” (Ersoy ve Şengül 2002: 73) Sözü edilen bu ilişki ağları enformel ekonomik yapının ortaya çıkmasında ve gelişmesinde önemli roller oynamıştır. Enformel sektörün gelişmesinde aile ve benzeri geleneksel dayanışma ağlarının sosyal devletin gerilemesiyle birlikte ekonomik dayanışma ve üretim ilişkileri olarak da değerlendirilmesi, önemli bir fenomendir. Yoksullukla başa çıkmada bu ağların kullanıma sokulması, son zamanlarda üzerine birçok çalışma yapılan ve kafa yorulan bir konu haline gelmiştir. (Oğuz ve Işık 2003; White 1999; Gökçe 1993)

Türkiye’de yapılan güncel kadın yoksulluğu araştırmalarında özellikle kentli yoksul kadının kültürel ve sosyal durumu ele alınmaktadır. Bu çalışmalarda kadın yoksulluğu kadının aile içindeki ve sosyal çevresi içindeki rolleri ile ilişkili olarak değerlendirilmektedir (Bkz. Kalaycıoğlu ve Tılıç 2003; Özbudun 2002; Erman 2001).

Türkiye’de yapılmış olan kadın yoksulluğu çalışmalarında gecekondu ailelerinin, ailelerin geçinme stratejilerinin, sosyal ilişki ağlarının üzerinde durulduğu göze çarpmaktadır. Örneğin Kalaycıoğlu ve Tılıç (2003) tarafından yapılan çalışmada aile kaynakların yönetilmesinde ve akrabalık ilişkilerinin sürdürülmesinde kadının önemli bir rolünün olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Türkyılmaz 2004: 22).

Şenol ve Cantek tarafından 2001 yılında Ankara’da 50 kadın ile yapılan görüşmelere dayalı kadın yoksulluğu araştırması ise kadınların yaşadıkları sosyal ve kültürel yoksunluk durumunun yoksulluk ile orantılı olduğunu ortaya koymuştur. Ekonomik

koşullar yaşam kalitesinin düşmesinde etkili olurken yoksul ev kadını sosyal ve kültürel yoksulluğu da yaşamaktadır (Türkyılmaz 2004: 25).

Erman, Kalaycıoğlu ve Tılıç tarafından Ankara, İstanbul, İzmir ve Mersin’de yürütülen çalışmada 100 kadın ile kadınların gelir getiren aktiviteleri ve güçlenme deneyimleri üzerine derinlemesine görüşmeler yapılmış ve kadınların kendi gelirlerini kazanarak bir ölçüde güçlenmiş olsalar da eşlerine halen bağımlı oldukları görülmüştür.

Dünyada olduğu gibi Türkiye’de de yoksulluğun gelir/tüketim kaynaklı bir olgu olmaktan çıkarak kaynaklara ulaşma, onurlu yaşama gibi giderek genişleyen anlamlarına paralel olarak kadın yoksulluğunun kültürel ve sosyal boyutlarının göz önüne alındığı görülmektedir. Bu çerçevede kadının yoksulluğu gerek aile içi roller açısından gerek sosyal ilişki ağlarında bulunduğu konum açısından gerekse eğitim ve çalışma yaşamına katılım açısından çok yönlü bir yoksunluk sorununun yalnızca bir yönü gibi görünmektedir.

II. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Türkiye’de kent yoksulu kadın kategorisini oluşturan grup büyük ölçüde gecekondu kadınlardır. Kent yoksulluğu çalışmalarında önemli bir yere sahip olan gecekondu olgusunun ortaya çıkışı ise kırdan kente göç, kentleşme ve kentlileşme gibi süreçler ile ilişkilidir. Kent sosyolojisi literatüründe gecekondu yoksul insanların barınmaları, kurdukları formel ve enformel ilişkiler, uyum sorunu bağlamında kurdukları ağlar önemli bir inceleme konusu olmuştur (Yasa, 1966; Keleş, 1972; Kıray, 1973; Karpat, 1976; Şenyapılı, 1978).

Kavramsal çerçevede yoksulluk sorununun zeminini hazırlayan kentleşme, gecekondulaşma, kentlileşme süreçleri ele alınmaktadır.

2.1. KIRDAN KENTE GÖÇ

Göç, insanın yaşam çevresinden genelde zorlayıcı nedenlere bağlı olarak kopması sonucu ortaya çıkan bir olgu olarak tanımlanmıştır (Gürel 2001: 132). Kırdan kente göç olgusu ise insanların çeşitli nedenlerle kırdan kente doğru yer değiştirme hareketidir (Onat 1993: 60).

Göçün nedenleri konusundaki farklı görüşler dört kategoride incelenebilir: Birincisi sistemin bozulan dengesinin sağlanmasına yönelik iş olanakları, ücret farklılıkları gibi nedenlerin ön plana çıkarıldığı ekonomik bakış açısıdır (Bkz. Wolpert). İkinci gruptaki göç analizleri göçleri nüfus büyüklüğü gibi toplumsal parametrelerin fonksiyonları olarak açıklar. Buna göre toplumda var olan dengelerden sapmalar olmasa bile göçler olacaktır, ancak göçler toplumun dengesinde değişme doğurmaz (Bkz. Toley). Üçüncü gruptaki görüşler sosyal sistemde siyasal süreçler sonucu ortaya çıkan göçler üzerinde yoğunlaşır (Bkz. Fridman). Dördüncü kategoride ise göç toplumun evrimi sırasında geçirdiği dönüşümlere paralel olarak ortaya çıkan sosyal değişimler olarak değerlendirilir (Onat 1993: 4). Bu sonuncu bakış açısıyla kırdan kente göç; kentleşme, sanayileşme ve modernleşme gibi değişimlerle bağlantılı olarak gelişen bir süreç olarak değerlendirilebilir.

Kırdan kente göçün nedenleri Ruşen Keleş tarafından itici, çekici ve iletici güçler olarak sınıflandırılmıştır (Görmez 1997: 14). İtici güçler kır yaşamının kent yaşamına göre olumsuzluklarını, çekici güçler kent yaşamının taşıdığı kolaylıkları, sağladığı olanakları ifade etmektedir. İletici güçler ise kır ve kent arasında köprü kuran, kırsal insanın kentin cezbedici özellikleri konusunda bilgilenmesini sağlayan ve ayrıca kır ve kent arasındaki nüfus hareketlerini fiilen gerçekleştiren tüm unsurları kapsamaktadır (Gürel 2001: 34).

Tarımın makineleşmesi ve modernleşmesi, geleneksel toprak sahipliği rejiminin değişmesi, topraksızlaşma ya da toprakların belirli ellerde toplanması, ulaşım konusundaki gelişmeler gibi etkenler kırdan kente göçte önemli rol oynamıştır (İçduygu ve Sirkeci 1999: 251). Özellikle 1927’de yaklaşık iki milyon olan çiftçi ailesi sayısının 1990’da dört buçuk milyonu aşmasıyla toprakların geçim sağlamada yetersiz kalması (Onat 1993: 6) gibi kırsal iticiliğine dayalı nedenler göçte ön plana çıkmaktadır.

Karpat ise kırsal kesimden kentlere doğru yaşanan göçlerin nedenlerini şöyle ifade etmektedir:

“Tarımın özellikle 1961’den sonraki yavaş fakat düzenli makineleşmesiyle birleşen köy ekonomisinin bölgesel ve ulusal pazarlara uyarlanması üretimde maliyet muhasebesi, etkinlik ve artışla sonuçlandı. Bu gelişme, marjinal çiftlikleri bertaraf etti ve atıl işgücünün köyde kalmasına, aile bağları her ne olursa olsun gerçek üreticilerin emeğinden geçinmesine hiçbir meşru zemin bırakmadı. Bazı toprak ağaları ve aşiret reislerinin baskıları ve kan davası kırsal göçü teşvik eden diğer önemsiz etkenlerdi. Böylece, 1955’ten sonra yeni bir dizi teknolojik, iktisadi ve siyasal etken köylüyü iktisadi ve psikolojik olarak etkiledikçe göç yoğunlaştı” (Karpat 2003: 105).

Türkiye’de kırdan kente göçün 1950’li yıllarla birlikte hız kazandığı görülmektedir. DİE verilerine göre 1935 yılında nüfusun yıllık artış hızı kentlerde binde 17,5; kırsal kesimde binde 22,2 iken, bu oran 1950 yılında kentler için binde 22,5’e yükselmiş, kırsal kesimde ise 21,5’e gerilemiştir. 1950’de kırsal kesimde binde 22,5 olan yıllık nüfus artış hızı 1955’te binde 17,4’e gerilerken kentte binde 22,5’ten binde 55,7’ye fırlamıştır.⁶

⁶ TÜİK; İstatistik Göstergeler 1923-1990.

İkinci büyük köyden kente göç dalgası 1960-1975 yılları arasında görülmüştür. Bu dönemde kır-kent oranı 74/26'dan 59/41'e düşmüştür. Bu, Cumhuriyet tarihinde ulaşılmış en yüksek kentleşme oranını göstermektedir (İçduygu ve Sirkeci 1999: 253). Bu hızlı kentleşme süreci sonunda 1990 yılında nüfusun ortalama %59'unun; 2000 yılındaysa ortalama %65'inin kentlerde yaşadığı görülmektedir.⁷ Bu göstergeler göçlerin hızlı bir kentleşme sürecini yarattığını ortaya koymaktadır.

Kırdan kente göç ailelerin yaşam stratejilerinden biri olarak gerçekleşmektedir:

“Kırdaki aile oğullarından birini, muhtemelen en gencini kente göndermekte, bir süre ona köyden destek sağlayarak kentte tutunması ve iş bulması için gerekli süre içinde geçimini sağlayabilmektedir. Bundan sonra genç erkeğin, köye gerektiğinde nakit yardımı yapması, sağlık, eğitim, hukuk gibi ailenin kentteki ilişkilerini düzenlemesi ve yeni gelecek üyeleri barındırması beklenmektedir” (Özbay 2001: 13).

2.2. KENTLEŞME

Kentleşmenin demografik yönüne ağırlık veren tanıma göre bu olgu, kentlerin sayılarının artarak büyümesi sonucunu doğuran nüfus birikimi olayıdır (Onat 1993: 60). Ancak kentleşme yalnızca demografik bir değişim değildir. Yapılan tanımlar kentleşmenin farklı yönlerine vurgu yapmaktadır. Ruşen Keleş'in kentleşme tanımı şöyledir:

“Kentleşme, sanayileşme ve ekonomik gelişmeye koşut olarak kent sayısının artması ve bugünkü kentlerin büyümesi sonucunu doğuran, toplum yapısında artan oranda örgütlenme, işbölümü ve uzmanlaşma yaratan, insan davranış ve ilişkilerinde kentlere özgü değişikliklere yol açan nüfus birikim sürecidir” (Keleş 1993:19).

Barlas Tolun ise kentleşme olgusunun gerçekleştiği koşullar üzerine odaklanarak Türkiye'deki kentleşmenin sanayileşme ile uyum içerisinde gerçekleşmediğine

⁷ DTÜİK, Şehir ve Köy Nüfusu, 1927-2000.

değinererek sorunu kentsel mekanın ve toplumsal pratiğin değışme ve evrimleşme süreci olarak değerlendirmiştir (Bal 1999: 33).

Gökçe ise kırdan kente göç ile ortaya çıkan sorunlara değinmektedir:

“Modernleşme açısından kırsal nüfusun gelişmiş, büyük şehirlere göçü ile özellikle konut, giyim v.b. dış görünüşler yanında, bireylerarası ilişkiler, davranış, tutum ve değer yargıları farklı görünüm kazanmaktadır. Göç eden kırsal nüfusun temel ihtiyaçlarının karşılanması için gerekli altyapı olanaklarının sağlanamaması, yeterli yatırımın yapılamaması, ‘ucuz şehirleşme’nin ‘kötü şehirleşme’ye yol açması sorununu doğurmaktadır” (Gökçe 1971: 9).

Şenyapılı’nın bakış açısına göre bu ‘kötü şehirleşme’nin en önemli nedeni kentsel istihdam, özellikle gizli işsizlik biçimindeki istihdam biçimleridir. Bu sorun kentlerde gizli işsizliği simgeleyen marjinal sektör ve küçük üretim kesiminin ortaya çıkması ile sonuçlanmıştır (Şenyapılı 1981: 15).

Kentleşme süreci gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde farklı şekillerde yaşanmaktadır. 1980’li yıllara kadar gelişmekte olan ülkelerdeki kentleşmenin nedeni, bu ülkelerde görülen nüfus artışının yanında yapısal dönüşümler sonucunda ortaya çıkan kentsel nüfus artış hızının ortalama %6, hatta bazı ülkelerde %7’ye ulaşmasından ileri gelmektedir (Sevgi 1988:6). Dolayısıyla gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında kentleşme açısından büyük farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Bu fark, “1980’lerde kentsel nüfusun gelişmiş ülkelerde 2 katına ulaşmasına karşın az gelişmiş ülkelerde 5 katına yükselmesinden de anlaşılmaktadır” (Sevgi 1988: 6).

Türkiye’de kentleşme süreci oldukça hızlı yaşanmıştır. Kırsal kesimden kentlere göçle birlikte gelen bu değışimin 1950’lerde başladığı görülmektedir (Işık ve Pınarcıoğlu 2003: 95):

“Türkiye kırdan kente göç olgusuyla 1950’li yıllarda tanıştı. 1945 yılında 18,9 milyon olan ülke nüfusu 1997’de 62,8 milyona çıktı. 1945’te kent olarak adlandırılabilir yerleşimlerde 4,7 milyon insan yaşarken bugün 40 milyonu aşkın kişi kentlerde yaşamakta. Nüfusun % 25’i kentlerde yaşayan tarım ağırlıklı bir

ülkeden, % 70'i kentlerde yaşayan, daha da önemlisi kent kökenli faaliyetlerin ve kararların belirleyici rol oynadığı bir ülkeye dönüştü Türkiye.”

Bu dönüşümle birlikte kentlerde birçok yeni sorun da kendini göstermeye başlamıştır. Gecekondulaşma sorunu bunlardan biridir.

2.3. GECEKONDULAŞMA

Gecekondu, imar ve yapı işlerini düzenleyen mevzuata ve genel hükümlere bağlı kalmaksızın, kendine ait olmayan arazi ve arsalar üzerinde, sahibinin rızası olmadan yapılan izinsiz yapı olarak tanımlanmıştır (Kongar 1981: 352). Bu tanımın ötesinde gecekondu adı verilen plansız yerleşimler hızlı sanayileşme, hızlı kentleşme, bölgeler arası eşitsizlikler gibi birçok sorunun göstergesidir. Kentlerin çevresinde bölgeler oluşturan bu yerleşimler “içinde yaşayanlarla birlikte sosyal yapının değişmesinin hem bir aracı hem de ürünü olmaktadır” (Onat 1993: 11).

Gecekondu bölgeleri kırsal iticiliği ve kentin çekiciliği nedenleriyle kırsal alandan ve kasabalardan kentlere göç eden kişilerin belediyenin, devletin ve başka kişilerin arsaları üzerine konut yapımlarıyla oluşarak giderek genişlemiş ve aynı zamanda kalıcı bir nitelik kazanmıştır. Yapıldıkları anda düşük düzeyde olan bu konutlar sonradan yapılan onarımlarla daha yaşanabilir bir duruma getirilmektedir. Bunun yanında Kongar tarafından “gecekondu ağası” olarak nitelenen birden çok konut yaparak bunları satan ya da kiraya veren kişilerin varlığı gecekondu bölgelerinin sosyal sisteme eklemlendiğini göstermektedir (Kongar 1981: 352).

1940’larda başlayan tarımda makinalaşma ve toprak parçalanması gibi nedenlerle kırsal kesimden kopan tarım işçilerinin ve çiftçilerin kentlerde ilk gecekondu yapıları görülmektedir (Onat 1993: 15). 1960-1980 arasındaki dönemde ise kentsel alanlar kırsal alanlardan hızla akan nüfusu aynı hızla istihdam edecek sanayinin gelişmemiş olması, bu nüfusu barındıracak yeterlilikte konutların olmaması gibi nedenlerle kendine özgü dokuyu yitirmeye başlamış ve gecekondu ciddi bir sorun olarak kendini göstermiştir (İçduygu ve Sirkeci 1999: 252).

Gecekondular “slum” adı verilen düşük standartlı yerleşimlerle karşılaştırılmakla birlikte *slum*’lar kapitalistleşmesini tamamlamış toplumlarda, gecekondu ise gelişmekte olan toplumlarda görülür. *Slum*’lara atfedilen özelliklerin ancak birkaçının gecekondu için geçerli olduğu vurgulanmaktadır. “Gerçekten de, düşük gelir, kasvetli evler ve normal kent olanaklarının olmayışı bir kenara bırakıldığında, gecekonduların çok azı toplumsal ve psikolojik çözüme, ahlaki sapma ve suç belirtileri göstermektedir” (Karpuz 2003: 52).

Gecekondu olgusuna kuramsal yaklaşımlar gelişme kavramına, kentleşme ve gecekondu kültürüne vurgu yapmaktadır. Ogburn’ün ögeleri arasında eşitsiz gelişmenin söz konusu olduğu kültür modeli açısından bakıldığında gecekondu, gelişmiş bir kentsel mekanda görece geri kalmış bir ögedir. Kıray’ın tampon mekanizma kuramı bu modele benzer olarak eşitsiz gelişmişliğe vurgu yapmaktadır. Toplumların değişme durumlarında bile geçici denge ve bütünlüklerini sağlayan tampon mekanizma ve tampon kurumları vardır (Kongar 1982:31). Bu kurum ve mekanizmaların en önemli özelliği hem eski hem de geçilecek yeni yapıya ilişkin olmamalarıdır. Yalnızca geçiş sürecinde ortaya çıkarak toplumun bütünlüğünü ya da bütünlüğün sürmesini sağlarlar (Onat 1993: 12). Gecekondular kırsal kökenli insanların yeni geldikleri kentsel ortama uyum sağlamalarında bir tampon mekanizma rolü oynamaktadır.

Türkiye’de yapılan yoksulluk çalışmalarının; özellikle kent yoksulluğu çalışmalarının öncülüğünü gecekondu araştırmaları yapmıştır.

Gecekondular üzerine ilk çalışmalardan biri İbrahim Yasa tarafından yapılmıştır. Üniversitede okurken içlerinden birinde kiracı olarak oturduğu Hukuk ve Siyasal Bilgiler Fakülteleri arasındaki 158 gecekondu üzerine olan bu çalışmada gecekondu sefalet bölgeleri olarak ele alınmaktadır (Erman 2004: 4):

“Dünyanın birçok yerinde, özellikle sanayileşmiş ya da bu süreç içindeki memleketlerde, çeşitli adlarla adlandırılan birtakım sefalet yuvalarının ve bunlardan meydana gelen semtlerin olduğunu ve sürekli olarak da doğmakta bulunduğunu, kasaba ve şehirlerin eteklerinde, eski konutların arasında ve yanlarında yer aldıklarını görmekteyiz. Bu barınakların tipik görünüşü şehir konutları çevrelerinde

topluca ve adeta üst üste kümelenmiş olmasıdır. (...) Türkiye’de bunlara, yaygın bir halk deyimiyle ‘gecekondu’ denilmektedir.” (Yasa 1966: 33)

Gecekonduların hızla çoğalması ve bazı büyük kentlerde yaygınlaşmaya başlaması İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra gündeme gelmiştir.(Sevgi 1988: 90) Bu tarihten itibaren kentlere göçün hızlanması ile birlikte çarpık kentleşme giderek artan bir sorun haline gelmiş ve gecekondu bölgeleri önemli araştırma alanları haline gelmiştir. “Kentsel nüfuz içinde gecekondualarda yaşayan vatandaşların oranına bakıldığında, 1955 yılında bu oranın % 4.7, 1990’da ise %33.9 olduğu görülmektedir.” (Gökçe 1996: 92)

Erman gecekonduya ve gecekondualarda yaşayan insanlara yaklaşımların zaman içinde geçirdiği değişimi şöyle özetlemiştir:

“1950’li ve 60’lı yıllarda ‘Köylü Gecekondu’, 1970’li yıllarda ‘Sömürülen/Dezavantajlı Gecekondu’ ve 1980’li ve 90’lı yıllarda genelde ‘Çoğul Olarak Gecekondu’ ve özelde ‘Haksız Kazanç Sahibi Gecekondu’ya karşı ‘Kent Yoksulu Gecekondu’ ve 1990 sonlarından bugüne ‘Sakıncalı Gecekondu Olarak Varoşlu’ya karşı ‘Özne Olarak Gecekondu.’” (Erman 2004: 1)

Gecekonduların zamanla kurumsallaşması ile birlikte gecekondu aileler arasında kurulan sosyal ilişkilerin zamanla nasıl ekonomik dayanışma ilişkilerine dönüştüğü sorusu önem kazanmıştır.

Gecekondu ailelerinin, içinde buldukları kent kültürüne kendi alt kültürleri aracılığıyla uyum sağladıkları düşünülürse bu alt kültürün gecekonducuların hayatlarını kolaylaştırmada önemli işlevlere sahip olduğundan söz edilebilir. Gecekondu aileleri tarafından paylaşılan değerler, yaşam biçimleri, geçinme stratejileri, işbirliği için kurulan ve çok yönlü kolaylıklar sağlayan dayanışma ağları; gecekondu olgusunun ortaya çıkmasından bu yana sosyolojinin konusu olmuştur.

Gecekondu aileleri arasında kurulan bu dayanışma ağlarının sağladığı başlıca kolaylıklar arasında ev bulmada, iş bulmada ya da kurmada, evlenmede, para sıkıntısında, devlet dairesindeki işlerin halledilmesinde ve benzeri konularda akrabalar ve komşular tarafından yapılan yardımlar sayılmaktadır (Ayata 1994).

Işık ve Pınarcıoğlu tarafından geliştirilen dönüştürme kapasitesi kavramı ise bu dayanışmanın ekonomik yönünü ön planda tutmaktadır. “Dönüştürme kapasitesi” ile cemaatin bireyin olanaklarını arttırmadaki rolü üzerinde durulmaktadır: “Dönüştürme kapasitesi, bireylerin ‘yapabilirliklerinin’, gelecekteki fırsatlara ulaşabilme yeteneklerinin cemaat içinde oluşan ‘*kolektif verimlilik*’ sayesinde geliştirilebilme kapasitesidir” (Işık ve Pınarcıoğlu 2003: 76).

Gecekondulaşmanın yaygınlaşmasıyla birlikte kentlerde yüzünü gösteren cemaatleşmeyle gecekondulular arasında bir hiyerarşik örgütlenmenin ortaya çıktığı görülmektedir. Bu hiyerarşi, “özellikle giriş ve çıkış koşullarının son derece kolay olduğu enformel işgücü piyasaları ve gecekondulaşmanın yol açtığı arsa-emlak piyasasında oluşan rantların geniş toplum kesimlerine transferi” gibi gelişmelerle birlikte yoksulluğun nöbetleşe yaşandığı bir alt kültürün ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Nöbetleşe yoksulluk, “yoksulluğun kente daha sonra gelen kuşaklara aktarıldığı döngüsel sistemi” ifade etmektedir (Işık ve Pınarcıoğlu, 2003: 77). Kente daha sonra gelenler daha düşük ücretli işlerde çalışmakta, kendilerinden önceki kuşakların eski evlerinde oturmakta ve bu şekilde bir zincir kurulmaktadır.

Türkiye’deki kent yoksullarının alt sınıftan, ABD’deki ‘getto’ ya da ‘slum’ olarak adlandırılan yoksul mahallelerinde yaşayanlardan ve sosyal olarak dışlanmış kabul edilen evsizler, sokak çocukları gibi gruplardan farklı bir nitelik taşımasında gecekonduluların geliştirdikleri bu dayanışma ağlarının payı büyüktür. Gecekondu alt kültürü, bu sayede içinde bulunduğu kent kültüründen bütünüyle kopuk, sapmış ya da suçlu alt kültürü olmaktan büyük ölçüde uzaktır.

2.4. KENTLİLEŞME

Kentleşme, kentleşme akımı sonucunda, toplumsal değişimin insanların davranışlarında ve ilişkilerinde, değer yargılarında, tinsel ve özdeksel yaşam biçimlerinde değişiklikler yaratması sürecidir (Keleş 1980: 71’den Bal 1999: 34). Kentleşme akımının sonucu insanların değerlerinde, davranışlarında, maddi ve manevi

yaşam biçimlerinde meydana gelen değişmeler, olarak da tanımlanmaktadır (Bal 1999: 308).

Kentlileşmeyle ilgili tanımlarda genel olarak vurgulanan nokta, maddi ve manevi kültür öğeleri açısından kentsel bütünlüğe uyum sağlamadır.

Kentlileşme, birtakım düşünce ve değerlerin değişmesine vurgu yapan bir kavramdır.

Bu değişimler kabaca;

- Siyasal tutum ve davranışlar,
- Dayanışma ve yardımlaşma konularında benimsenen değerler,
- Örgütlenme biçimleri ve tutumları,
- Uyulan, benimsenen, benimsenmeyen gelenek ve görenekler,
- Eğitim ve öğretim konusundaki tutum ve davranışlar,
- Hak arama yöntemleri,
- Kadın ve erkekle ilgili düşünce, tutum ve davranışlar,
- Toplumdaki farklılıkları açıklama biçimleri ve gerekçeler konularında belirginleşmektedir (Görmez 1997: 22).

Kırsal göçlerle kente gelenlerin kentlileşme süreci Karpat'a göre dört aşamada gerçekleşmektedir. "İlk aşamaya, kent görüş ve tutumlarına bir hazırlık adımı olarak kent kıyafetini ve bazı kent alışkanlıklarını benimseme damgasını vurmaktadır." Bunu takip eden aşamada göçmenler su, elektrik ve ulaşım gibi kent hizmet ve olanaklarını benimsemekte ve mevcut iseler bunları paylaşmakta, yiyecek ve içeceklerini dükkanlardan satın almaya başlamaktadırlar. Göçmenin sahip olduğu değerleri sorgulamaya başladığı üçüncü aşamada kentin diğer insanlarıyla ilişki kurulmaktadır. Sonuncu aşamada ise göçmenin kentle bütünüyle özdeşleşmesi, yani kendisinin köye değil, kente ait olduğuna dair kişisel inanç ve kanısı oluşur (Karpat 2003: 215-216).

Türkiye'de kırdan kente göç dalgalarının yaşanmasıyla beraber kentlileşme konusunda sorunlar ortaya çıkmaya başlamıştır. "Türkiye kentlerinde var olan kutuplaşmanın 'gecekondu' olgusunu ortaya çıkarması kentleşmeyi kısmen geciktirirken, göçle gelenler kente uzun zamanda uyum sağlamaktadırlar" (Görmez 1997: 23). Bu şekilde

gecekondulaşmaya paralel olarak kentlerin köyleşmesi ya da köyün kente taşınması olarak ifade edilen kentlileşme sorunları ortaya çıkmıştır. Diğer yandan gecekondu alt kültürünün kente yeni gelen nüfusun kente uyum sağlamasını kolaylaştırdığı da görülmektedir. Bu bakımdan gecekondu insanlar ve aileler arasındaki güçlü ilişkiler kentlileşme açısından farklı yönleriyle ele alınmaktadır. Bu yönlerin iki farklı görüş tarafından ön plana çıkarıldığı görülmektedir. Öncülüğünü Louis Wirth'in yaptığı birinci yaklaşım, “kentleşmeyi komşuluğun ortadan kalkmasına ve akrabalık ilişkilerinin çözülmesine; ailenin, geleneksel bağlılıkların ve dayanışmanın son bulmasına götüren dönüştürücü bir süreç olarak tanımlamaktadır” (Karpas 2003: 62). Bundan farklı olarak ikinci yaklaşım ise “kentleşmeyi göç bağlamında kentin kırsallaşması ya da ‘köylüleşmesi’ süreci olarak tanımlamaktadır” (Karpas 203: 62).

Gecekondulaşma ile birlikte kır kökenli ailelerin yaşadıkları kültür şoku yanında kentlileşme açısından dikkat çeken bir başka durum kent ortamında kültürel bir ikiliğin ortaya çıkmış olmasıdır. Söz konusu kültürel yönelimin ikinci bir sonucu yoksulluk kültürü-zenginlik kültürü, siyah Türkler-beyaz Türkler gibi kültürel kutuplaşmaların dilde somutlaşmasıdır.

Yoksulluk kültürü kırsal alanda yaşayan ve okulsuzluk, eğitimsizlik, iyi beslenememek gibi nedenlerle kente göç ederek varoşlar denilen büyük kentlerin kenar mahallelerine yerleşen insanların meydana getirdiği bir oluşumdur(Türkdoğan 2002: 462). Bu kültürün özellikleri Türkdoğan tarafından şöyle ifade edilmektedir:

“İnsanların, özellikle gecekonduya yaşayanların ileriye dönük beklentilerinin olmayışı, kalabalık halinde yaşayış, tenhalığın olmayışı, sık sık iş değiştirme, aşağı seviyede ücretle geçinme, evlerde yedekte yiyecek stokunun olmayışı, ele para geçtiğinde har vurup harman savurma eğilimi, evdeki eşyaları sık sık rehin verme, yaygın fiziksel şiddete başvurma, istikrarsız aile yapısı”(Türkdoğan 2002: 462).

Zenginlik kültürü ise zenginliğin değerlerden soyutlanmasını, “daha ziyade kapitalist yaşantının bir ürünü olan, sürekli harcamayı, başı boş tüketim normları içinde olmayı ve gösteriş ekonomisi içinde sivrilmelere yönelik yarışma biçimleri” olarak tanımlanmaktadır (Türkdoğan 2002: 478).

“Beyaz Türkler” ise son yıllarda ortaya atılan ve büyük tartışma yaratan bir deyiştir. Türkiye’de zenginleşme sürecinin kimlik değıştirmesiyle eski jenerasyon “Beyaz Türkler” ünvanını korumakta, yeni zenginler ve toplumun geri kalanı ise “Siyah Türkler” olarak adlandırılmaktadır. “ ‘Beyaz zenginler’, kuşaklar arası kazanılmış birikimleriyle bir dünya görüşü, kültürel değerler ve kendilerine özgü bir yaşam biçimi kazanmışlar ve bunları kuşaktan kuşağa aktarmışlardır” (Türkdoğan 2002: 507).

Sosyalizasyon sürecine bağılı olarak toplumlarda her bir tabakanın öteki tabakalardan olan farklılıklarını görelili olarak koruyup sürdürmesi olağan kabul edilmektedir (Kemerlioğlu 1996: 128). Ancak Türkdoğan tarafından vurgulandığı gibi Türk toplumunda zenginlik ve yoksulluk kutuplaşmış ve standart kültür ve egemen toplumdansapmıştır. Egemen veya standart toplum, geniş tabanlı, büyük çoğunluğu temsil eden bir çan eğrisidir. “İki kutup da bu çan eğrisinin dışında kalmışlardır”(Türkdoğan 2002: 515). Gecekondu sakinlerinin geçim sıkıntıları ve geleceğe yönelik beklentilerinin donuklaşması karşısında üst zenginlerin aşırı tüketim normları standart toplumdans ne kadar uzak olduğunun göstergeleri olarak seçilmiştir (Türkdoğan 2002: 517).

Türk toplumundaki tabakalaşma sürecinde devletin oynadığı özel rolün üzerinde sıklıkla durulmaktadır. Devlet kurumlarının Cumhuriyetin ilk yıllarında güçlü bir kapitalist sınıf yaratma görevini üstlenmesi, sonraları ortaya çıkan bu kapitalist sınıfın 1950 yılında iktidarı bürokratlardan devralması, 1960 darbesi ile yaratılan devlet kurumlarının ise sosyal refah devleti çerçevesinde işçi sınıfının örgütlenmesine yardımcı bir rol oynaması Kongar tarafından devletin Türk toplumunun tabakalaşmasındaki yerini ifade eden örnekler olarak gösterilmiştir.(Kongar 1981: 413). Türkdoğan tarafından, 1980’lerden itibaren yeni sanayici sınıfının orta çıkması, devletin sanayi ve iş dünyasına yönelen desteğı, zengin dostu olduğunu söyleyen devlet adamlarının uygulamaları gibi politikacılar sonucunda toplumun üst tabakasında yaşanan değer aşınmasına dikkat çekilmektedir. Buna göre gecekondu, siyah Türkler gibi çeşitli görünüm taşıyan yoksulluk; yalnız bir alt tabaka sorunu değil, aynı zamanda üst tabaka değerlerinin aşınmasıyla ilgili kültürel bir sorundur.

III. KURAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde yoksulluk konusundaki teorilere genel olarak değinilmiş ve araştırmanın çerçevesini oluşturan sermaye türleri, habitus kavramı ve yoksulluğun kadınlaşması yaklaşımı açıklanmıştır.

3.1. YOKSULLUK KONUSUNDAKİ TEORİLER

Wright (Wright 1994) tarafından yapılan sınıflamaya göre yoksullukla ilgili dört temel yaklaşım vardır. Bunlar:

- 1) Yoksulluğun bireyin doğasından kaynaklandığını öne süren yaklaşım. Buna göre zeka geriliği gibi doğuştan getirilen birtakım sorunlar yoksulluğa yol açmaktadır.
- 2) Yoksulluğu kişisel özelliklerin yan ürünü olarak gören yaklaşım. Bu yaklaşıma göre günübirlik yaşama, tembellik, bazı değerlerden yoksunluk gibi kültürel özellikler kişiyi yoksulluğa götürmektedir. Bu nedenle bu yaklaşım ‘yoksulluk kültürü tezi’ olarak da adlandırılmaktadır.
- 3) Yoksulluğu toplumsal nedenlerin yan ürünü olarak açıklayan liberal yaklaşım. Buna göre yoksulluğun açıklanmasında bireyin niteliklerinin rolü olsa da, temel sebep dezavantajlı kesimlerin karşı karşıya olduğu fırsat eşitsizliğidir.
- 4) Yoksulluğu sosyal sisteme ilişkin özelliklerin sonucu olarak ele alan radikal yaklaşım olarak sıralanabilir. Bu bakış açısı Marxist gelenekten gelmekte ve kapitalizmde yoksulluğun sınıfsal sömürüden kaynaklandığını öne sürmektedir. (Şengül ve Ersoy 2004: 20-21)

Bradshaw tarafından yapılan yoksulluk teorileri sınıflaması ise yoksulluğun nedenlerini temel alan beşli bir ayrıma dayanmaktadır. Bu kategoriler şöyle sıralanmıştır (Bradshaw 2006: :

1. Yoksulluğu bireysel nedenlere bağlayan teoriler

2. Yoksulluğu inanç sistemleri ile açıklayan teoriler
3. Yoksulluğu ekonomik, politik ve sosyal çarpıklıklar ve eşitsizlikler ile açıklayan teoriler
4. Yoksulluğu bölgesel eşitsizlikler ile açıklayan teoriler
5. Yoksulluğu birikimli ve döngüsel karşılıklı bağımlılıklar ile açıklayan teoriler

Birinci kategori yoksulluğu bireysel nedenlere bağlayan yoksulluk anlayışıdır. Bu bakış açısına göre yoksulluk bireyin özelliklerinin ve akıllıca seçimler yapamamasının sonucu olarak ortaya çıkar. Bu açıklama tarzı yoksulluğu özünde ahlak anlayışına dayanan bir sorun olarak çözümlendiği için eleştiri toplamaktadır.

İkinci kategoride yoksulluk, yoksulluk alt kültürünü destekleyen inanç sistemlerinin neden olduğu bir durum olarak açıklanmaktadır. Bu bakış açısının temelinde yoksulluk kültürü teorisi bulunmaktadır. Yoksulluk, belli bir alt kültürün üyesi olan insanların kuşaktan kuşağa aktardıkları değerler sistemi ile varlığını sürdürmektedir.

Üçüncü kategoride yoksulluk ekonomik, politik, sosyal çarpıklıklar ve ayrımcılık ile açıklanmaktadır. Bu teori yoksulluğun nedenlerini bireyde arayan birinci kategorinin tersine ekonomik, politik ve sosyal sisteme bir bütün olarak bakmakta ve yoksulluğun nedenlerini bu sistemlerde aramaktadır.

Dördüncü kategoride yoksulluk bölgesel eşitsizliklere bağlı olarak açıklanmaktadır. Kırsal yoksulluğun, üçüncü dünyanın ve varoş mahallelerinin yoksulluğunun açıklanmasında bu kategoriye sıklıkla başvurulmaktadır.

Beşinci kategoride ise yoksulluk hem topluluk hem de birey düzeyinde kendini yeniden üreten döngüsel ve birikimli bir süreç olarak açıklanmaktadır. Örneğin bir topluluktaki iş olanaklarının yetersiz oluşu dış göçlere, iş yerlerinin kapanmasına, vergi gelirlerinin düşmesine, yaygın eğitimin kalitesizleşmesine; dolayısıyla işgücünün mesleki eğitiminin yetersiz olmasına ve o topluluğun gelişiminin durmasına neden olur. Birey düzeyinde ise yetersiz istihdam, topluluğun üyelerinden bazılarının çalışmamasına, yetersiz gelir

kazanmasına ve yaşam kalitesinin düşerek kendini geliştirme olanaklarından yoksun kalmasına neden olacaktır.

Harvey ve Reed tarafından yapılan kategorileştirme ise Tablo 2’de görüldüğü gibi yoksulluğun kaynağı ve yoksulluk kültürü olmak üzere iki değişken temelinde yapılmış ve bunun sonucunda yoksulluk teorileri dokuz başlıkta incelenmiştir.

Tablo 2: Yoksulluk Konusundaki Teoriler (Harvey and Reed 1992: 274)

| | Olumsuz bir yoksulluk alt kültürü vardır | Yoksulluk alt kültürü yoktur | Olumlu bir yoksulluk alt kültürü vardır |
|--|---|-------------------------------------|--|
| Yoksulluk, üretim kaynaklı bir olgudur | Malthusçu politik ekonomi | Klasik Marxizm | Eleştirel Marxist yaklaşım |
| Yoksulluk, piyasa kaynaklı bir olgudur | Neo-Klasik ekonomi | Seküler Malthusçu yaklaşım | Sosyal demokratik yaklaşım |
| Yoksulluk, ekonomik olmayan bir olgudur | Sosyal Darwinist yaklaşım | İndirgemeci yoksulluk yaklaşımları | Programatik ya da gönüllü yoksulluk yaklaşımı |

Thomas Robert Malthus tarafından ortaya atılan *Malthusçu politik ekonomiye* göre toplumun refahı, doğal ve otomatik olarak gelişen bir süreç değildir. Nüfusun belirli bir sınırın üzerine çıkmasıyla birlikte, kaynak paylaşımı sorun yaratmakta ve yoksulluk sorunu kendini göstermektedir. Nüfus artışının temelindeki asıl sorun ise cahillik ve ahlaksızlıktır. Yoksullar cahil olduklarından ve ahlaki değerlere sahip olmadıklarından bakamayacakları kadar çok çocuk yapmakta; böylece nüfus denetimsiz biçimde artmaktadır. Bu soruna Malthus tarafından getirilen çözüm ahlaki eğitim ile kişilere bilinç kazandırılmasıdır. Eğitim ile bilinçlendirilemeyen bireylere ise belirli bir tarihten itibaren yapacakları çocuklara hiçbir şekilde devlet desteği yapılmayacağı bildirilerek yoksulluk sorununun önüne geçilebileceği savunulmuştur. Malthusçu yaklaşım, tüm yapısal sorunlara karşın suçlu yoksul bireylere yüklediği, “kurbanı suçladığı” gerekçesiyle eleştiri almıştır (Harvey and Reed 1992: 275).

Nüfus artışı ile yoksulluğu birbirine bağlayan evrensel yasaların var olduğu düşüncesine dayanan Malthusçu yaklaşımın tersine *Klasik Marxizme* göre yoksulluk belirli bir üretim şeklinin yani kapitalizmin sonucudur. Bir tarihsel süreç olarak kapitalizm işsiz, vasıfsız ve kötü yaşam koşullarına sahip insanlardan oluşan bir fazladan işgücü yaratmaktadır. Üretimdeki teknolojik yeniliklerin de yardımıyla “kapitalist sosyal ilişkiler, daha az işçiyle daha fazla varlık birikimi yapılmasını olanaklı kılarken işgücünün bir bölümünü fazlalık haline getirmekte ve yoksullukla tehdit etmektedir”(Harvey and Reed 1992: 277).

Eleştirel Marxizmin kökleri ise, klasik Marxizme dayanmaktadır. Modern yoksulluğun kapitalist üretim şeklinin bir sonucu olduğu tezine dayanan eleştirel Marxizm, ekonomik bir sistem ve bir sosyal ilişkiler bütünü olarak kapitalizmin varlığını sürdürmesinde yoksulların rolü üzerinde durarak yoksulların üretken davranışlarının, kapitalist statükonun hakim durumunun korunmasında zorunlu bir işleve sahip olduğunu vurgulamaktadır.

Malthusçu ve Marxist yaklaşımlardan farklı olarak *Neo-Klasik yaklaşımda* “ekonomik etkinlik, sınıf ve sınıf etkileşimlerinden çok birey ve onun öznel yararı ile açıklanmaktadır” (Harvey and Reed 1992: 279). Bu doğrultuda yoksulluk, marjinal verimlilik terimi ve bunun günlük yaşamda ortaya çıkardığı marjinalite ile açıklanmaktadır. Marjinal verimlilik, bireylerin iş için rekabet güçlerini artırmaları, yani vasıf kazanmaları gerektiğini ifade eder. Kendisini geliştiremeyerek vasıfsız kalan bireylerin iş bulma olasılıkları düşük, yoksullaşma olasılıkları yüksek olacaktır. Lewis Coser tarafından vurgulanan bir başka nokta, “yoksulların tüm kültürel alışkanlıklarının yoksulluğun ve var olan sınıf düzenlemesinin yok edilmesi önünde engel oluşturduğudur”(Harvey and Reed 1992: 280). Burada, “olumsuz yoksulluk kültürü” savı açıkça görülmektedir.

Seküler Malthusçuluk; yoksulluğu piyasa temelinde açıklayan ve Malthusçu politik ekonomiden farklı olarak herhangi bir yoksulluk kültürüne yer vermeyen bir yaklaşımdır. Yoksulluğun bir emek sömürüsü, sınıf ya da sınıf çatışması gibi yapısal nedenlerle değil, arz-talep ilişkisi bağlamında açıklanmasıyla Marxist yaklaşımlardan

ayrılır. Robert Brenner tarafından seküler Malthusçuluk adı verilen bu yaklaşım, Malthus tarafından geliştirilen nüfus ilkelerinin, ortaçağ toplumları için geçerli olabileceği; ancak, endüstriyel toplumlarda aynı yaşam döngülerinin geçerli olmadığını, bu nedenle de modern toplumlara uygulanamayacağı düşüncesine dayanmaktadır. Endüstriyel toplumların işleyişi ve modern yoksulluk; yalnızca nüfus hareketleriyle açıklanamaz; bölgenin, işgücünün ve sermayenin marjinal verimliliği gibi çeşitli değişkenler bu konuda çok daha önemli roller oynamaktadır. Bunun bir sonucu olarak modern yoksulluk geçmiş çağlardakinden çok daha farklı bir olgudur.

Sosyal demokratik yaklaşım, sosyo-ekonomik eşitsizlikler konusunda Marxist açıklamalarla benzer noktaları vurgulamaktadır. Ancak sosyal demokratik yaklaşım toplumdaki yoksulluğun nedeni olarak kapitalist üretim biçimini değil, toplumdaki zenginliğin eşitsiz dağılımını hedef göstermektedir. Diğer bir deyişle yoksulluk sistem sorunu değil, paylaşım sorunudur. Sınıf çatışması, toplumdaki adaletsiz dağılım sonucunda ortaya çıkmaktadır. Sınıf çatışması açısından bakıldığında yoksulluk kültürü, daha adil bir ürün ya da varlık dağılımı için olumlu bir etken olarak değerlendirilmektedir.

Sosyal Darwinist bakış açısından yoksulluk; sosyal farklılaşma ve evrimle sonuçlanan sosyal çöküş süreçlerinin sonucudur. Yoksulluğa neden olan bu süreçler doğal ve sosyal organizmanın güçlenmesini sağlayan değişimler olarak kabul edilmektedir. Yoksulluk, toplumun uyumsuz olanı elediği bir arınma sürecidir (Harvey and Reed 1992: 286).

İndirgemeci yoksulluk yaklaşımlarında, ekonomik, kültürel ve sosyolojik açıklamalara asgari düzeyde başvurulmaktadır. Bu yaklaşımlar, “yoksulluğun kültürel ve ekonomik öncüllerini inkar eder ve yoksulluğun kaynağını insanın durumundaki coğrafi, meteorolojik, ırksal ya da biyogenetik özelliklerde görür”(Harvey and Reed 1992: 287).

Programatik ya da gönüllü yoksulluk ise, maddi hırslardan arınmak amacıyla gönüllü olarak seçilen yoksulluk durumunu ifade etmektedir. Programatik yoksulluk adı, Irwing Howe'un *The World of Our Fathers* adlı kitabından alınmıştır (Harvey and Reed 1992:

288). Ruhsal bir durum olarak yoksulluk, Hinduizm, İslam, Eski Tevrat'taki Yahudi çilecileri ile Hristiyan takipçileri ve Kelt keşişleri gibi birçok dinde ve dini grupta yer bulan, Ortaçağ'a dayanan çilecilik uygulamasında görülmektedir (Mollat 2001: 45).

Yoksullukla ilgili sosyolojik teoriler İslam tarafından ise şöyle sınıflanmıştır (İslam 2005):

1. Sosyal Darwinci yoksulluk teorisi,
2. Yoksulluk kültürü teorisi,
3. Durumsal yoksulluk teorisi
4. Yapısal yoksulluk teorisi.

Sosyal Darwinci yoksulluk teorisi, yukarıda adı geçen teorinin aynısı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sefaletin miskinlik, aptallık, savurganlık gibi kişilik özellikleriyle açıklanmasının halk arasında hala geçerli olmasının yanı sıra IQ puanı gibi zeka özelliklerinin genetik yönü üzerinde durulması yoksulluğun açıklanmasında bu teorinin kabullerini yansıtmaktadır.

Yoksulluk kültürü teorisine temel oluşturan yoksulluk kültürü kavramı, 1959 yılında, Antropolog Oscar Lewis tarafından geliştirilmiştir. Yoksulluk kültürü, yoksul ailelerin içinde yaşadıkları topluma yabancılaşarak kendi marjinal kültürlerini geliştirmelerini ifade etmektedir.

Türkdoğan yoksulluğu ekonomik bir durumdan öte kültürel bir süreç olarak tanımlamanın önemine değinmiştir. Her toplumun bir hayat tarzının ve kültür değerlerinin olduğunu vurgulayan Türkdoğan yoksulluk olgusunun niteliklerinin bu kültür kompleksinden soyutlanamayacağını; salt ekonomik bir tanımdan yola çıkılarak bu sorunun çözümlenemeyeceğini savunmaktadır (Türkdoğan 2003: 106).

Bu alt kültürün ortaya çıkması büyük ölçüde çevresel şartlara bağlıdır (İslam 2005: 2):

“Para ekonomisi, vasıfsız işlerin ve işsizlik oranının yüksek olması, düşük ücretler ve düşük vasıflı bireyler, devlet tarafından yapılan ya da gönüllü sosyal desteğin ve

istikrarlı bir ailenin yokluğu, düşük gelirli nüfus; orta sınıfın baskın birikim ideolojisine karşı yoksulluk kültürünü ortaya çıkarma eğilimindedir.”

Lewis tarafından yoksulluk kültürüne özgü sosyal, ekonomik ve psikolojik yetmiş davranış kalıbı saptanmıştır. Bunlar dört genel davranış kalıbına indirgenebilir (Holman 1978: 106):

1. Yoksullar daha geniş toplumun kurumlarına (işçi sendikaları, gönüllü topluluklar, politik birlikler...) katılımında ve onlarla bütünleşmedeki yetersizlikleriyle diğerlerinden ayrılırlar.
2. Çekirdek ve geniş aile dışında kurulan sosyal bağların asgari düzeyde olması,
3. Aile içi ve cinsiyet davranışlarının baskın kültürden farklı olması (cinsel ilişkinin erken yaşanması, eş ve çocukları terk etme davranışının sık görülmesi)
4. Desteksizlik, bağımlılık ve aşağılık hissinin üstün gelmesi. Bu durumda çalışma, kendini geliştirme ve değişme için ufak bir güdülenme vardır.

Bu özellikler sosyalizasyon ile yeni kuşaklara aktarılmakta ve böylece yoksulluk kültürü, toplumda, belli gruplar içinde devam etmektedir. Yoksulluk, “bir kişinin; çalışmak ya da iş sahibi olmak için duyduğu isteğin sistemi reddettiği ölçüde azaldığı ve yine o ölçüde toplumsal değerler ve akımlar tarafından reddedildiği” bir kültürel döngü oluşturmaktadır (Peterson 1991: 13).

Durumsal yoksulluk teorisi ise yoksulluğu ortaya çıkaran durumun özelliklerine önem verir, ancak aynı zamanda, bu nesnel yoksulluk durumunun yanı sıra bireyin tepkilerine de odaklanır (Islam 2005: 3).

Yoksul bireyler üniversite eğitimi görme, kulüplere katılma gibi orta sınıf değerlerini edinmek için yeterli olanağa sahip olmadıklarından kendi değerler sistemini geliştirmektedirler.

Yoksulluk kültürü teorisi ile bazı benzerlikler taşımakla birlikte bu teori sözü geçen değerler sisteminin kuşaktan kuşağa aktarılan bir kültür olarak değerlendirilmemesi noktasında farklılıklar taşımaktadır.

Bir diğer teori *yapısal yoksulluk teorisidir*. Bu teorinin temelinde yoksulluğun yapısal bir sorun olduğu düşüncesi bulunmaktadır. Yapısal yaklaşımın temelinde klasik Marksizmin kapitalist sistem eleştirisi bulunmaktadır (Harvey and Reed 1992: 276):

“Klasik Marxizme göre modern yoksulluk belirli bir tarihsel üretim biçiminin sonucudur. Kapital’de ([1887], 1970) Marx, modern yoksulluğun yapısal kaynaklarını kapitalist üretim şeklinin çatışmalarında görür ve böyle yaparak bize sınıf, yoksulluk ve sermayenin üretim çelişkilerini birbirine bağlayan nedensel bağlantıların en açık görünümünü verir. Bu analizde; modern yoksulluk, sermayenin işgücü verimliliğini sürekli olarak kökünden değiştirme tarafından yaratılır. Sermayenin üretim mantığı her zaman daha fazla varlık birikimi yaratmakla kalmaz, sürekli zorunlu olarak yenilenen bir fazladan işçiler havuzu –‘endüstriye tahsis edilmiş ordu’ yaratır.”

Marksizm, yoksulluğu toplumdaki sınıf ayrımlarının varlığına dayandırmaktadır. Yoksulluk burjuva sınıfının hakimiyetini korumasına yardımcı olmaktadır.

Yoksulluk teorilerine genel olarak bakıldığında bazı parametreler çıkarmak mümkündür. Yoksulluğun açıklanmasında sıklıkla adı geçen nedenler olarak bireye özgü özelliklerin, yoksulluk kültürü olarak adlandırılan değerler sisteminin, diğer bir deyişle alt kültürün, ekonomik sistemin yapısal özelliklerinin ve toplumdaki kaynakların eşitsiz dağılımının gösterildiği ve yoksulluk konusundaki teorilerin bu temelde ayrılarak çeşitlendiği görülmektedir.

3.2. KENTSEL YOKSULLUK

Yoğun sanayileşme, göç ve kentleşme süreçlerinin getirilerinden biri kent olanaklarını zorlayan, hatta aşan; kent dokusuyla bütünleşemeyen, barınma gereksinimini karşılayacak uygun konut bulamayan, kenti ve kent kültürünü bilmeyen ve istihdam edilemeyen büyük bir kitlenin ortaya çıkmasıdır. Yeni kentsel yoksulluk kavramı daha çok bu kitlelerin yaşam koşullarını ifade etmektedir.

Yeni yoksulluk sürecinde belirginleşen bazı noktalar şöyle belirtilebilir (Işık ve Pınarcıoğlu 2003: 70-73):

○ Gelişmiş ülkelerin geldiği bu noktada, sistemin işleyişinde yoksullara gereksinmesinin giderek azaldığı ve yoksulluğun ortadan kaldırılmasının sistem problemi olmaktan yavaş yavaş çıkıp insani bir problem haline dönüştüğü görülmektedir. Küresel olarak işleyen piyasaların büyüklüğü tüketim krizi olasılıklarını, teknolojik devrim de emeğe gereksinimi azaltmaktadır. Bu konuda belki de tek sistemsel sorun yoksulluğun kronikleşmesiyle beraber, suçun artması ve sistem içindekileri rahatsız etmesi olarak karşımıza çıkıyor. Gelişmiş ülke kentlerinde bu sorunun çözümleri, zengin sınıfların kendi ‘duvarlı mahallelerini’ ve kentçiklerini yaratmaları ya da suçu şiddet kullanarak bastırma pratiklerinden geçiyor.

○ Bu anlamda gelişmiş ülkelerde görülen yeni yoksulluk *kıtlık yoksulluğundan risk yoksulluğuna* geçişin emarelerini içinde barındırmaktadır. Kaynakların kıt olduğu toplumda, eşyanın tabiatı gereği, gereksinim duyulan temel ihtiyaçlar kıt olduğu için yoksulluk yaşanır. Oysa gelişmiş ülkelerde sisteme bir şekilde tutunulduğunda, böyle bir kıtlık sorunu pek kalmamış gözükmemektedir. Fakat refah devletinin sağladığı korunaklı ortamın ortadan kalkışı ve bilgi toplumunun neden olduğu işgücü azalışı karşısında, geniş bir kitle işini kaybetme riski ile karşılaşabilmekte; bu da çalışan kesimlerin sistem dışına atılma tehlikesi ile birlikte yaşamasına neden olmaktadır.

○ Yeni yoksulluk sadece gelir/tüketim sorunları dolayısıyla yoksulların mutlak bir fakirlik çizgisinde yaşamasıyla ilgili değil, onların, yaşamlarını iyileştirecek ‘*yapabilirliklerini*’ kısmen ya da tamamen yitirmesiyle de ilgilidir. *Yapabilirlik*, yoksulluk araştırmalarında gelir/tüketim harcamaları kadar üzerinde önemle durulması gerekli bir kavramdır. Gelir/tüketim harcamaları, yoksulluğun/refahın statik boyutunu aydınlatırken, ‘*yapabilirlik araştırması*’ dinamik boyuta ışık tutar. Yoksulluğun dinamik olarak algılanabilmesinden kasıt, yoksulların gelecekte oluşacak bazı fırsatlara ulaşabilme kabiliyeti, şu anda ve yakın gelecekte bu kabiliyeti kullanabilme isteği, dolayısıyla hayatını iyileştirebilme gücüdür. (...) Yapabilirlik olmadığında, yoksullar karşılarında oynanan oyunda pasif izleyici konumuna düşebilmekte ve teslimiyetçi bir pozisyona sürüklenebilmektedirler. Özellikle gelişmiş ülkelerde ciddi boyutlara ulaşan, sistemin dışına atılmış sınıfaltı kesimin pasif konumu çok belirgindir.

o Yapabilirliğin gündeme gelmesiyle beraber, bu yeteneğin oluşma ya da oluşmama riskleri, yoksulluğun araştırılmasında bir inceleme konusu olarak ortaya çıkmaktadır. Etnik unsurlar arasında görülen dayanışma ya da çatışma ilişkileri, aile yapısındaki değişimler, cemaatlerin önemi gibi kültürel sorgulamalar siyasi-iktisadi değişimlerin yanında önem kazanmaya, yeni yoksulluğun önlenmesinde geleneksel değerler temelli yoksulluk çözümlerinin dışına çıkmaya başlanmıştır.

Kentsel yoksulluk 1980'lerdeki ekonomik dönüşüm sonucu gerçekleşen sosyo-ekonomik nedenler sonucu artan bir sorun ve dolayısıyla sosyolojik olarak önem kazanan bir olgu olsa da "sosyolojik ve politik tartışmalara konu olması bir yüzyıl öncesine dayanmaktadır" (Curley 2005: 97). Bu konuda yapılan sosyolojik araştırmalar da 1900'lerin ilk yarısında başlamıştır. Yapılan ilk kent yoksulluğu çalışmalarının ardından "yoksulluk kültürü", "sosyal yalıtılma ve yoğunlaşma etkileri", "yerleşim ayrışmaları ve ayrımcılık" ve "yerleşim etkileri" başlıkları altında sınıflanan (Bkz. Curley 2005) kentsel yoksulluk teorileri geliştirilmiştir.

Yeni kentsel yoksulluk konusunda geliştirilen teoriler ilk kent yoksulluğu teorileri, sosyal yalıtım ve yoğunlaşma etkileri, yerleşim ayrışmaları ve ayrımcılık ile yerleşim etkileri teorileridir.

İlk kent yoksulluğu teorilerinin başında 1900'lerde ABD'de ortaya çıkan *Kentsel Ekoloji Teorileri* gelmektedir. Park ve Burgess tarafından yapılan ilk kentsel ekoloji çalışmalarında "kentten yoksul bölgeleri daha geniş kentsel metropolün geçişsel ve işlevsel bölgeleri; yeni göçmen gruplarının daha güncel bir zamana geçiş yaptıkları yerler"(Curley 2005: 98) olarak değerlendirilmiştir. Diğer kent ekolojisi araştırmacılarının; Wirth, Shaw ve McKay'in çalışmalarında ise kentten dağınık yapısı vurgulanarak yoksul bölgelerdeki sosyal örgütsüzlüğün olumsuz etkileri üzerinde durulmuştur (Curley 2005: 99).

Kent yoksulluğu konusundaki ilk teorilerden biri de *yoksulluk kültürü*dür. Genel yoksulluk teorilerine olduğu gibi kent yoksulluğu teorilerinin sınıflamasına da dahil edilen yoksulluk kültürü tezi, kentlerdeki yoksulların içinde buldukları ana kültürden farklı bir yoksulluk alt kültürüne sahip olduklarını ve bu kültürü nesilden nesile

aktardıkları düşüncesine dayanmaktadır. Bu yaklaşım çerçevesinde Lewis ve Moynihan tarafından yapılan araştırmalarla yoksullara özgü davranış biçimleri ve alışkanlıklar incelenmiştir. Yoksulluk kültürü teorisi determinist yaklaşımı, kurbanın suçlanması, ilginin yapısal nedenlerden uzaklaştırılması gerekçeleriyle birçok eleştiri almıştır (Curley 2005: 98).

Bir diğer teori olan *sosyal yalıtım ve yoğunlaşma etkisi* teorisi, William Julius Wilson'ın 1987 tarihli "The Truly Disadvantaged" adlı çalışmasına dayanmaktadır. Ekonomik yapıdaki ve kentsel mahallelerin sosyal görünümündeki değişimler sonucunda, 1960'lardan itibaren "dezavantajlı" gruplar ortaya çıkmıştır. Bu gruplar, içinde buldukları yoksul çevrenin (poverty neighborhood) etkisiyle meslek ağlarından, meslek rol ve modellerinden, güncel kurum ve davranış kalıplarından yalıtılmaktadırlar. Bu yalıtım, yoksul yaşam alanlarının birey üzerindeki yoğunlaşmış etkileridir. "Wilson'a göre, kent toplulukları günümüzde yoğunlaşma etkileri nedeniyle sorun yaşamaktadırlar" (Curley 2005: 99).

Yerleşim ayrışmaları ve ayrımcılık adını taşıyan üçüncü teorinin temelleri Massey ve Denton'ın 1993 yılındaki çalışmaları American Apartheid'dır. Burada yer alan teorinin odağında ayrımcılığın kent yoksulluğu ile ilişkisi bulunmaktadır. "Yoksulların ve kentli azınlık ailelerinin meslek, eğitim ve yerleşim fırsatlarının sınırlandırılmasında ayrımcılığın oynadığı rol" (Curley 2005: 100) üzerinde durulmaktadır. Irka ve yerleşime dayalı ayrımcılık, yoksulluk konusunda belirli kesimleri hedef haline getirmektedir.

Yeni kentsel yoksulluk teorilerinin sonuncusu olan *yerleşim etkileri* başlığı altında, Wilson'ın yoğunlaşma etkisi teorisinin etkisiyle geliştirilen *kolektif etkililik*, *kolektif sosyalleşme*, *bulaşma etkisi* ve *sosyal sermaye* teorileri bulunmaktadır.

Kolektif etkililik, yerleşim bölgelerindeki bireyler arasındaki bütünlüğe atıfta bulunmaktadır. Bu bütünlük güçlü olduğu ölçüde çocukların gönüllü birliklere ve sosyal ağlara katılmasının denetlenmesi mümkün olmakta ve bu sayede suçluluk ve özellikle genç suçluluğu denetlenebilmektedir. Diğer bir deyişle kolektif etkililik güçlü olduğu ölçüde bölgede suç işleme engellenebilmektedir. Kolektif sosyalleşme ise,

sosyal çevrenin başarılı yetişkin rol modelinin ve yönetiminin var oluşunu etkileyerek dolaylı olarak çocukları etkileyeceği düşüncesine dayanır. Benzer şekilde bulaşma etkisi çocukların sosyal çevredeki arkadaş gruplarından etkilendiği önermesini sunar. Yoksul sosyal çevredeki çocuklar geleneksel normların dışında sokak normlarıyla da karşı karşıyadır ve genel kabul gören normlarla çatışmaya daha meyillidir.

İnsan sermayesi ya da sosyal sermaye olarak adlandırılan yaklaşıma göre ise heterojen sosyal çevrelerde yaşayan bireylerin yoksul bölgelerde yaşayanlara göre sosyal hareketlilik imkanlarını arttıran eğitim, kazanma gücü gibi “sermayeleri” daha yüksektir. Sosyal sermaye Puntham tarafından şöyle tanımlanmıştır: “Bireyler arasındaki sosyal bağlar, sosyal ağlar ve bunlardan kaynaklanan karşılıklılık ve güvenilirlik normları” (Curley 2005: 103). Briggs ise iki unsur belirtmektedir: “Birincisi sosyal destek ve hayatta başarılı olmayı sağlayan sosyal bağlardır. Diğeri ise hayatta ilerleme gücü veren ve sosyal köprü rolü oynayan bağlardır”(Curley 2005: 103). Birinci türden sosyal sermaye aile, akrabalık, arkadaşlık bağları, çeşitli topluluklara üyelik gibi bağları; ikincisi ise eğitim düzeyi, mesleki beceriler gibi donanımları ifade etmektedir.

Batı literatüründe kentsel yoksulluğun ırk ve etnik kökenindeki farklılıkların kentsel yerleşim temelinde yoğunlaşması bağlamında ele alındığı görülmektedir (Bkz. Curley 2005; Stoll 2001; Alford 2003; Wilson 2003). Özellikle siyah nüfusun kentsel mekanlardaki getto denilen yerleşimlerde yoğunlaşarak burada toplumun genelinden farklı, suça eğilimli, marjinal bir değerler sistemi benimsemesi üzerinde durulmaktadır.

Güncel kent yoksulluğu yaklaşımlarında etnik köken hala önemli bir değişken olarak dikkate alınmakta; ancak buna ek olarak yoksullukla ilişkili kültürel boyut da çözümlenmelere dahil edilmektedir. Bunlardan biri “sınır çalışması” (boundary work) yaklaşımıdır. Sınır çizgisi yaklaşımı kişilerin miras olarak aldıkları karakteristikler yerine kendilerini tanımladıkları ve kendileri ile diğerleri arasına sınır çektikleri tanım ve değerler; örneğin çalışan yoksulun kendisini çalışmayan yoksuldan ayırması ile ilgilidir. Bu yaklaşım ırk, kültür ve kent yoksulluğu konularına uygulanmaktadır. Siyahi toplumun kendi içlerinde koydukları, siyah ve beyazların ırk konusunda aldıkları

tutumlar ve siyahların sokak kültürüne bakışlarındaki sınır çizgileri gibi konulara vurgu yapılmaktadır (Small and Newman 2001: 38). Bunun yanı sıra Wilson tarafından yapılan çalışmalarda uzun süreli işsizliğin etkileri ile yorumlanırken Bourdieu'nün habitus ve sermaye kavramlarına atıfta bulunulmaktadır (Bkz Wilson 1996).

Kent yoksulluğu ile ilgili Türkiye'de yapılan çalışmaların ekonomi, geçinme stratejileri ve sosyal çevre konularına vurgu yaptıkları görülmektedir (Bkz. Işık ve Pınarcıoğlu 2003, Ersoy ve Şengül 2000, 2002, 2004). Kültürel değerlere odaklanan sınırlı sayıdaki kentsel yoksulluk çalışmalarının öne çıkan birisi Türkdoğan'ın Türk Toplumunda Yoksulluk Kültürü adlı kitabıdır (Türkdoğan 2003). Türkiye ile ilgili kültürel eğilimli çalışmaların genişletilmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

3.3. YOKSULLUK VE BİREY

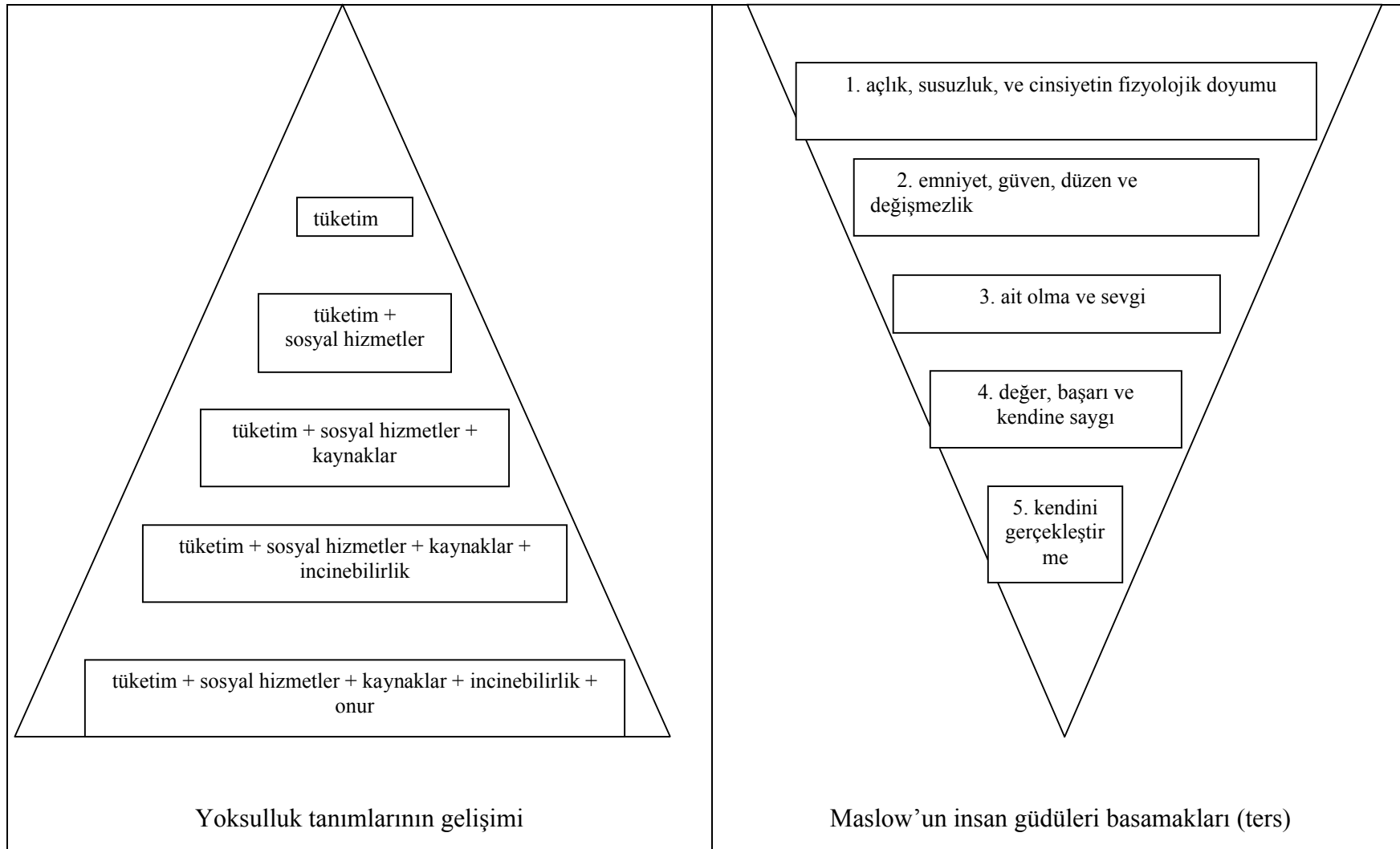
Yapılan araştırmalar, toplumdaki belirli özelliklere sahip grupların yoksullaşmaya daha eğilimli olduğunu göstermektedir. Bu gruplar yaşlılar, işsizler, düşük ücretliler, hasta ve engelliler, tek ebeveynli aileler ve etnik azınlıklardır (Holman 1978: 29-30).

Birey açısından bakıldığında yoksulluk, gereksinimlerini karşılayamama durumu olarak ele alınabilir. Yoksulluğun tanımı zaman içinde değişmiş, bu durumu ifade etmek için kullanılan kavramlar genişlemiş ve çeşitlilik kazanmıştır. Yapılan ilk tanımlarda yoksulluk günlük kalori ihtiyacı gibi beslenmeye dayalı ölçütlerle ölçülmüştür. Bu ölçütün yoksulların durumunu ifade etmede çok yetersiz kaldığı görülmektedir. Bunu takip eden tanımlarda, bireyin bir topluma üyeliği ve devletin üyelerine karşı sorumluluğu göz önünde bulundurulmuş ve beslenme harcamalarına ek olarak; sağlık, eğitim gibi hizmetlere ulaşılabilirlik ölçütü de eklenmiştir. Bunu izleyen tanımlarda giderek daha fazla etkenin işin içine girdiği görülmektedir. Kaynaklara erişememe, yoksullaşma riskiyle karşı karşıya olma, yani incinebilirlik ve toplumda onurlu bir yaşamın gerektirdiği kaynak, nitelik, donanım ve güvencelerden yoksunluk durumu, yoksulluğu basit ve marjinal bir fizyolojik durum olmaktan çıkararak kültürel sonuçları olan karmaşık bir sorun haline getirmiştir.

Yoksulluk tanımlarındaki kavramsal genişleme ve bu genişlemenin doğrultusu incelendiğinde tanımların, insan güdeleri ile ilgili Maslow tarafından geliştirilen basamaklar ile belli başlı noktalarda çakıştığı görülmektedir (Bkz. Şekil 1). En alt basamaktaki fizyolojik gereksinimlerden açlık ve susuzluk, bu alanda yapılan ilk çalışmalarda ve ilk tanımlarda yoksulluğun temel ölçütü olarak benimsenmiştir. Örneğin Rowntree ve Booth tarafından yürütülen çalışmalarda yeterli beslenmenin asgari maliyeti için bir sınır belirlenmiştir. Ancak buna ek olarak gıda dışı gerekli harcamalar da değerlendirmeye alınmıştır (Şenses 2003: 108).

Tüketim harcamaları ile birlikte sosyal hizmetlerin ise bireye belirli bir yaşam standardının üstünde yaşama, emniyet ve güvence sağladığı; bu nedenle, ikinci basamaktaki emniyet, güven, düzen ve değişmezlik güdüsüne hizmet ettiği; ancak bunun yanı sıra üçüncü basamaktaki topluma aidiyet duygusunu güçlendirdiği söylenebilir.

Yoksulluk kavramı içinde ortaya çıkan yeni bir kavram, onurlu yaşama; üçüncü basamaktaki ait olma güdüsü ile doğrudan ilişkilidir. Meslek sahibi olma, barınacak yer bulabilme, sosyal hizmetlerden yararlanabilme, vatandaşlık haklarına sahip olma bir topluma aidiyet duygusunu güçlendirmektedir. Bunlar gerçekleştikten sonra bireyin toplumda takdir görme ve başarılı olma; yani dördüncü basamaktaki güdülere ulaşması mümkün olmaktadır.



Şekil 1: Yoksulluk Tanımları ile İnsani Gereksinim Basamakları Arasındaki İlişki
(Cüceloğlu 1998: 236; Killick, T., *IMF Programmes in Developing Countries: Design and Impact*, Routledge, London, 1995, Mazlum, 2005)

Yoksulluk tanımlarının, insan güdülerinin üst basamaklarına doğru bir genişleme sürecinde olduğu görülmektedir. Ancak var olan tanımlamalar içerisinde kendini gerçekleştirme güdüsü ile ilişkili bir kriter yoktur. Maslow tarafından en üst basamaktaki bu aşamaya herkesin ulaşamayacağı ifade edilmiştir (Cüceloğlu 1998: 236). Yoksulların; kendini gerçekleştirme, yetenek ve ilgilerini ortaya koyarak bir yaşam felsefesi doğrultusunda iradi bir yaşam sürme şansını yakalama fırsatlarının diğer insanlardan daha az olduğu görülmektedir. Bireysel başarı hikayeleri yaşanmaktadır, ancak çoğu zaman yoksul bireyler için yüksek öğrenim görmek bile uzak bir olasılıktır.

3.4. BOURDIEU SOSYOLOJİSİ: SERMAYELER VE HABİTUS

Bourdieu'nün sosyolojik yaklaşımını geleneksel akımlardan birine yerleştirmek mümkün görünmemektedir. Özellikle sosyolojideki temel karşıtlıklardan birini oluşturan yapısalılık ve etkileşimcilik akımlarının ikisine de eleştirel bir duruş sergilemesiyle farklı bir konumda bulunmaktadır.

Bourdieu'nün sosyolojisine verilen isimlerden biri yapısalcı inşacılıktır. Bu yaklaşım şöyle açıklanmaktadır. Yapısalcılıktan kastedilen sadece dil, efsaneler gibi simgesel sistemler içerisinde değil, sosyal dünyanın kendisinde de, eyleyenlerin istek ve arzularından ayrı, onların kendilerini ve temsillerini engelleme veya yönlendirme yeteneği olan objektif yapıların olduğudur. İnşacılık sözcüğü ise Bourdieu tarafından habitus adı verilen algı, düşünce ve eylem şemalarının meydana getirdiği bir sosyal oluşu ifade etmektedir (Erdem 2003: 28).

Yapısalcı inşacılık aracılığıyla Bourdieu, sosyal yapı ve özgür eylem arasında bir tercih yapmak yerine bireyin belli bir sosyal yapıda kısmen özgür olduğu ve bu yapıyı şekillendirdiği, diğer yandan yapıyı içselleştirdiği bir sistem geliştirmiştir.

Bourdieu'nun sosyolojisinin kavramsal çekirdeği sosyal sınıflar ve bu sınıflarla bir arada bulunan kültürel biçimlerdir. Bourdieu temelde üretim araçları ile ilişkili Marxist sınıf teorisi ile statü gruplarının (yaşam tarzları, zevkler, prestij) ve politikaların (bir sınıf kültürünün hakim olması için harcanan örgütlü çabalar) Weberci analizini birleştirmektedir. (Turner 2003: 495) Bu birleşimin merkez noktası ekonomik kaynakların yanı sıra kültürel, sosyal ve sembolik boyutları da içine alacak biçimde genişletilerek kullanılan sermaye kavramıdır.

Sermaye kavramı Bourdieu'nün sınıf ve tabakalaşmaya bakış açısındaki kilit noktadır. Dört tür sermayeden söz edilmektedir: Ekonomik, kültürel, sosyal ve sembolik.

Ekonomik sermaye, sahip olunan maddi kaynaklar değil, aynı zamanda yüksek ekonomi çevreleriyle ilişki içinde olmak ya da mali-ekonomik alanda bilgi sahibi olmak anlamlarına gelmektedir (Erdem 2003: 115). Araçlar, aletler, tesisler, para, değerli eşyalar gibi mal ve hizmet üretmede kullanılacak her şey ekonomik sermaye olarak değerlendirilebilir.

Bourdieu'nün tabakalaşma görüşü Marxist sınıf analizinden farklı olarak sınıfların yalnızca ekonomik sermayeye göre belirlenemeyeceği düşüncesini içermektedir. Sınıfların ayrışmasında etkili olan bir başka sermaye türü kültürel sermayedir. *Kültürel sermaye*, geniş anlamıyla eğitim –başka bir deyişle, ‘sosyalleşme’- sürecinde elde edilen birikim toplamını dile getiren sermaye türüdür (Erdem 2003: 116). Kişiler arasındaki enformel yetileri, alışkanlıkları, tarzları, dilsel üslupları, eğitimsel özellikleri, zevkleri ve yaşam tarzlarını anlatmaktadır (Turner 2003: 496). Bu sermaye, okul sermayesi ve aileden gelen sermaye olarak ikiye ayrılmıştır. Okul sermayesi kişinin okulda aldığı eğitimi, kültürel değerleri, alışkanlıkları ve tüm bunların diploma gibi belgeler sayesinde somut ve objektif halde bulunmasını ifade etmektedir. Aileden gelen sermaye ise kişinin ailesinden kazandığı kültürdür. İster okul sistemi yoluyla olsun ister aileden devralınmış olsun, kültürel sermaye entelektüel niteliklerin toplamına karşılık gelir (Erdem 2003: 116).

Üçüncü sermaye türü *sosyal sermaye*dir. Sosyal sermaye gruplaşmalardaki konumlar ve ilişkiler ile sosyal ağlardan oluşmaktadır (Turner 2003: 496). “Sosyal sermaye, bir bireyin ya da bir grubun, kalıcı bir ilişkiler ağına, az çok kurumlaşmış karşılıklı tanıma ve tanınmalara sahip olması sayesinde elde ettiği gerçek ya da potansiyel kaynakların toplamıdır” (Bourdieu ve Wacquant 2003: 108). “Kültürel ve ekonomik sermayeden farklı olarak sosyal sermaye belirli bir hayat tarzına yol açmamaktadır” (Erdem 2003: 117). Diğer bir deyişle yaşam tarzı üzerinde önemli bir belirleyiciliği yoktur.

Son sermaye türü, diğer üç sermaye türünün görünürlüğüne ifade eden *simgesel sermaye*dir. “Simgesel sermaye, bu türlerden herhangi birinin algı kategorileriyle kavrandığında büründüğü biçimdir” (Bourdieu ve Wacquant 2003: 108). Başka bir deyişle “bir eyleyene, diğer üç biçimdeki sermayeye sahip olmasının sağladığı bir kredi ve otoriteden başka bir şey değildir” (Erdem 2003: 117).

Tüm bu sermaye türleri sosyal sınıfların birbirinden ayrılmasında etkili olduğuna göre farklı sınıflar açısından bazı karakteristik özellikler taşıdıkları söylenmelidir. Örneğin, “toplumun ‘tahakküm eden sınıf’ı içinde yer alan büyük tüccar ve sanayiciler, ‘ekonomik sermaye’yi ellerinde bulunduran; ‘kültürel sermayeleri ise, göreceli olarak daha az olan bir sınıftır” (Erdem 2003: 118). Alt sınıflar ise hem ekonomik sermayeleri hem de kültürel sermayeleri düşük birey ve gruplardan oluşmaktadır.

“*Habitus*” ise önceleri kültürün, bireyi daha geniş gruplara bağlayan söylemsel olmayan (non-discursive) yönlerini ifade eden karmaşık bir kavramdır. Kelime anlamı, belirli gruplardaki söylemeye gerek duyulmadan yapılan öğrenilmiş davranışları, bedensel yetenekleri, üslupları, zevkleri kapsamaktadır.

Kavram, Fransız sosyolog Pierre Bourdieu tarafından sosyal ve kültürel yeniden üretim süreçlerinin açıklanmasında kullanılmıştır. Bourdieu'nün sosyolojisinde habitus şu anlama gelmektedir (Erdem 2001: 146):

“Her insanın yaşam deneyimleri sonucu etrafa taşıdığı kültürel ve kişisel deneyimlerin (konuşma biçimleri, görgü kuralları, giyim tarzı, sofrada adabı, beden duruşu vs.) oluşturduğu sağlam, birikim ürünü bütünlük”.

Bu kavram Bourdieu tarafından özne ile nesne, içerisi ile dışarı, maddi ile ruhsal, bireysel ve toplumsal gibi Kartezyen düşünceden sosyal bilimlere yansıyan bu kavramsal ikiliklerin *habit* (alışkanlık) kavramı merkezinde bir araya getirilmesi amacıyla hizmet etmektedir (Bourdieu ve Wacquant 2003: 112).

Bu kavramın kullanılmasının önemli nedenlerinden biri de “eyleyiciyi feda etmeden özne felsefesinden kaçınmak, hem de yapının eyleyici üzerinde ve onun aracılığıyla yarattığı etkileri hesaba katmaktan vazgeçmeden yapı felsefesinden kaçınmaktır” (Bourdieu ve Wacquant 2003: 111). Bu bağlamda “habitus”, özne ve onu çevreleyen daha büyük yapı arasında bir öncelik tanıma yoluna gitmek yerine bir denge kurmaya elverişlidir. “Habitus’tan söz etmek, bireysel olanın, hatta kişisel, öznel olanın dahi toplumsal, kolektif olduğunu ortaya koymaktır” (Bourdieu ve Wacquant 2003: 116).

Habitus, bireysel davranışların çevreye verilen edilgen tepkiler olarak yorumlandığı kaba nedenselliği olduğu gibi insan davranışının kavranamayan birtakım nedensel kuralların işleyişi olarak görüldüğü yapısal davranış yorumlarının da reddedildiğinin bir ifadesi olarak yorumlanmaktadır (Scahill 1993: 9).

Bourdieu tarafından habitus kavramının, “sosyal eyleyenlerin toplumsal köklerinden ve statülerinden kaynaklanan ‘oluş’ biçimlerini belirtmek amacıyla sosyoloji diline taşındığı ifade edilmektedir. Bu haliyle habitus sınıfsal bir boyut taşımaktadır. Nitekim habitus “sosyal aidiyet kazanımlarını yapılandırır ve sınıf habitusu üretir” (Erdem 2003: 120).

Habitusun, ayrı, ama aynı zamanda ayrıştırıcı pratikler doğuran ilkeler olduğu ifade edilmiştir (Erdem 2003: 122). Bu ayrımlara sınıflar açısından bakıldığında da her sınıfın ayrı ve ayrıştırıcı habituslarının olduğu görülmektedir.

“*Tahakküm eden sınıf*’ın üyeleri, ayırım kavramı üzerine kurulu bir habitusla donanmışlardır; *küçük burjuvazinin* üyelerinin habitusu ise onların sosyal yükselme arzularını şekillendirir.(...) Halk sınıfları ise, güçlü biçimde zorunluluğun ve bu zorunluluğa adapte olmanın anlamıyla belirlenmiş, dolayısıyla fizik gücünün değerlendirilmesiyle belirlenmiş bir habitusa sahiptirler.” (Erdem 2003: 123)

Yoksulluk sorunu söz konusu olduğunda Bourdieu’nün geliştirdiği sermaye ve habitus kavramlarının önemi ortaya çıkmaktadır. Ekonomik, kültürel, sosyal ve simgesel sermaye olarak ayrılan sermaye türleri bireyin toplumdaki konumunun anlaşılmasına yönelik ayrıntılı ve çok boyutlu bir tablo çizmektedir. Bu sermaye türlerinin farklı düzeylerdeki birikimi bireylerin sosyal konumlarını belirlemektedir. Bourdieu toplumdaki her bir aktörün durumunu, elinde (sahip olduğu farklı türdeki sermayeleri belirtmek için) farklı renklerde fişler bulunduran bir briç oyuncusunun durumuna benzetir (Bourdieu ve Wacquant 2003: 82). Gecekondu kadının böyle bir oyundaki konumunun tüm sermaye türleri açısından kentli bir orta sınıf bireyinkine göre dezavantajlı olması muhtemeldir. Gecekondu kadınların içinde buldukları çevrede nasıl bir yaşam sürdüklerinin ve bu yaşam tarzının diğer bireylerden farklılaşan yönlerinin kaynakları Bourdieu tarafından ele alınan şekliyle bu sermaye türlerinde bulunabilir. Her bir konum sınıfına sosyal koşullandırmaların ürettiği bir habituslar kümesinin tekabül ettiği (Bourdieu 1995: 22) düşünülürse yeme, içme, müzik, televizyon programı, yazarlar gibi konularda gecekondu ve yoksul kadının kendine özgü tercihlerinin bulunduğu noktaya ulaşılmaktadır.

Bourdieu Marksist sınıf kavramının yetersiz kalmasıyla birlikte kavramın yeniden tanımlanması gerektiği üzerinde durmuştur. Yeni tanım ise habitus üzerine inşa edilmiştir. Sınıf habitusu, sınıf kimliğinin ve bunun getirdiği şartların şekillenmemiş biçimi, yaşama tarzının üretici ve ayırt edici esasıdır (Bourdieu 1979: 112’den Ünal 2004: 148). Sınıf habitusu giyim kuşam ve beslenme gibi temel ihtiyaçların

giderilmesinde bile kendisini gösteren, sosyal hayatın her alanında var olan farklılıkları kapsamaktadır.

Yoksul kişilerin ve yoksul grupların yaşam şekillerinin toplumdaki diğer birey ya da grupların yaşam şekillerinden farklı olması; hatta, Türk toplumunda sosyal tabakalar arasındaki kültürel zıtlıkların giderek büyümesi, yoksulluğun, salt ekonomik bir sorun olarak ele alındığı bir yaklaşımın ötesinde habitus kavramıyla, yani “dışsal olanın içselleştirilmesi ve içsel olanın dışsallaştırılması” (Erdem 2003: 124) olarak birey ve toplumsal yapının iç içe şekillendiği ve bu süreçte değerlerin, alışkanlıkların, yaşam tarzlarının üretildiği bir yaklaşım çerçevesinde kapsamlı olarak ele alınabilir. Bunun yanı sıra “sınıf habitusu” gecekondu kadının yoksulluğu konusunu gündelik yaşam ve kültür bağlamında aydınlatmaya olanak tanımaktadır.

3.5. YOKSULLUĞUN KADINLAŞMASI YAKLAŞIMI

Kentlerde gecekondulaşmanın ve yoksulluğun artması ile birlikte gecekondu ailelerinin yoksulluğu gündeme gelmiştir. Bu konu başlığında ise gecekondu kadının yoksulluğu ayrı bir çalışma alanı olma yolundadır. Bu süreç Duyan tarafından şöyle anlatılmaktadır (Duyan 2003: 360):

“Gelişmekte olan ülkelerin kentlerinde yoksullaşmanın yoğunlaşması sonucunda enformelleşme sürecine hane halklarının erkekler dışındaki üyeleri de katılmıştır. Özellikle kadınlar, çocuklar ve yaşlılar enformel üretim sektöründe kendini göstermiştir.”

Bu yaklaşıma göre dünyadaki yoksul nüfusun % 60-70’ini kadınlar oluşturmaktadır. Bu durum yoksulluğun kadınlaşması olarak adlandırılmıştır. Yoksulluğun kadınlaşmasının altında yatan nedenler (Alkan 2000: 7);

- Kadınların üretim kaynaklarına, sermayeye, mülkiyete, kredilere ulaşamamaları,
- Ekonomik ve politik karar alma mekanizmalarında yer almamaları,
- Eğitim ve bilgi teknolojilerine ulaşamamaları,

- İş piyasasında erkeklerle rekabet edememeleri,
- Çocuklarına, kocalarına, yaşlı ve hastalara evlerinde bakmak zorunda olmaları

olarak sıralanmaktadır.

Bütün bu dezavantajlar nedeniyle kadınların yoksulluğa erkeklere göre daha fazla açık olduğu, diğer bir deyişle kadınların daha “yaralanabilir” olduğu ifade edilmektedir. Yeryüzündeki yoksulların % 70’inin kadınlardan oluştuğuna yönelik kestirimler, *yoksulluğun kadınlaşması* olarak adlandırılan yaklaşımın odak noktasını oluşturmaktadır (Alkan 2000: 7).

Kadın yoksulluğu konusundaki feminist yaklaşımlar tüm dünyada, aile içindeki, iş piyasasındaki, yasalardaki ve politik sistemdeki önyargı ve eşitsizliklerin kadınları erkeklere göre yoksulluğa karşı daha savunmasız olmalarına neden olduklarını kabul etmektedir. Buna ek olarak işsizliğin ve part-time, geçici, düşük gelirli işlerin “kadınlaşmış” olması düşünülürse “çalışan yoksul” kategorisi erkekler kadar kadınları da kapsamaktadır. Kadınlar yoksulluğun yanı sıra ekonomik krizlerden ve yapısal uyum uygulamalarından da daha fazla etkilenmektedir. Bunun nedenlerinden biri ev içindeki eşitsizliklerdir. Özellikle ataerkil ailelerde kadınlar emeklerini kendi uygun gördükleri şekilde örgütleyip kullanamamaktadırlar, zamanlarının büyük bir bölümü ücretsiz ev işlerine harcanır, kendi emeklerinin ürünlerinin tasarrufu ve dağıtımını kendi kontrollerinde değil eşlerinin ya da babalarının kontrolündedir. (Moghadam 2005: 6)

Yoksulluğun kadınlaşması yaklaşımının temel hareket noktası, kadınların eğitim, gelir, güç gibi yeterlilik (capability) ve yetkilendirme (empowerment) unsurlarına; sosyal sermayeye yeterince sahip olmaması nedeniyle erkeklerle aralarındaki eşitsizliklerin yok edilememesidir. Bu eşitsizlikler ise kadınların yoksulluğa karşı daha savunmasız olmasına neden olmaktadır. Bunun yanı sıra kadınların sosyal, eğitimsel ve ekonomik yaralanabilirlikleri ülkelerin gelişmişlik düzeyleriyle de paralellik göstermektedir. Dolayısıyla kadınların sosyal, ekonomik, eğitimsel ya da

mesleki donanımlarının arttırılması yalnız cinsiyet eşitsizliklerinin ortadan kaldırılması için değil, toplumun bütününün refahı için de önemlidir.

IV. SAHA ÇALIŞMASI VE ARAŞTIRMANIN BULGULARI

4.1. SAHA ÇALIŞMASI

Bu bölümde alan çalışması sürecine ilişkin bilgilere, ardından araştırma bulguları ve bulguların değerlendirilmesine yer verilmiştir.

4.1.1. Araştırma Sahasının Seçimi

Araştırma alanının seçimi konusunda temel belirleyici bu alanın Ankara sınırları içerisinde olmasıydı. Bunun nedenlerinden biri pratiktir; yaşanan kentin dışında yapılacak bir araştırma ulaşım, bölgeyi tanıma, zamanı değerlendirme gibi birçok güçlüğü beraberinde getireceğinden sahanın Ankara içerisinde olması tercih edilmiştir.

Bu tercihin ardından araştırma sorunsalı ve dışsal imkanlar uzlaştırılmaya çalışılarak doğru bölgenin neresi olduğunun saptanmasına geçilmiştir. Uygun araştırma sahasının seçilmesinde incelenen ana sorunlar olan yoksulluk ve kadın yoksulluğu çerçevesinde aranan kriterlerin getirdiği zorunluluklar kadar araştırma için verilen izin, uygun aktörlerin gönüllü olarak konuşmaları gibi ilkelerden gelen zorunluluklar da göz önüne alınmıştır. İlk olarak söz edilen gerekliliklere en çok uyan saha Altındağ ilçesi olmuştur. Yoksulluk açısından değerlendirildiğinde Ankara'daki diğer ilçelere göre Altındağ'ın dezavantajlı konumu Türkyılmaz tarafından şu göstergelere dayandırılmaktadır: “En yüksek okuma-yazma bilmeme oranları, en yüksek hane nüfusu ve yeşil kart hizmetlerinden yararlanan en çok insan gibi göstergeler düşük sosyo-ekonomik statünün en önemli göstergeleridir.” (Türkyılmaz 2004: 44). Bu göstergelerin yanı sıra Ankara'nın başkent oluşundan bu yana gecekondulaşımına uğrayarak günümüzde yeni yerleşimler dışında çoğu mahallenin gecekondulaşım bölgesi karakterini alması Altındağ ilçesinin uygun bir alan olduğunu bir kez daha kanıtlamaktadır.

İkinci olarak pratik birtakım zorunluluklar söz konusu olmaktadır. Aranılan niteliklere sahip aktörlere ulaşabilmek ve onlarla yapılan görüşmelerin yasal çerçevede olması açısından Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu'ndan gerekli izinler alınarak bu kuruma bağlı olarak hizmet veren Altındağ Toplum Merkezi'ne başvurulmuştur. Buradaki yetkililerin yardımıyla, verilen hizmetlerden yararlanmak için toplum merkezine gelen kadınlarla görüşmelerin tamamlanması mümkün olmuştur. Buraya gelen kadınların tümü yürüyüş mesafesindeki evlerinden geldikleri için araştırmanın Altındağ Toplum Merkezi'nin bulunduğu yer olan Gökçenefe Mahallesi sınırlarında yapıldığı söylenebilir.

4.1.2 Altındağ Toplum Merkezi ve Gökçenefe Mahallesi

Ulus'a yürüyüş mesafesinde yer alan toplum merkezi Altındağ Caddesi'nde ve Gökçenefe Parkı'nın karşısında yer almaktadır. Caddeden birkaç basamak aşağıya inilerek girilen toplum merkezi görevlilere ait tek katlı küçük bir ana bina, etrafında bankların bulunduğu küçük bir oyun bahçesi ve içinde kreş hizmeti verilen, ayrıca etrafında yemek yeme gibi çeşitli aktivitelerin yapıldığı büyük bir odanın yanı sıra yine görevlilerin odalarının bulunduğu bir prefabrik binadan oluşmaktadır. Merkezde dikiş-nakış kursu, kreş hizmeti, isteklilere okuma-yazma eğitimi verilmesi gibi düzenli etkinliklerin yanı sıra ihtiyaç sahiplerine yeşil kart çıkarma, çocuklara müzik eğitimi verme –hatta bu eğitimden sonra çocuklarla konser de verilebilmektedir, 8 Mart dünya kadınlar günü gibi özel günlerde isteklilerle birlikte sinemaya gitme gibi etkinlikler de düzenlenmektedir.

Karşıdan karşıya geçmek için uzun bir yol kat etmekle yaşlı ve engellilerin hiç hesaba katılmadığı izlenimi veren kullanışsız alt ve üst geçitlerden geçmek dışında bir seçeneğin bulunmadığı bölgede kentsel dokunun yalnız gecekondular tarafından bozulmadığı akla gelmektedir.

Caddede büyük alışveriş merkezleri ya da mağazalar bulunmamakta, onların yerine kırtasiye, bakkallar, pastaneler, hamamlar, kasaplar ve benzeri küçük dükkanlar sıralanmaktadır. Kültür Merkezi gibi bir-ikisi dışında binalar küçük ve bakımsızdır. İşlek noktalardaki seyyar tatlıcı, simitçi, çakmakçı gibi çok sayıda satıcının yanı sıra caddenin göbeğinde arabaların durmasını bekleyen iki-üç küçük selpak satıcısı, bir ilköğretim okulunun önünde dilencilik yapan çocuk ile sık sık görülebilecek çocuk ya da yaşlı diğer dilenciler, caddede bekleyen ve görüşülen kadınlardan biri tarafından hap ve esrar sattığı söylenen adam, yerlerini neredeyse hiç değiştirmeden hemen her gün işlerine devam etmektedirler. Dışarıda görülen kadınların çoğu başörtüsü, terlik gibi gündelik kıyafetlerle dolaşmaktadırlar. Yoldakiler durup birbirleriyle sohbet etmektedirler, aceleleri yoktur.

Caddenin ardında yükselen tepeler bir gecekondu dokusuyla tamamen kaplanmıştır. Evler müstakil gecekondu olabildiği gibi bir avlu içindeki birkaç gecekondu da oluşabilmektedir. Ara sokaklarda kaldırım yoktur, evler arasındaki boş çim alanlar çöpler ve soba külleri ile doludur. Görülebilen birkaç köpeğe karşın kediler çok sayıdadır.

4.1.3 Görüşmeler Sırasında Yaşananlar Ve Karşılaşılan Güçlükler

Görüşmeler büyük ölçüde Altındağ Toplum Merkezi'nde gerçekleştirilmiştir. Burada bulunan görevlilerle yapılan işbirliği sayesinde görüşmecilerin ikna edilmesi ve güvenlerinin kazanılması kolaylaşmıştır. Bununla birlikte bazı hassas sorular karşısında görüşmeciler savunmaya geçmiştir, dolayısıyla zaman zaman verilen cevapların gerçekten uzaklaşmış olabileceği göz ardı edilmemiştir.

Görüşmelerin büyük bir bölümü Toplum Merkezi'nde görevliler tarafından gösterilen bir odada yapılmıştır. Boş bir odanın araştırma için ayrılması görüşme için uygun ortamın sağlanmasında önemli bir koşulu yerine getirmiştir. Bunun yanında Toplum Merkezi'nde karşılaşılan kadınlardan bazıları görüşmeler için komşularıyla tanışmada aracı olmuş ve böylece araştırmanın bir bölümü evlerde gerçekleşmiştir.

Gerek Toplum Merkezi'nde gerekse kendi evlerinde görüşülen kişiler genelde güler yüzlü ve ilgili bir tutum sergilemişlerdir. Görüşmeyi baştan reddeden ya da sorulara kısa cevaplar vererek araştırmaya karşı olumsuz ve kuşkulu bir tutum sergileyen birkaç kişiyle de karşılaşmıştır. Ancak korkulanın aksine kadınların çoğunlukla ilgili olmaları ve görüşmeyi kabul etmeleri araştırma sürecinde büyük bir kolaylık sağlamıştır.

Araştırma süresince karşılaşılan en önemli güçlük yapılan görüşmelerin yazılarak kaydedilmesi olmuştur. SHÇEK tarafından, yapılan araştırmalarda ses kayıt cihazı kullanımına izin verilmemesi nedeniyle görüşmelerin yapıldığı an yazılarak kaydedilmesi yoluna gidilmiş, ancak konuşma hızıyla yazılamadığı için ifadelerin bire bir kaydedilmesinde ve rapora yansıtılmasında güçlük çekilmiştir.

Karşılaşılan güçlüklerden biri de görüşülen kişilerin ilgili tutumlarına karşın kendi işleri ile meşgul olmalarıdır. Görüşme sırasında kadınlar çoğunlukla bir taraftan soruları dinlemek bir taraftan da yanlarındaki çocuklarıyla ilgilenmek durumunda kalmışlardır. Bunun yanı sıra çocuklara ya da evde bulunan diğer aile üyelerine yemek hazırlamak gibi çeşitli nedenlerle vakitlerinin kısıtlı olması zaman zaman sorun yaratmıştır.

4.2. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Araştırma bulguları aşağıda Bourdieu'nün sosyolojisindeki dört sermaye türüne uygun şekilde sınıflanmış olarak bulunmaktadır.

4.2.1. Ekonomik Sermayeye İlişkin Bulgular

Ekonomik sermaye açısından değerlendirme yapılabilmesi için ele alınan ölçütler ailenin gelir düzeyi, ailenin mal varlığı, bu mal varlığının aile içindeki paylaşımı, kadının ekonomik açıdan sorun yaşama olasılığı olarak belirlenmiştir. Görüşmelerin

ekonomik sermaye ile ilgili bölümlerinde de bunların belirlenmesine yönelik sorular sorulmuştur.

Görüşülenlerin verdikleri cevaplar dikkate alındığında ilkin kadınların ve ailelerinin mutlak yoksulluk derecesi değerlendirilebilir. Bu değerlendirmede kullanılan ölçütler en güncel araştırma olan Harb-İş tarafından Türkiye İstatistik Kurumu verileri baz alınarak yapılan 2006 Yoksulluk ve Açlık Sınırı Araştırması'na göre belirlenmiştir. Bu araştırmada açlık sınırı şu şekilde tanımlanmakta ve belirlenmektedir (<http://www.harb-is.org.tr/default.asp?id=1&ACT=5&content=68&+mmu=1>):

“Asgari Gıda Harcaması (Açlık Sınırı) 4 kişilik bir ailenin asgari mutfak giderlerini kapsamaktadır. Açlık sınırı, çalışan, eşi, (0-6) ve (6-15) yaş gruplarından iki çocuğun Dünya Sağlık Örgütü'nün belirlediği asgari kalori miktarı dikkate alınarak tespit edilmiştir. Buna göre 2006 Şubat ayında 4 kişilik bir ailenin tüketmesi zorunlu olan gıdalar için harcaması gereken tutar 538,23 YTL olarak belirlenmiştir.”

Görüşülen 20 kişiden yalnızca 5'i ailesinin aylık toplam gelirinin açlık sınırının üzerinde olduğunu ifade etmiştir.

Harb-İş tarafından yapılan araştırmaya göre mutlak yoksulluk sınırı ise vazgeçilmesi mümkün olmayan 14 zorunlu harcama kalıbı (ısınma, aydınlanma, barınma, sağlık, ulaşım, haberleşme, giyim, temizlik, eğitim-kültür, spor, tatil, çevre ve su, ev eşyası) dikkate alınarak 1.643,50 YTL olarak belirlenmiştir. Görüşülen kişilerin tamamı tarafından belirtilen aylık toplam gelir bu sınırın çok altındadır. Dolayısıyla görüşme yapılan grup mutlak yoksulluk ölçütlerine göre yoksul kategorisine girmektedir.

Ailece sahip olunan temel ev eşyaları açısından çamaşır makinesi, bulaşık makinesi, buzdolabı, televizyon, bilgisayar ve cep telefonu gibi eşyalara sahip olma durumlarına bakılmıştır. Görüşülen kişilerin neredeyse tamamı çamaşır makinesi, televizyon, buzdolabı gibi görece eski teknoloji ürünlerine sahiptir. Bilgisayar ve cep telefonuna sahip olma ise çok daha azdır. Özellikle bilgisayarın görüşülen kişilerin hiçbirinin evinde bulunmadığı ifade edilmiştir. Bu ailelerin tümünün çocuk sahibi

olduğu düşünülduğünde yeni kuşaktan aile bireylerinin de yeni bilişim kanallarını kullanmakta güçlükler yaşayabileceği akla gelmektedir.

Görüşülen kişilerin çoğu evlerinin sobalı olduğunu ifade etmişlerdir. 20 kişiden yalnızca 7'sinin tuvaletleri evin içinde bulunmaktadır. 2 kişi dışında görüşülen kişilerin tamamı ev kirası ödemektedirler.

Örneklem grubunu oluşturan kadınların ailelerinin önemli mal varlıklarının olmadığı göze çarpmaktadır. Ailelerin mal varlıklarının sınırlı olması aile içinde kaynakların paylaşımının toplumsal cinsiyet açısından değerlendirilmesini güçleştirmektedir. Bu konuda kayda değer ipuçlarından biri Rahme'nin sahip olduğu otomobildir; bu otomobilin sahibi olarak görüşülen kadın eşini göstermiştir. Ailenin mal varlığı sorulduğunda Hülya'nın gülerak alyansını göstermesi sahip olunan kaynakların son derece sınırlı olduğunun belki de en iyi ifadesidir.

Malların sahipliği açısından toplumsal cinsiyete bağlı eşitsizliklerin olup olmadığı sorusu tam olarak yanıtlanamamıştır; ancak yapılan görüşmeler aile içinde mal alıp satma, gelirin paylaşımı ve yapılan harcamalar konularında kadının sözünün geçmediğini göstermektedir. Toplum merkezinde yapılan görüşmelerde kadınların aile içindeki gelirden kendileri için bir talepte bulunmakta zorlandıkları görülmüştür. Kadınlar eşlerinin kendilerine yaptıkları harcamalar konusunda baskı yapmadıklarını iddia etmişlerse de, Şerife yüz yüze yapılan görüşmede bununla çelişen ifadeler kullanmıştır. Dikiş-nakiş dersi sırasında tek tek yapılan görüşmede Şerife kursa gelen diğer kadınları kastederek şunları söylemiştir: “Ben böyle ezik değilim, eşim bana veriyor, karışmıyor ama ezik olanlar var. Mesela arkadaşlar var içeride. Bir makara almak, bir ip almak için bile dileniyorlar resmen. Ben öyle değilim ama çalışsalardı öyle olmazdı en azından.” Ayten'in sözleri ise gelir ve aile içindeki ortak mallar konusundaki baskının yalnız eşten değil, tüm akrabalarından gelebildiğini göstermiştir: “Akrabalarla falan anlaşamadığımız oluyor. Bir şey söylesek mesela yanlış anlıyorlar onu. Şunu almayın, şunu satmayın dediğimizde mesela istemiyor musun, çekemiyor musun, senin yok da o yüzden mi şey yapıyorsun gibi tepkiler alıyoruz.” Aileye gelir

getiren kişinin erkek olmasından kaynaklanan maddi baskı kendini eşinden sürekli para istemekten utanmak olarak göstermektedir. Bu durum Gülay tarafından “kendi ayaklarının üzerinde duramamak” ve “bir milyon lira için eşinin başına gidip bin takla atmak” olarak anlatılmaktadır.

Ailede malların tasarrufu üzerinde söz sahibi olmamak ve geleneksel cinsiyet normları doğrultusunda kendisine uygun olan ücretsiz ev işçiliği görevini yerine getirdiği halde eşinden para istemekten sıkıntı çekmek aile içerisindeki maddi kaynakların tasarrufunda kadının söz sahibi olmadığını göstermektedir. Bu durumda ekonomik sermayeye ilişkin ikinci soru cümlesi aile içinde ekonomik değer taşıyan kaynakların sahipliği ve tasarrufu açısından kadınların erkeklere göre dezavantajlı oldukları şeklinde yanıtlanmaktadır.

Ailede özellikle gelirin paylaşımı konusunda kadınların sorunlar yaşadıkları görülmüştür. Görüşülenlerin büyük bir kısmı kendileri için yapacakları harcamalar konusunda eşlerinden izin ve para istemekte zorlanmaktadırlar. Ancak diğer taraftan da kadınların çalışıp kendi gelirlerini kazanmaları konusunda toplumsal cinsiyete ilişkin normlarını belirleyen değerler kadının çalışmasına ve kendi harcamalarını karşılayacak gelire sahip olmasına engel oluşturmaktadır. Bu durumda ekonomik sermayeye ilişkin son soru cümlesi olan “Aileye gelir getiren kaynakların sahipliği ve kullanımını konusundaki eşitsizlikler toplumsal cinsiyete bağlı değerlerle ilişkili midir?” sorusu da evet olarak yanıtlanmaktadır.

4.2.2 Kültürel Sermayeye İlişkin Bulgular

Kültürel sermaye açısından ilk araştırılan, kadınların eğitim düzeyleridir. Görüşülen kadınlardan ikisi liseyi, beşi ortaöğretimi, onu ilköğretimi bitirmiştir. Hiç okula gitmeyen iki kişiden biri okuma-yazma bilmekte, diğeri ise bilmemektedir. Örneklemdeki eğitim düzeyinin ilköğretim düzeyinde yoğunlaştığı görülmektedir. Bu düzeyde kalan eğitimin kadınların meslek sahibi olması için yeterli olmadığı görülmüştür.

Görüşülen kadınların okul eğitiminin dışında mesleğe yönelik herhangi bir eğitim de almadıkları görülmüştür. Kendi ihtiyaçlarını karşılayacak bir meslek ve gelir sahibi olmak açısından kadınların yeterli donanıma sahip olmadıkları ortaya çıkmıştır. Her ne kadar görüşülenler araştırmanın yapıldığı anda dikiş-nakış gibi el becerileri kurslarına devam ediyorlardı ise de el becerilerinin gelir getirmediği Hanım tarafından şöyle ifade edilmiştir:

“Öyle bir durum ki şimdi dantel, masa örtüsü yapıyorsun; veriyorsun; parasını vermiyorlar ya da hediyen olsun diyorlar. O yüzden kimseye eliş yapmış değilim. Bu yaştan sonra da başka iş yapamam.”

Kadınlar eğitimlerinin ilk ya da ortaokul düzeyinde sona ermesine çeşitli nedenler göstermişlerdir. Bunlar arasında ailevi imkanların yetersizliği, yaşanılan yere yakın okul bulunmaması gibi maddi imkansızlıkların yanı sıra “aklım almadı”, “okumaya hevesim yoktu” gibi gerekçeler de belirtilmektedir. Örneğin ortaokul mezunu Şerife şunları söylemektedir:

“Kendim bitirmedim. İstemedim. Yoksa ailem okutuyordu. Devamsızlıklar, gitmemek, kaçmak falan... Ya, o zamanın psikolojisi. Bilmiyorum; çocuktum herhalde. Şimdiki aklım olsaydı; geri dönebilseydim okurdum. Onlar da ısrar ettiler ama biraz da çocuğun kendinde bitiyor. Belki de onların dövüp; en azından iki tokat vurup göndermeleri gerekiyordu. Bilmiyorum; şimdi onları da suçlayamayacağım.”

Eğitime devam etmememin altında küçük yaşta okula gitmekten vazgeçen kızlarını eğitime devam etmeleri için teşvik etmeyen ailelerinin tutumu da bulunmaktadır. Ailelerin bu tutumları bu çevrede geçerli toplumsal cinsiyet normları ile ilişkilidir. Yaşamlarını evlenip kurdukları aile içerisinde ev içindeki çocuk bakımı ve ev işleri ile geçirmelerinin uygun olduğunu düşünen aileler, çocuklarının eğitim görüp uzmanlaşmalarını değil, erken yaşta evlenerek “kendi düzenlerini kurmalarını” desteklemektedirler. Bu, örneklemin evlilik yaşı ile de görülebilmektedir. Örneklemin içerisinde evlilik yaşı 14-20 arasında değişmektedir. Bu yaşta evlenmeleri, kadınların

mesleki donanıma sahip olmaları için almaları gereken eğitime engel oluşturmaktadır.

Kültürel sermaye kapsamında ele alınan bir başka soru kadınların çalışıp çalışmamaları olmuştur. Görüşülen 20 kadından hiçbiri araştırma yapıldığı anda çalışmamaktaydı. Çalışma deneyimi olan 5 kadın ise kuaförlük, konfeksiyon işçiliği, güzellik uzmanlığı, puantörlük ve el işi ile uğraşmışlardır. Kadınlar işlerini bırakmalarının nedeni olarak ya evliliği ya da çocuklarının olmasını göstermişlerdir. Örneğin Rahme gülerek şöyle demiştir:

“Kuaförlük üzerine çalışıyordum, 15 sene falan oldu. Büyük kızım dünyaya geldi, ondan sonra ayrılmak zorunda kaldım. Bir daha da eşim izin vermedi. Verseydi ondan fazla da maaş alırdım açıkçası.”

Kadınların çalışma yaşamına katılmamasındaki önemli bir neden ise sosyal çevrelerinden gördükleri baskıdır. Örneğin Hamiyet, kızının uygun iş ilanları ile karşılaştığı halde neden çalışmadığını şöyle açıklamıştır:

“Gazetedeki ilanlara bakıyorum. Bir ilan vardı, yemek yapan bayan, ücret tatminkar diye. Dansözlük çıktı. Güvenilmiyor hiçbir şeye. Kızım (küçük kızı) nakış kursunu bitirdi, iş bulamadı. Kızım güzel; Ulus’a bile yollayamıyorum. Peşine takılıyorlar. Kızım yokluk içinde büyüdüğü için onu bir şeylerle kandırırlar. Kızım evde otur, namusunla otur, dedim.”

Ebru ise ağabeylerinin “Biz seni çalıştırmayız.” dediklerini ve bunun da kolayına geldiğini belirtmiştir.

Görüldüğü gibi kadınlar için evlilik ve aile yaşamı ile eğitim ve çalışma yaşamı iki farklı seçenek olarak görülmektedir. Araştırmanın yapıldığı sosyal çevrede ise birincisi kadınlar için daha uygun görülmektedir. Kadınlar, hem namus anlayışı, hem de aile içi rollerin cinsiyetlere göre dağılımı nedeniyle eğitimlerini tamamlayamamakta, kendilerini geliştirememekte ve meslek sahibi olmamaktadır. Bu durum kültürel sermaye kapsamında, kadınların eğitim ve mesleki donanım açısından taşıdıkları dezavantajların geleneksel ya da kültürel farklılıklara dayanıp

dayanmadığı yönündeki son soru cümlesini de açıklığa kavuşturmuştur. Bu durumun en açık ifadesi Gülay'ın sözlerinde ortaya çıkmaktadır:

“Tabii ki istedik ama köy yerinde biliyorsunuz işte kızlar okumaz, okuyup da ne yapacaksınız gibi... Bir de köy yerinde zor şartlarda gidip geliyorduk zaten. E, okumak istesek bile yatılı kalmak zorundaydık ya da bir ev kiralayıp orada kalacaktık. Ailem de tabii ki ev kiralayıp bir başımıza bizi bırakmayacaktı. O yüzden okuyamadık.”

Araştırmaya katılanlar arasında yaşam koşulları en kötü olan kadın Dilek'tir. Dilek toplum merkezinin oyun parkı alanındaki bir bankta otururken görülmüş ve toplum merkezinde bulunanlar yapılacak görüşme için özellikle onu önermişlerdir. İlk birkaç sorudan sonra Dilek'in çaresizliğinin boyutları hakkında fikir edinilebilmiş; görüşme sorularının bu kadar kötü şartlar altında yaşamakta olan bir insanın durumunu tam anlamıyla yakalayamayacağı anlaşılacak şekilde Dilek'ten hayat hikayesini anlatması istenmiştir. Dilek Ankara'da doğmuştur. Annesini erken yaşta kaybetmiş, babası mağdur durumda olduğu için hiç okula gitme fırsatı bulamamıştır. Kendisini ve kardeşlerini anneanneleri büyütüştür. Anneanneleri sağlığı bozuk olduğundan kendisini 13 yaşında evlendirmiştir. Araştırma yapıldığı zaman 24 yaşında ve iki çocuk sahibi olan Dilek'in eskicilik yapan eşi iki yıl önce kanserden hayatını kaybetmiş ve bunun üzerine kendisi, ablası ile eniştesinin evine sığınmıştır. Ancak orada sürekli kalamayacağını, onlara yük olamayacağını, onların da kendi çocukları olduğunu söylemiştir. Öte yandan gidebileceği bir yer yoktur. Yardım başvurusu yapmak için bir keresinde komşularının kendisini arabayla Deniz Feneri Derneği'ne götürdüklerini, ancak oradan bir sonuç alamadığını belirtmiştir. Şu anda SHÇEK toplum merkezine yaptığı başvurunun sonuçlarını beklemektedir. Okuma yazma bilmediği için durumunu düzeltmek için yapabileceği hiçbir şey yoktur. Yardım başvurusu yapmakta bile zorlanmaktadır. Dilek yaşam hikayesini anlatırken toplum merkezinde gönüllü olarak okuma kursu veren iki kadın yan banka oturmuş ve konuşmaya ortak olmuştur. Kadınlardan biri öyküsünü anlatırken kendisini tutamayıp ağlamaya başlayan Dilek'e para vermiş, yardım bulup onunla tekrar temas kurabilmek için ismini almış, yaşadığı evin yerini öğrenmiştir. Dilek sınıfta, dipsınıf gibi adlar verilen ve toplumun en altında yer alan, hiçbir güvenceye sahip

olmayan, barınma, beslenme gibi temel ihtiyaçlarını dahi karşılamakta zorlanan toplum kesiminin üyelerinden biridir. Ekonomik sermaye olarak anılabilecek hemen hiçbir şeye sahip olmamasından daha da önemlisi çocuklarının kültürel sermayelerini arttırmak için sınırlı olanaklara sahip olmasıdır. Çocuklarını kendisi gibi sıkıntı çekmemeleri için okula göndermeyi çok istediğini belirten Dilek, yardım ya da kredi almak için ne yapması gerektiğini bilmediğinden ve kendisine bu konuda yol gösterecek çok fazla yakını olmadığından onlara iyi bir gelecek hazırlayamamaktadır. Bu, yoksulluğa karşı yapılan kurumsal yardımların asıl olarak verilmesi gereken kişilere ulaştırılmakta yetersiz kaldığını göstermektedir.

4.2.3 Sosyal Sermayeye İlişkin Bulgular

Sosyal sermaye açısından ilk araştırılan konu, kadınların sosyal çevrelerinin kimlerden oluştuğu olmuştur. Bunun için görüşülen kişilere kimlerden maddi ve manevi olarak destek aldıkları sorulmuştur. Bu soruya verilen yanıtlardan kadınların sosyal çevrelerinin anne-babaları, kardeşleri, eşleri ve çocuklarından oluştuğu anlaşılmıştır. Ancak bu sınırlı çevre ile bir maddi dayanışma kurulabilmektedir. Kadınların kendi çevrelerinin de maddi imkanları kısıtlı olduğundan sosyal çevreleri maddi sıkıntılarını çözmede çok etkili olamamaktadır. Manevi anlamda destek bulmak da aynı ölçüde zor görünmektedir. Kadınlar, aileleri kendi yanlarında ya da yakınlarında yaşamıyorsa dertlerini paylaşacak kimselerinin olmadığını belirtmişlerdir. Rahme'nin şu sözleri bu konudaki sıkıntısı ile birlikte çevreye ve akrabalara olan güvensizliği de göstermektedir:

“Bir sorunum olduğunda kimseyle paylaşmam, içime atarım. Komşularımız zaten... muhatap yerine konmuyoruz. En küçük bir tartışmada mesela ben size derdimi açıyorsam o derdimi gidip sağa sola olmadık şekilde anlattığı için kimseyle muhatap olmadan içime atarım. Kendi kendimi yer bitiririm. (gözleri doluyor.) Mesela Gülay var. Eltim oluyor kendisi. Gidip de pek konuşmayız birbirimizle. Derdimizi açmayız. Ben sınır koymaya çalışırım. Çünkü ağzı çok bozuktur. Bir daha katar, iki daha katar, olmadık laflar çıkar ortaya. O yüzden pek muhatap olmamaya çalışırım.”

Hamiyet ise yoksulluğu içinde buldukları yalnızlık ya da sosyal yalıtım ile ilişkilendirmiştir:

“Akrabalardan falan kimse yardım etmez. Fakir misin; yüzünü çevirirler. Oğlum askere gitti, yol parası bulamadım. Fakirin yüzü soğuktur. Allahtan başka kimsem yok.”

Yaşadıkları mahallede kadınlar komşuları ile güvene dayalı ilişkiler kuramamışlardır. Hamiyet’in bir ilköğretim okulunun önünde çocuklara uyuşturucu sattığını iddia ettiği bir adamdan ve mahalledeki hırsızlık olaylarından yakınması, Rahme’nin komşularının onun yardım almaması için ilgili kuruma otomobil sahibi olduklarını ihbar ettiklerini söylemesi gibi birçok örnek kadınların yaşadıkları çevreden hoşnut olmadıklarını ortaya koymuştur.

Sosyal çevre açısından kadınların yaşadığı en önemli güçlük ise ailedeki çocukların, yaşlı ve hastaların bakımı sorumluluğunu tek başlarına üstlenmeleridir. Örneğin Hayriye evdeki işler yüzünden çok fazla dışarı çıkamadığından yakınmıştır:

“Kayınvalidem, ikiz kayınlarım kışın yanımızda kalıyor. İki tane bekar... Zaten iki çocuğuma zor bakıyorum. Herkes kendi yerine yerleşse daha iyi olur aslında. Kayınvalidem Parkinson hastası. Kız kardeşimde romatizma var; her tarafı çekildi. Bizle kalmıyor ama yazın gelir; onu doktora götürüyorum.”

Bu durumdan kurtulmak için kadınların çok fazla şansları bulunmadığı, Fikriye’nin sözlerinden anlaşılmaktadır:

”Kayınvalidemin beli sakat. Bir de yaşlı olduğu için kendi başına yürüyemiyor, oturup kalkamıyor. Evde ben bakıyorum. Eşim tek başına yapamaz diyor. Mecburen ben bakıyorum ona da. Bazen şikayet ediyorum. Bazen bakamıyorum; bana da zor geliyor. O zaman eşim kızar.”

Kadınların sosyal çevreleri ile ilgili en önemli sorun dedikodu, ihbar ve namus bekçiliği ile kadınlar üzerinde kurulan baskıdır. Söz konusu çevrenin namus kaygısıyla kadınların çalışmasından rahatsız olması, yakın çevresinin kadını evlilik ve aile yaşamına yönlendirmesi onun eğitimini ve vasıflarını; diğer bir deyişle

kültürel sermayesini geliştirmesini de büyük ölçüde sınırlamaktadır. İkinci sorun kadınların ev işleri ile ilgili büyük sorumluluklarının olması, çocukların bakımı ve ev işlerine ek olarak hasta ve yaşlıların bakımıyla ve tedavi süreci ile ilgilenmeleridir.

Araştırmalar sırasında toplum merkezinde hizmetli olarak çalışan bir kadın araştırmacıyı kendi tanıdığı olan Hamiyet ile tanıştırmıştır. Hamiyet kendisiyle yapılan görüşmenin ardından araştırmacıyı komşularının evine götürmüştür. Komşuları aynı avlu içindeki evlerde yaşayan 43 yaşındaki Sevdije ve 52 yaşındaki Hanım'dır. Araştırma sırasında Sevdije Hanım'ın evinde bulunmaktaydı. Dar bir merdiven ile çıkılan gecekondulu evi dağınıktır, kapısı açık olan odada yatakların toplanmamış olduğu görülmektedir. Hanım kendisini dövdüğü için eşinden boşanmıştır; yetişkin kızı ve oğulları ile birlikte yaşadığını ifade etmiştir. Sevdije ise eşinden boşanmış (nedenini belirtmek istememiştir); anne-babası ve tek çocuğu ile birlikte yaşamaya başlamıştır. İki kadın da boşanma sonucu nafaka almaları gerektiğini ama eski eşlerinin buna neredeyse hiç uymadıklarını belirtmişlerdir. Sevdije şu anda anne-babasının geliri ile geçinmekte ve çocuğunu okula göndermektedir. Anne-babasına bir şey olduğu takdirde çocuğuna nasıl bakacağını bilmediğini söylemiştir. Hanım ise çalışan oğullarından sınırlı bir maddi destek almaktadır. Görüşmeler sırasında kadınların suskunlaştıkları, içinde buldukları mutsuz ruh halinin ifadelerine yansıdığı buradaki alıntılardan da görülebilmektedir. Özellikle Hanım devam eden kalp hastalığı gibi sağlık sorunlarının ve geçmişte yaşadığı şiddetin, eski eşinin çocuklarına karşı ilgisizliğinden duyduğu üzüntünün izlerini taşımaktadır. Görüşmeler sırasında verdikleri yanıtlar, ses tonları ve yüz ifadeleri gelecekle ilgili beklentilerinin olmadığını, evlerinin dışındaki yaşama çok fazla katılmadıklarını göstermiştir. Bu kadınlar için ailelerinin yanında birbirleriyle kurdukları manevi dayanışma ilişkisi sosyal sermayeyi oluşturan ilişki ağlarına sık rastlanmayan bir örnektir. Hayat hikayelerinin benzerliğinin yanında aynı avludaki evlerde oturmaları kadınlar ve kadınların ailelerini sıkı bağlarla birbirine bağlamıştır.

4.2.4 Simgesel Sermayeye İlişkin Bulgular

Bu başlık altında öncelikli olarak, kadınların kendi aileleri içinde ve sosyal çevrelerinde karar alma süreçlerine ne kadar katıldıkları, ne ölçüde ciddiye alındıkları ve ne ölçüde otorite sağladıkları sorgulanmıştır.

Özellikle ekonomik konularda alınan kararlarda kadınların söz sahibi olmadıkları ekonomik sermayeye ilişkin bulguların değerlendirilmesinde görülmüştür. Seçilen kadınların aileleri yoksulluk sınırı altında yaşadıklarından kıt kaynakların tasarrufu konusunda önemli bir öncelik sorunu yaşanmakta ve harcama yapılırken hangi kalemlere öncelik verileceği belirlenirken kadınların çeşitli nedenlerle söz sahibi olmadıkları görülmektedir. Bu konuda Rahme'nin sözleri açıklayıcıdır:

“Biz beyimle kızımızın okumasını çok istiyoruz. (Eşini kastederek) Oku, kocanın eline bakma. Bir yere, yüksek bir yere müdür ol ya da... işte yapabileceğin bir işi yap diyor... ama küçük kızımızdan umudumuz var da büyükten ümit yok. O pek okumayı şey yapmıyor. Yani, okusa da şöyle böyle. Küçük becerikli. Büyük kızım... Bilmiyorum yani, ne bileyim. Bazen hiç okumayı istemiyor... Üniversite sınavına girse de kazanamaz herhalde. Aslında kursa gitmesini ben çok istiyorum da beyim göndermez. Kendi çabasıyla okumasını ister. Okuyacak adam okur, der. Yani yanlış anlamayın da füzuli yere görüyor açıkçası beyim. Değil aslında ama ben istiyorum, beyim istemiyor gitmesini.”

Rahme, kızının okuması için büyük umutlar beslediğini ifade etmiştir. Ancak ailenin gelirini getiren kişi eşi olduğu için Rahme zaten “eşinin eline bakıyor” olmaktan rahatsızlık duyduğunu belirtmiştir. Bu durumda eşinin gelirini nasıl değerlendireceği konusunda fikir belirtmenin “eşine karışmak” olacağını düşünmekte ve bu nedenle kızının üniversiteye hazırlık için kursa gitmesi konusunda ısrarcı olamamaktadır. Daha sonra Rahme eşinin otomobilini yenilemeyi kızını kursa göndermeye tercih ettiğini belirtmiştir.

Toplum merkezinde yapılan görüşmelerde Şerife'nin kurstaki diğer kadınların ip almak için bile eşlerine yalvardıklarını ifade etmesi kadınlar tarafından “eşinin eline bakmak” olarak nitelenen durumu su yüzüne çıkarmaktadır. Bu durum kadınların kendileri için harcama yapma konusunda aileye gelir getiren kişiye göre çok daha sınırlı hareket özgürlüğüne sahip olduklarını göstermektedir.

Aile içinde söz sahibi olmamak yalnız harcamalar konusu ile sınırlı kalmamaktadır. Rahme birçok konuda kendisini ifade etme fırsatı olmadığını belirtmiştir:

“Çevremizde çoğu zaman eşimin sözü geçer. Binde bir de olsa benim sözüm geçer. Mecbur kaldığım için sesimi çıkarmamaya çalışıyorum. Ben eşit olmasını isterdim. Mesela birincide onun sözü geçtiyse ikincide benim sözüm geçsin isterdim. Mesela alışverişte olsun, ortaya konuşma şeklinde olsun. Sus, der; tamam, der. Bazen kendimi savunmama izin vermez.”

Hanım ise eşinin çok basit şeylerden bile rahatsız olarak kendisine fiziksel şiddet uyguladığını ifade etmiştir:

“Eşimle geçimsizlikten üç yıl önce ayrıldık. Eşimden nafaka istemedim, zaten bana bir faydası yoktu. Maddi olsun, manevi olsun bir faydasını görmedim. Kalp hastasıyken ameliyat olmuşum, o halimle dövdü, kapının önüne koydu beni.”

Ayrıca daha önce değinildiği gibi namus anlayışı nedeniyle kadınların okuldan alınmaları, çalışmalarının engellenmesi de sosyal çevrelerinin kendileri üzerinde baskı kurduğunu göstermiştir. Kadınlar bu durumda kendi sosyal çevrelerinde ve ailelerinde olduğu gibi hayatları konusunda bile bir otoriteye ve söz hakkına sahip görünmemektedirler.

Buldukları bu konumda ise kadınlar yaşamlarından memnun değildirler. Hamiyet hayattan duyduğu bıkkınlığın nedeni olarak çocuklarını göstermektedir:

“Hiç memnun değilim, ölssem bundan iyi. Neyle memnun olayım? Mesela oğlum, eşim işe girse, oğlum içkiyi bıraksa, hastaneye falan yatırsa bir tanıdık ölssem de gam yemem.”

Yaşamdan memnun olamamalarında maddi imkanların yetersizliği kadar çocuklarının yaşam koşullarının kötü olması ve iş bulamamaları da etkilidir. Rahme'nin sözleri ise eşinin baskısından dolayı mutsuz olduğunu göstermektedir:

“Valla, yeri geldiği zaman hiç memnun değilim. Bazen çok memnun oluyorum ama bazen de niye dünyaya geldim, gelmeseydim keşke, Allah bir an önce canımı alsa diyorum. Daha çok sinirli olduğum zamanlar... Kavga ettiğim zamanlar Allah canımı alsa da kurtulsam diyorum ama iki tane de çocuğum var. Onlar yüzünden sesimi kesip oturuyorum.”

Rahme, bu memnuniyetsizliğin nasıl çözülebileceği konusunda bir fikir vermektedir:

“Ben evlenmeden önce on yıl çalıştım. Bana hesap soran yoktu, parayı elimden alan yoktu. Ben mesela istersem anneme verirdim, istersem ihtiyacıma harcardım. Yani kimse sormuyordu. Şimdi gidip direkt kocama verirsem benim ağırımaya gider. O terin içinde kalıp da alın terimi tutup da beyime verdiğim zaman ağırımaya gider. Belki çalışsam birikim yaparız ama yani kendime ait olmasını isterdim.”

Kadınların kendi gelirleri olmadığından eşleri işsiz kaldığında aileleri büyük bir çaresizlik içine düşmektedir. Özellikle ailedeki yetişkin çocuklar iş bulamadıklarında ya da okuldan ayrıldıklarında büyük bir boşluk içerisine düşmektedirler; bu durum kadınların mutsuz olmalarının önemli nedenlerinden biridir. Kadınlar çocuklarının işsiz kalıp örneğin alkol sorunu yaşamaları karşısında çaresiz durumdadırlar. Birçok kadın bu durumu değiştirebilecek maddi olanaklara ve bunun yanı sıra bu durumu çözmede katkı sağlayacak dayanışma ağlarına, bilgiye ve karar yetkisine sahip olmamaktan dolayı mutsuzdur.

4.2. BULGULARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu araştırmada gecekondü kadının yoksulluğu Bourdieu'nün sermaye kavramları kullanılarak değerlendirilmiş ve gecekonduda yaşayan kadının yaşam koşullarının bu dört sermaye türünde sınıflanan yetersizlikler nedeniyle kronikleştiği savından hareket edilmiştir. Bulgular genel olarak bu savı destekler niteliktedir.

Görüşülen kadınların sahip oldukları sermaye türlerine genel olarak bakıldığında yoksullukla baş etmelerini sağlayacak hiçbir desteğe sahip olmadıkları açıkça görülmektedir. Tersine tüm bu sermaye türlerine birlikte bakıldığında kadınların çok yönlü bir örüntüler ağı içerisinde kısıp kalarak incinebilirliğe (vulnerability) itildikleri görülmektedir. Genel bir bakışla, görüşülen kadınların sorununun basit bir ekonomik güçlük olmadığı görülebilmektedir.

Kadınlar erkeklerden farklı bir kültürel koşullanma içerisinde yaşamakta; bu çerçevede sosyal ve kültürel sermayelerini güçlendirememektedirler. Birincisi; kadınlar sosyal çevrelerini, dayanışma ağları olarak kullanamamaktadırlar. Kadınların kurdukları sosyal ağlar yoksullukla başa çıkmalarını kolaylaştıracak haberleşme ağları olarak yetersiz kalmaktadır. Bunun başlıca nedeni ise sosyal çevrenin aynı mahallede yaşayan, çalışmayan, benzer şekilde yaşayan kadınlardan oluşmasıdır. Sosyal çevrenin bu homojen yapısı bir haberleşme ağı olarak onun değerini düşürmekte ve kadının çaresizliğini arttırmaktadır. Çocuklarının üniversite sınavına girmesini isteyen ancak sınava hazırlanması için ne yapacağını bilmeyen, açlık çekmekte olan ancak resmi kurumlar tarafından verilen yardımlardan haberi olmadığı için durumunu değiştiremeyen ve buna benzer şekillerde dikey hareketlilik fırsatlarını yakalayamayan kadınlar bulunmaktadır. Bu durum, kadınların sosyal çevrelerinden bir bilgi kaynağı olarak yararlanamadıklarını ve yoksullukla baş etmenin bilişsel boyutunda önemli yetersizlikler yaşadıklarını ortaya koymaktadır. İkincisi; kadınlara, onları yetiştirenler tarafından kendi hayatını kurması gereken, bağımsız bireyler olarak yaklaşılmamaktadır. Kızların okumaya istekli olmamaları, çalışma yaşamında akıllarının çelinebileceği, ahlaklarının bozulabileceği,

evlendikten sonra çalışmalarının uygun olmadığı gibi çeşitli düşünceler kadınları eşlerine ve aile büyüklerine bağımlı, kendi yaşamları üzerindeki söz hakkından “vazgeçmiş”, silik kişiler haline getirmektedir. Burada baskılayıcı bir habitusun varlığı açığa çıkmaktadır.

Ekonomik kısıtlamalar bütün bunlarla birleştiğinde harcamalar hakkında tercih yapma zorunluluğu doğmakta ve bu zorunluluk yine kadınlara yapılan yatırımların gözden çıkarılmasıyla sonuçlanmaktadır. Aileye gelir getiren kişi olarak söz önceliği bulunan baba, otomobil almak ile kızını üniversite sınavlarına hazırlık kursuna göndermek arasında seçim yapması gerektiğinde birinciyi seçmektedir. Bu durum üniversite sınavına hazırlanmak için kursa gitmenin mahallede pek yaygın bir durum olmaması ile de bağlantılıdır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Gecekondulaşma, kentleşme ve kentlileşme eksenindeki çalışmalar Türk sosyolojisinde önemli bir yere sahiptir. Bu çalışmaların günümüzdeki uzantılarından biri de kent yoksulu olarak gecekondu ailesinin araştırılmasıdır. Gecekonduya yaşayan kadınlarla ilgili yapılan güncel çalışmaların doğrudan yoksulluk ile ilişkili olmadığı görülmektedir. Çalışmamız esnasında yapılan literatür incelemesinde gecekonduya yaşayan kadının emeği ve gelir getiren etkinlikleri ile ilgili pek çok çalışma görülmüştür (Bkz. Hattatoğlu 2003, 2001; Kalaycıoğlu ve Tılıç 2000; White 1999; Özyeğin 2007). Kentsel yoksulluk ile ilgili olan diğer çalışmalarda ise kadın ailenin geçinme stratejileri bağlamında ele alınmış ve bu çerçevede oynadığı rol üzerinde durulmuştur (Ersoy ve Şengül 2004, 2002, 2000). Türkiye’de gecekondu kadınının yoksulluğu ile doğrudan ilgili olan geniş kapsamlı kaynakların yer almadığı görülmektedir. Bu çalışmada gecekondu kadınının yoksulluğu konusuna odaklanılarak onun yaşamı, eğitim ve çalışma durumu, ekonomik durumu, sosyal ilişkileri, aile içindeki rolü ve statüsü, yoksullukla baş etme stratejisi olarak kullanabileceği kaynaklar, beceriler, ilişkiler; kadının yaşamında yoksulluğu kronikleştiren etkenler bir bütün olarak ele alınmıştır. Bu bakış açısı gecekondu kadını ile ilgili yapılacak bütün çalışmalar için anlamlı bir hareket noktası oluşturmaktadır.

Literatürde vurgulanan bir nokta da şudur: Kadınlar sosyal çevrelerini yoksullukla baş etme stratejileri olan dayanışma ve enformasyon için kullanmaktadırlar (Bkz. Işık ve Pınarcıoğlu 2003; White 1999; Ersoy ve Şengül 2000). Bu araştırmanın sonuçları ise göstermiştir ki komşular ve akrabalar arasındaki ilişkiler herhangi bir dayanışma ilişkisine yer vermeyecek kadar zayıftır. İhbar ve dedikodunun hüküm sürdüğü, güvensizliğin belirleyici olduğu Gökçenefe sosyal çevresinde komşuluk ve akrabalık ilişkileri yoksulluk ile baş etmek için başvurulabilecek bir yardım sunmamaktadır. Maddi dayanışmanın yerini rekabetin, manevi dayanışmanın yerini güvensizlik ve dedikodunun aldığı görülmektedir. İş bulma, yardım alınabilecek kuruluşlar hakkında bilgi sahibi olma, resmi işlerin nasıl yürütüleceğini öğrenme,

çocukların eğitimi gibi konularda enformasyon ağlarını kullanmanın önemine değinilmekte ve ailede bu ağları kullanma görevi kadına özgü görülmektedir (Bkz. Ersoy ve Şengül 2000). Bu ağların Gökçenefe sosyal çevresinde işlevini kaybettiği görülmektedir. Araştırma sırasında çocuklarına iş aradığını söyleyen Hamiyet buna örnektir. Hamiyet çocuklarının iş bulamaması yüzünden yaşamından memnun olmadığını dile getirmiş; diğer yandan çevreye duyduğu güvensizlik ile kızının ahlakının bozulmaması için onu çalıştırmadığını anlatmıştır. Hamiyet yakın çevresinin çocuklarına iş bulmak, oğlunu askere göndermek gibi konularda kendisine destek olmadığını, iş bulmak için gazete ilanlarını takip ettiğini belirtmiştir. Eşini kanserden kaybetmiş ve çocukları ile birlikte kız kardeşinin yanına sığınmış olan Dilek ise hiçbir maddi gelirinin olmadığını, yardım almak istediğini ama yardım için başvuru yapmak konusunda hiçbir şey bilmediğini ve çevresindeki insanların da sınırlı olanaklar ve ilgisizlik nedeniyle kendisine yardım edemediğini belirtmiştir.

Yoksulluğun kadınlaşması yaklaşımında kadınları yoksulluğa karşı daha savunmasız kılan nedenlerden biri olarak ekonomik, politik ve aile içi karar alma süreçlerine katılamama gösterilmiştir. Özellikle aile içinde söz sahibi olamamak görüşme yapılan kadınlar tarafından da dile getirilmektedir. Kadınların eşlerinden para istemeleri, dışarı çıkmak için izin almaları, tartışmalı konularda “susmaları, çok konuşmamaları” istenmektedir. Bu durumda kadınların aile içinde eşlerine taabi oldukları görülmektedir. Çocukların eğitimi konusunda ya da evlilik kararı almada kadına söz düşmemektedir. Kararlar genellikle eş ya da aile büyükleri tarafından verilmektedir.

Gerek kadın yoksulluğu çalışmalarında gerekse yoksulluğun kadınlaşması yaklaşımında üzerinde durulan noktalardan biri kadın emeğinin düşük statüsüdür (Kalaycıoğlu ve Tılıç 2000; Alkan 2000, Kalaycıoğlu, Tılıç ve Erman 2002). Kadın, ev içinde çalışmakta, buna ek olarak görüşülen kadınların sıkça şikayet ettiği üzere ailedeki hasta, yaşlı bireylere ve evde kalan diğer akrabalara bakmak zorundadır. Bu ağır yükümlülük nedeniyle kadınlar arasındaki çalışma deneyimi bulunan küçük bir

grup da evlendikten ya da çocuk sahibi olduktan sonra işini bırakmıştır. Bütün bu zorluklar bir yana, kadın çalıştığında bile eve yaptığı katkı miktarı ne olursa olsun ek gelir olarak görülmektedir.

Kadınların ev işlerinden geri kalan zamanlarını parça başı iş ile değerlendirdikleri, literatürde vurgulanan bir noktadır. Bu çalışma biçiminin bir gelir sağladığı, aile düzenini aksatmadan yürütülebildiği için olumlu katkı sayılabileceği; ancak diğer yandan da kadının geleneksel, aileye bağlı yaşam biçiminin dışına çıkmadığını, bir bakıma tarımdaki ücretsiz aile işgücünün kent yaşamında bundan çok uzak olmayan bir yeni biçime dönüştüğü vurgulanmaktadır. (Kazgan 1991: 50). Araştırmaya katılan kadınlar da zaman zaman aileye ek gelir sağlamak için el işi yapıp sattıklarını, çevrede bunları satın alacak kimse olmadığı için bu işle ciddi olarak ilgilenmediklerini belirtmişlerdir. El işi gibi parça başı işlerden önemli bir gelir elde etseler bile bu tür bir işin yoksullukla baş etmek için sınırlı bir yol olabileceği görülmektedir.

Araştırmalar kadınların ev dışında çalışmasının hoş karşılanmadığını göstermektedir (White 1999; Özyeğin 2007). Bu durum araştırmamızda yer alan kadınlar için de geçerlidir. Kadınlar çalışıyor olsalar bile bunun geçici bir durum olduğunu bilmektedirler.

Kadın yoksulluğunun bir araştırma alanı olarak gelişmesine paralel olarak incinebilirlik kavramı güncellik kazanmıştır (Bkz. Erman, Kalaycıoğlu ve Tılıç 2002, White, 1999). Bu kavram doğrudan yoksulluğa değil, birey ve grupları yoksulluğa götürebilecek çeşitli (ekonomik, sosyal, ekolojik vb.) risklere dikkati çekmektedir. Yoksulluk, yoksun olma durumunu ifade ederken incinebilirlik, toplumdaki çevresel risk ve sorunları ifade etmektedir. Bu çevresel riskler aynı zamanda bireylerin ya da ailelerin yoksulluğa düşme ihtimalleri ve yoksulluk karşısındaki dirençsizliklerini kapsamaktadır (www.undp.org/poverty/publications/pov_red/Review_of_Poverty_Concepts.pdf). araştırma esnasında görüşülen kadınların yaşamlarını şiddetli bir yoksulluk durumu

ile nitelenmek yerine onların incinebilirliklerine dikkat çekmek daha doğru olacaktır. Eşlerinden ayrıldıkları, aile üyeleri ciddi sağlık sorunları yaşadıkları ya da eşleri işini kaybettiği durumda bu incinebilirlik durumunun derin bir yoksulluğa dönüşme olasılığı yüksektir. Bunun nedenleri ise yukarıda sayılanlar özetlenerek toplam sermayelerinin yetersiz oluşudur.

Yoksulluğun şu anki ya da görünen bir durum olmanın ötesinde özellikle gecekondu kadını için her zaman ciddi bir risk oluşturduğu görülmektedir. Bu sorunu aşmak için ise anne-babaların çocukları ve özel olarak kızları için nasıl bir gelecek tasarladıklarından başlayarak kadın yoksulluğu sorunu “habitus” çerçevesinde değerlendirilmelidir. Kadının yoksulluğu daha derin ve şiddetli bir biçimde yaşamasında Bourdieu tarafından sıralanan ekonomik, kültürel, sosyal ve simgesel sermaye türlerindeki yetersiz donanımının etkili olduğu düşünülürse bu sorununun aşılmasında ilk olarak aile içinde kadının statüsü ve rolü ile kız çocuklarının eğitimi konularında yapılan ekonomik, kültürel, sosyal yatırımların gözden geçirilmesi ve bu yatırımlarda belirleyici olan habitusun sorgulanması önemli bir rol oynayacaktır.

Araştırma bulgularının da değerlendirilmesinin ardından Türkiye’de kadın yoksulluğuna ilişkin şu önerilerde bulunulabilir:

1. Kız çocukları ile ilgili UNİCEF ve Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yürütülen “Haydi Kızlar Okula” projesi, Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği tarafından yürütülen “Kardelenler” projesi gibi kız çocuklarının eğitim görmesi konusunda yürütülen projelere destek verilmelidir. Bu projelerin tüm Türkiye’de etkili olması sağlanarak bu konudaki bölgesel eşitsizliklerin yok edilmesine çalışılmalıdır.
2. Kadının çalışma yaşamına katılımının önündeki tüm engeller kaldırılmalıdır. Bunun için başta ev içi sorumlulukların adil paylaşımı konusunda yapılabilecek bilinçlendirme programlarının yanı sıra çocukların, hastaların, yaşlıların bakımı konusunda devlet desteği sağlanmalıdır.
3. Kadın girişimciliği desteklenerek kadının ekonomik bağımsızlığını kazanması üzerinde durulmalıdır.

4. Kadının mesleki becerilerinin arttırılması için ücretsiz ya da kredi sistemi ile meslek kursları açılmalıdır.
5. Kadının toplumdaki statüsünün yükseltilmesi için toplumun genel eğitim düzeyinin arttırılması ve bunun yanı sıra toplumun tüm kademelerindeki cinsiyetçi tutum ve değerlerin yeniden gözden geçirilmesi için eşitlikçi bir politika yürütülmelidir.

KAYNAKÇA

ADHRA PRADESH. **Rural Livelihoods Project**. J. C. Sharma. Şubat 2005: 11
Aralık 2005

<http://www.aplivelihoods.org/APRLPlivelihoodapproach.html>

ALFORD, A. Young Jr. "Scholarship on Race and Urban Poverty: Extending the Work of William Julius Wilson", **Ethnic and Racial Studies**, Vol. 26, No. 6, pp. 979-987, 2003.

ATAHAN, Duygu. "Yok, Yoksul, Yoksulluk", **Birlikte Dergisi**, sayı 3/4, 2005.

AYATA, Ayşe. "Geleneksel ve Modern Dayanışma", **Dünyada ve Türkiye’de Sosyolojik Gelişmeler**, Sosyoloji Derneği Yayınları, Ankara: 1994.

BAL, Hüseyin. **Kent Sosyolojisi**, Turan Yayınevi, Ankara: 1999

BAUMAN, Zygmunt. **Çalışma, Tüketim ve Yeni Yoksullar**, (Çev.: Ümit Öktem), Sarmal Yayınevi, İstanbul: 1999.

BİLGİN, Vedat. "Sosyal Devlet Nereye Gidiyor?", **Siyaset ve Toplum**, Sayı 3, 2005.

BORA, Tanıl ve Erdoğan, Nemci. "Zenginlik: ‘Zengin Bir Araştırma Gündemi, ‘Yoksul’ Bir Literatür”, **Toplum ve Bilim**, Sayı 104, 2005.

BOTTOMORE, Tom B. **Seçkinler ve Toplum**, (Çev Erol Mutlu), Gündoğan Yayınları, Ankara: 1997

BOURDIEU, Pierre. **Pratik Nedenler**, (Çev. Hülya Tufan), Kesit, İstanbul: 1995.

BOURDIEU, Pierre and Wacquant, Loic J. D. **Düşünümsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar**, (Çev. Nazlı Ökten), İletişim Yayınları, İstanbul: 2003.

BRADSHAW, Ted K. Theories of Poverty and Anti-Poverty Programs in Community Development, **Rural Poverty Research Center**, 2006.
<http://www.rprconline.org/WorkingPapers/WP06-05.pdf>

CİVELEK, Uğur. “Sosyal Devletin Gerileyişi” **Siyaset ve Toplum**, Sayı 3, 2005.

COLE, Stephan. **Sosyolojik Düşünme Yöntemi**, (Çev. Bekir Demirkol), Vadi Yayınları, Ankara: 1999.

CURLEY, Alexandra M. “Theories of Urban Poverty and Implications for Public Housing Policy”, **Journal of Sociology and Social Welfare**, Vol. 32, No. 2, pp. 97-119, June 2005.

CÜCELOĞLU, Doğan. **İnsan ve Davranışı, Psikolojinin Temel Kavramları**, Remzi Kitabevi, İstanbul: 1998.

DANSUK, Ercan; Türkiye’de Yoksulluğun Ölçülmesi ve Sosyo-Ekonomik Yapılarla İlişkisi, **DPT Uzmanlık Tezi**, DPT Yayınları, Ankara: 1997.

DEDEOĞLU, Saniye. “Ev-Eksenli Yoksulluk: Türkiye’de Kadın Yoksulluğu” **Evrensel Kültür**, Ekim: 143 p:72–75, 2003.

DEPARTMENT FOR GLOBAL DEVELOPMENT. World Bank. 6 June 2002:
 11.12.2005

[http://wbln0018.worldbank.org/eurvp/web.nsf/Pages/Paper+by+Johnsson-Latham/\\$File/LATHAM.PDF](http://wbln0018.worldbank.org/eurvp/web.nsf/Pages/Paper+by+Johnsson-Latham/$File/LATHAM.PDF)

DOĞUÇ, Seçil. “Yeni Orta Sınıfların Gözünden Zenginlik ve Yoksulluk” **Toplum ve Bilim**, Sayı 104, 2005.

DUYAN-ÇAMUR, Gülsüm. “Türkiye’de Kadın Yoksulluğu: Halk Ekmek Büfelerinde Bir Araştırma”, **Yoksulluk**, Deniz Feneri Yayınları, ss. 356-367, İstanbul: 2003.

ERDEM, Tevfik. “Nilüfer Gölü, Sosyoloji ve Türkiye” **Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi** 3.2 (2001): 141-158. 14.12.2005.
<http://dergi.iibf.gazi.edu.tr/pubs.aspx?x=3>

ERDEM, Tevfik. **Yoksulluk Üzerine Bir Çalışma: ‘Ankara Kent Yoksulları** (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Ankara: 2003.

ERDEM, Tevfik. “Küreselleşen Dünyada Derinleşen Yoksulluk.”, **Siyaset ve Toplum**. Sayı 3, 2005.

ERMAN, Tahire. “Gecekondu Çalışmalarında ‘Öteki’ Olarak Gecekondu Kurguları.” **European Journal of Turkish Studies** (2004): 33 pars. 28 Ekim 2005.
< <http://www.ejts.org/docannexe.html?id=99>>

ERMAN, Tahire. “Money Earning Activities and Empowerment Experiences of Rural Migrant Women In The City: The Case Of Turkey”, **Women’s Studies International Forum**, Vol. 15, No. 4, pp. 395-410, 2002.

ERSOY Melih ve Şengül, Tarık. **Şanlıurfa Kentinde Yoksulluk**, ODTÜ, Ankara: 2004.

ERSOY, Melih ve Şengül, Tarık. **Kente Göç ve Yoksulluk: Diyarbakır Örneği**, ODTÜ, Ankara: 2002.

ERSOY, Melih ve Şengül, Tarık. **Kentsel Yoksulluk ve Geçinme Stratejileri**, ODTÜ Kentsel Politika Planlaması ve Yerel Yönetimler Ana Bilim Dalı Yayınları, Ankara: 2000.

FOOD AND AGRICULTURE ORGANIZATION OF THE UNITED NATIONS, 17 Kasım 2005
<<http://www.fao.org/docrep/005/ac624e/ac624e06.htm>>

GENDER INSTITUTE COLLECTIONS PAGE. **LSE Gender Institute**. 16 Kasım 2005
<http://www.lse.ac.uk/collections/genderInstitute/pdf/theEngenderingOfPovertyAnalysis.pdf>

GORDON, David M.. **Theories of Poverty and Underemployment: Orthodox, Radical and Dual Market Perspectives**, Health and Company, Washington: 1972.

GÖKÇE, Birsen. **Gecekondularda Ailelerarası Geleneksel Dayanışmanın Çağdaş Organizasyonlara Dönüşümü**, T.C. Başbakanlık Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı Yayınları, Ankara: 1993.

GÖKÇE, Birsen. **Türkiye'nin Toplumsal Yapısı ve Toplumsal Kurumlar**, Savaş Yayınevi, Ankara: 1996.

GÖKÇE, Birsen. **Gecekondulu Gençliği: Ankara**, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara: 1971.

GÖRMEZ, Kemal. **Kent ve Siyaset**, Gazi Kitabevi, Ankara: 1997.

GÜNGÖR, Yasemin Y.. **Enformel Sektör, Enformel İstihdam ve Enformel Ekonomi** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Ankara: 1993.

GÜREL, Sümer. “Türkiye’de Göç ve Bütünleşme Sorunsalı”, **21. Yüzyıl Karşısında Kent ve İnsan**, Bağlam Yayınları, İstanbul: 2001.

GÜVENÇ, Murat. “Kent Yoksulluğu”, **Yoksulluk Devlet Reformu**, A. Halis Akder ve Murat Güvenç (der.), Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı, İstanbul, 2002.

HARVEY, David L. and Reed, Michael. “Paradigms of Poverty: A Critical Assessment of Contemporary Perspectives”, **International Journal of Politics, Culture and Society**, Vol. 6, No. 269-292, 1992.

HATTATOĞLU, Zeynep D. “Kadın Emeğinin Sunum Biçimleri ve Kadın Yoksulluğu”, **Yoksulluk ve Sosyal Hizmetler Sempozyumu**, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 2003.

HATTATOĞLU, Zeynep D. “Yoksulluk, Kadın Yoksulluğu ve Bir Başa Çıkma Stratejisi Olarak Ev Eksenli Çalışma”, **Yoksulluk, şiddet ve İnsan Hakları Sempozyumu**, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü, Ankara: 2001.

HOLMAN, Robert. **Poverty: Explanations of Social Deprivations**, St. Martin’s Press, New York: 1978.

International Association For Official Statistics. **Past Activities Page**. 15 Kasım 2005

<<http://www.stats.govt.nz/iaos/activities/pastactivities.htm>>

İSLAM, Aminul. "Sociology of Poverty: Quest for a New Horizon", **Bangladesh e-Journal of Sociology**, Vol. 2, No. 1: pp. 1-8, Haziran, 2005.

İŞİK, Oğuz ve Pınarcıoğlu, Melih. **Nöbetleşe Yoksulluk: Sultanbeyli Örneği**, İletişim Yayınları, İstanbul: 2003.

İÇDUYGU, Ahmet ve Sirkeci, İbrahim. "Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde Göç Hareketleri", **75 Yılda Köylerden Şehirlere**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul: 1999.

KALAYCIOĞLU, Sibel ve Rittersberger-Tılıç, Helga. **Evlerimizdeki Gündelikçi Kadınlar: Cömert "Abla"ların Sadık "Hanım"ları**, Su Yayınları, Ankara: 2000.

KARA, Uğur. **Sosyal Devletin Yükselişi ve Düşüşü**, Özgür Üniversite Kitaplığı, Ankara: 2004.

KARAKAŞ, Ercan. "Dünyada ve Türkiye'de Yoksulluk", **Birlikte Dergisi**, sayı 3/4, 2005.

KARPAT, Kemal H., **Türkiye'de Toplumsal Dönüşüm**, (Çev. Abdülkerim Sönmez), Ankara: İmge Kitabevi, 2003.

KARPAT, Karpal. **Rural Migration and Urbanization**, U.Press, Cambridge: 1976.

KASAUM. **Kadınlar, Kalkınma ve Sosyal Adalet**, Ankara Üniversitesi.

16.11.2005

<http://kasaum.ankara.edu.tr/gorsel/dosya/1095679082Yerel_Politikada_Kadin.doc>

KAZGAN, Gülten. “Ekonomik Alanda Kadın ve İstihdam Sorunları”, **Gelişen Türkiye’de Kadının Rolü ve Etkinliği**, III. Ulusal Kadın Kongresi, 1991.

KELEŞ, Ruşen. **Kentleşme Politikası**, Sisav Yayınları, Ankara: 1993.

KELEŞ, Ruşen. 1972. **Türkiye’de Şehirleşme, Konut ve Gecekondu**, Gerçek Yayınları, İstanbul: 1972.

KEMERLİOĞLU, Eyüp. **Toplumsal Tabakalaşma ve Hareketlilik**, Saray Kitabevi, Ankara: 1996.

KILLICK, T. **IMF Programmes in Developing Countries: Design and Impact**, Routledge, London: 1995.

KIRAY, Mübeccel. ‘Gecekondu: Az gelişmiş Ülkelerde Hızlı Toprakdan Kopma ve Kentle Bütünleşememe’, **Amme İdaresi Dergisi**, C.27, No.3, s.561-73., 1973.

KOMŞU, Ufuk C.. “İnformal Ekonomik Faaliyetler ve Türkiye’de Kent Yoksulluğu.” **Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi**, Cilt 7, Sayı 2, 2005.

www.isguc.org.tr

KONGAR, Emre. **İmparatorluktan Günümüze Türkiye’nin Toplumsal Yapısı**, Remzi Kitabevi, İstanbul: 1981.

KONGAR, Emre. **Kentleşen Gecekonducular ya da Gecekondulaşan Kentler Sorunu, Kentsel Bütünleşme**, Toksöz, Erder (der.), TGAV Yayınları, Ankara: 1982.

KONGAR, Emre. **21. Yüzyılda Türkiye: 2000’li Yıllarda Türkiye’nin Toplumsal Yapısı**, Remzi Kitabevi, İstanbul: 2005.

KÖSE, Ahmet H. ve Karahanoğulları, Yiğit. “Türkiye’de Faktör ve Varlık Gelirlerinin Sınıfsal Temellerine İlişkin Gözlemler.” **Toplum ve Bilim**, Sayı 104, 2005.

KRUMER-Nevo Michal. “Listening the ‘Life Knowledge’: A New Research Direction”, **International Journal of Social Welfare**, Vol. 14, pp 99-106, 2005.

LİSTER, Ruth. **Poverty**, Malden MA, Cambridge: 2004.

LOK-DESSALLIEN, Renata. “Review of Poverty Concepts and Indicators”, **Series on Poverty**, UNDP, Series on Poverty, 2004.

www.undp.org/poverty/publications/pov_red/Review_of_Poverty_Concepts.pdf

SMALL, Mario L. and Newman Katherine. “Urban Poverty After the Truly Disadvantaged: The Rediscovery of the Family, the Neighborhood and Culture”, **Annual Review of Sociology**, Vol 27, pp. 23-45, 2001.

MARSHALL, Gordon. **Sosyoloji Sözlüğü**, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara: 1999.

MAZLUM, Ahmet. **Yoksulluk ve Küreselleşme**, Cumhuriyet Üniversitesi, 1 Kasım 2005

<http://public.cumhuriyet.edu.tr/~mazlum/yoksulluk.htm>

MIGIONE, E. ve Morlicchio, E.. **Urban Poverty and the Underclass: A Reader**, Blackwell Publishers, Oxford: 1993.

MOGHADAM, Valentine M.. “The ‘Feminization of Poverty’ And Women’s Human Rights”, **Social and Human Sciences Papers in Women’s Studies/Gender Research**, UNESCO
<http://www.unesco.org/shs/gender>

MOLLAT, Michel. **The Poor In The Middle Age: An Essay in Social History**, Yale University Press, London: 2001.

ONAT, Ümit. **Gecekondü Kadınının Kente Özgü Düşünce ve Davranış Geliştirme Süreci**, T.C. Başbakanlık Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı Yayınları, Ankara: 1993.

ÖZBAY, Ferhunde. **Nüfus ve Kalkınma: Göç, Eğitim, Demokrasi, Yaşam Kalitesi**, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, Ankara: 2001.

ÖZBAY, Ferhunde. “Kadınların Eviçi ve Evdışı Uğraşlarındaki Değişme”, **Kadın Bakış Açısından Kadımlar**, İletişim Yayınları, İstanbul: 1995.

ÖZYEĞİN, Gül. **Başkalarının Kiri: Kapıcılar, Gündelikçiler ve Kadınlık Halleri**, İletişim Yayınları, İstanbul: 2007.

PETERSON, Paul E.. “Urban Underclass and Poverty Paradox”, **The Urban Underclass**, Christopher Jencks ve Paul E. Peterson (der.). The Brooking Institution. Washington: 1991.

RIVERA, Oswaldo (2003). “21. Yüzyılın Bağımsız Yaşayamayan Ekonomileri”, **Kalkınma Efsanesi**, Çitlembik Yayınları, İstanbul: 2003.

SAPANCALI, Faruk. **Sosyal Dışlanma**, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir: 2005.

SCAHILL, John. **Meaning Construction And Habitus**, 14 Aralık 2005.

http://www.ed.uiuc.edu/eps/PES-Yearbook/93_docs/SCAHILL.HTM

SEVGİ, Cezmi. **Kentleşme Sürecinde İzmir ve Gecekonular**, Uzman Yayıncılık, İzmir: 1988.

SIMMEL, Georg. “The Poor”. **On Individuality and Social Forms**, The University of Chicago Press, London, 1971.

SWINGWOOD, Alan. **Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi**, Çev. Osman Akınhay, Bilim ve Sanat, Ankara: 1998.

ŞENGÜL, Tarık ve Ersoy Melih (der.). **Kente Göç ve Yoksulluk: Diyarbakır Örneği**, ODTÜ, Ankara: 2002.

ŞENYAPILI, Tansu. **Gecekondu: Çevre İşçilerin Mekanı**, Uzman Yayıncılık, İstanbul: 1981.

ŞENYAPILI, Tansu. **Bütünleşmemiş Kentli Nüfus Sorunu**, O.D.T.Ü Mimarlık Fakültesi Yayınları, Ankara : 1978.

T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, **Kız Çocuklarının Mesleki Eğitime ve İstihdama Yönelimleri**, 2000.

TURA, Nesrin. “Yoksulların Yüzde Yetmiş Kadın”, **Pazartesi**, Sayı 112, ss. 86-90, 2007.

TÜRKDOĞAN, Orhan. “Türk Toplumunda Yoksulluk Kültürü”, **Yoksulluk**, Deniz Feneri Yayınları, ss. 105-109, İstanbul: 2003.

TÜRKDOĞAN, Orhan. **Osmanlı'dan Günümüze Türk Toplum Yapısı**, Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2002.

TÜRKYILMAZ, Süheyla. **The Experiences of Two Generations of Women In Poverty: A Case Study In Çandarlı, Altındağ In Ankara**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), ODTU: 2004.

TOKSÖZ Gülay, ÖZKAZANÇ Alev, POYRAZ, Bedriye. KASAUM, Ankara Üniversitesi, 13 Kasım 2005.
<www.kasaum.ankara.edu.tr/gorsel/dosya/1095679034kal.doc>

UNDP, SEPED Series on Poverty, **Rewiev of Poverty Concepts and Indicators**, Lok-Dessallien, Renata.
<www.undp.org/poverty/publications/pov_red/Review_of_Poverty_Concepts.pdf>

ÜNAL, Ahmet Zeki. **Sosyal Tabakalaşma Bağlamında Pierre Bourdieu'nün Kültürel Sermaye Kavramı**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi: 2004.

WARD, Peter M. (der.). "From the Marginality of 1960s to the 'New Poverty' of Today", **Latin American Research Review**, Vol. 39, No. 1, 2004.

WHITE, Jenny B.. **Para ile Akraba**, İletişim Yayınları, İstanbul: 1999.

WILLIAMS, Raymond. **Kültür**, İmge Yayınları, Ankara: 1993.

WILSON, William J. "Race, Class and Urban Poverty: A Rejoinder", **Ethnic and Racial Studies**, Vol. 26, No. 6, pp. 1096-1114, 2003.

WILSON, William J. **When Work Disappears: The World of the New Urban Poor**, Knopf, New York: 1996.

WRIGHT, Eric O.. **Interrogating Inequality: Essays on Class Analysis, Socialism and Marxism**, Verso, London-New York: 1994.

YASA, İbrahim. **Ankara'da Gecekondü Aileleri**, Akın Matbaası, Ankara: 1966.

YİĞİTBAŞ Akça B. "Kadın Yoksulluğu İle Mücadele Stratejisi Olarak Mikro kredi: Türkiye Diyarbakır Grameen Bank Mikro kredi Projesi Örneği", **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul: 2005.

YOUNG Jr, Alfred A.. "Scholarship on Race and Urban Poverty: Extending the Work of William Julius Wilson", **Ethnic and Racial Studies**, Vol. 26, No. 6, 2003.

EK 1: GÖRÜŞME FORMU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYOLOJİ BÖLÜMÜ

KENTTE KADIN YOKSULLUĞU VE YOKSULLUĞUN GÖRÜNÜRLÜK KAZANMASI

Bu anket ve görüşme formu Hacettepe Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'ne sunulacak olan tez çalışmasının saha çalışması alanına yönelik olarak hazırlanmıştır. Çalışmada kimlik bilgileri gizli tutulacaktır.

İsim:.....

Yaşı.....

En son bitirdiği okul.....

Doğum

yeri.....Kent_.....Kasaba_.....Köy_.....

.....

Ankaralı mı?

Ankaralı değilse buraya geliş
nedeni?.....

Ankara'ya kaç yılında
geldi?.....

Çalışıyor
mu?.....

Çalışıyorsa mesleği ne?.....

Çalışıyorsa geliri ne kadar?.....

Ailesinin aylık toplam geliri ne
kadar?.....

Aile Bireyleri

| Sayı | Akrabalık | Cinsiyeti | Yaşı | Eğitimi | İşi |
|------|-----------|-----------|------|---------|-----|
| | Derecesi | | | | |

EKONOMİK SERMAYE

1. Evi kaç odalı? Tuvaleti nerede; içeride mi dışarıda mı? Nasıl ısıtıyor?
2. Evde çamaşır makinesi var mı? Yeni mi, eski mi? İyi çalışıyor mu?
3. Evde bulaşık makinesi var mı? Yeni mi, eski mi? İyi çalışıyor mu?
4. Otomobil var mı? Yeni mi, eski mi? Çalışır durumda mı?
5. Evde bilgisayar var mı? Yeni mi, eski mi? İyi çalışıyor mu?
6. Evde buzdolabı var mı? Yeni mi, eski mi? İyi çalışıyor mu?
7. Ailede kaç kişinin cep telefonu var? Yeni mi, eski mi?
8. Eşinin aylık geliri ne kadar? Aileye düzenli gelir getiren başka biri var mı? Varsa ne kadar?
9. Başı sıkıştığında kullanabileceği değerli eşyası, parası, herhangi bir mal varlığı var mı? Neler? Bunlar eline nasıl geçti? O mu kazandı, miras mı, hediye mi, başka bir şey mi?
10. Eline geçen parayı en çok nerelere harcıyor? Elinde olsa nelere harcamak isterdi?
11. Eline geçen para hakkında kimlere açıklama yapıyor?
12. Su, elektrik, telefon faturası gibi sürekli masrafları karşıladıktan sonra elinde biriktirebileceği kadar para kalıyor mu?
13. Ailenin hangi harcamalarını gereksiz buluyor?

14. Ücretli bir işte çalışmak ister miydi? Nasıl bir işte çalışmak isterdi?

KÜLTÜREL SERMAYE

15. Kaç yaşında evlendi? Daha geç ya da daha erken evlenmeyi ister miydi? Evliliği nasıl oldu (anlaşarak, görücü usulüyle, akraba evliliği)? Resmi nikahı var mı?

16. Hangi konularda kendine güvenir? Hangi konularda becerikli olduğunu düşünüyor?

17. Gün içinde çok nelerle meşgul olur? Çok boş zamanı olur mu? Bu boş zamanlarda neler yapar?

18. En son hangi okulu bitirdi? Okulu yarım bıraktı mı? (Bıraktıysa) Neden? Neden bu noktadan sonra okumayı bıraktı?

19. Ailesinde kızların okuması ile erkeklerin okuması aynı şey midir, yoksa biri diğerinden daha önemli midir?

20. Hiç çalıştı mı? İş bulma amacıyla hiç kursa gitti mi? İş için bir eğitim aldı mı?

21. İsterse şu anda kendi becerilerini kullanarak para kazanabileceğini düşünüyor mu?

22. Çocuklarının hangi mesleği seçmelerini ister? Eşi hangi mesleği seçmelerini ister?

23. Ona göre eşin yaptığı iş mi daha yorucu kendi yaptığı işler mi? Hangisi daha önemli? Neden?

SOSYAL SERMAYE

24. Akrabaları, tanıdıkları, yakınları Ankara'da mı, yoksa başka bir yerde mi yaşıyorlar?

25. Kendisine maddi ya da manevi en çok kimler destek oluyor? Ne şekilde destek oluyorlar? Kendisinin en çok kimlere yardımı olur? Ne şekilde yardım eder?

26. Zor durumda kalsa, gidebileceği birileri var mı? Kimler?

27. Geçim derdi olduğunda tanıdıkları ona destek olur mu? Kendisine borç verirler mi ya da sıkıntılarını dinleyip kendisine moral verirler mi?

28. Kızılay'a ya da Ulus'a hangi sıklıkta gider? Ne nedenle gider? Nereyi tercih eder? Ankara'da gitmediği, hiç tanımadığı çok semt var mı?

29. Ailede sağlığı bozuk ya da sık sık bozulan biri var mı? Kimler?

30. Kendi sağlığıyla, giyim-kuşamıyla (doktora gitmek, kuaföre gitmek, makyaj yapmak, diyet, spor...)yeterince ilgilenebiliyor mu? (İlgilenemiyorsa) Neden?

31. Yardım aldığı vakıf/dernek/belediye var mı? Ne yardımı alıyor?

SİMGESEL SERMAYE

1. Çevresinde daha eşinin mi sözü geçer, kendisinin mi? Bu durumdan memnun mu?

2. Ailecek kazandıkları parayı çoğunlukla nereye harcıyorlar? Buna daha çok kim (o mu, eşi mi) karar veriyor? Kendisi “Şunu da yapalım, şunu da alalım.” dediği zamanlarda eşi onu dinler mi?

3. Hiç Ankara’da “Şuraya gideyim, şunu yapayım.” diye aklından geçirip de yapamadığı bir şey oldu mu? Nedir? Neden yapamadı?

4. Eşi ya da yakınları, hangi davranışlarını hoş karşılamaz, hangi davranışlarını hoş karşılamazlar? Ona göre haklı mıdırlar?

5. Hayatından ne kadar memnun? Neler değişseydi daha memnun olurdu? Neleri değiştirmek isterdi?

6. Ona göre kadının meslek sahibi olması ne kadar önemli? Neden?